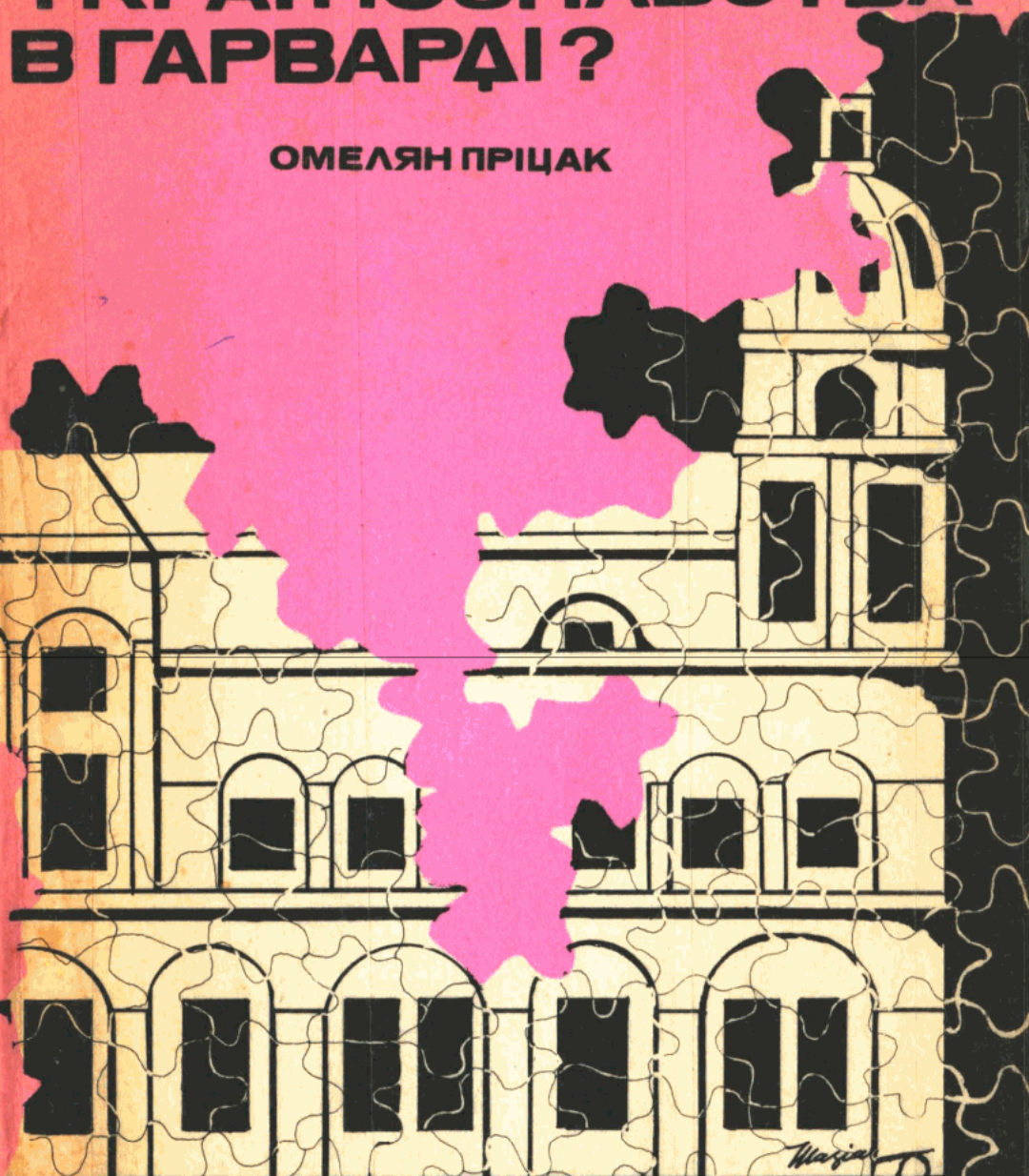

ЧОМУ КАТЕДРИ УКРАЇНОЗНАВСТВА В ГАРВАРДІ?

ОМЕЛЯН ПРИЦАК

diasporiana.org.ua

OMELJAN PRITSAK

**WHY ENDOWED CHAIRS
IN UKRAINIAN STUDIES
AT HARVARD?**

A SELECTION OF ARTICLES
CONCERNING UKRAINIAN CULTURAL POLICY

UKRAINIAN STUDIES CHAIR FUND, INC.
Cambridge, Mass. — New York, N. Y. — 1973

ОМЕЛЯН ПРИЦАК

ЧОМУ КАТЕДРИ УКРАЇНОЗНАВСТВА В ГАРВАРДІ?

ВИБІР СТАТТЕЙ
НА ТЕМИ НАШОЇ КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ
(1967 — 1973)

ФОНД КАТЕДР УКРАЇНОЗНАВСТВА (ФКУ)
Кембрідж, Масс. — Нью Йорк, Н. Й. — 1973

Library of Congress Catalogue No. 73-88645

Тираж: 8,500 прим.

Мистецьке оформлення обкладинки — роботи Люби Мазяр, абсолювентки Інституту ім. Прата в Нью Йорку. Частинні контури будинку Києво-Могилянської Академії пригадують тяглість української науки і факт, що розбудова Гарвардського Центру Українських Студій ще не завершена. Пурпурова краска символізує терпіння і зусилля, які завжди супроводять творення небуденного діла.

З М І С Т

Слово від ФКУ — Богдан Тарнавський	IX
Омелян Прицак — Сильветка його студентської і наукової діяльності — Степан Хемич	XIV
Бібліографія праць Омеляна Прицака з історії України та українського степу	XXII
Передмова автора	XXXIII

ЧАСТИНА ПЕРША:

ПОСТАВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ЇЇ РЕФЛЕКСИ ТА НАСЛІДКИ

Стаття 1: Організація і завдання української науки в ЗДА (березень 1967)	стор. 3
Стаття 2: Чому три катедри в одному університеті, а не одна? (грудень 1967: додаток автора, січень 1968)	12
Стаття 3: Наука чи просвіта? (квітень 1968; додаток автора, липень 1973)	22
Стаття 4: Чи Гарвардська катедра українознавчих студій контроверсійна? (жовтень 1968)	25
Стаття 5: Скарби української культури в Гарварді. (грудень 1970; додаток автора, липень 1973)	32
Стаття 6: Іпатський Літопис та його роля в реставрації української історичної пам'яті. (жовтень 1972)	42
Стаття 7: The Hupatian Chronicle and Its Role in the Restoration of Ukrainian Historical Consciousness.	54

ЧАСТИНА ДРУГА:

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Стаття 8: Теорія, що стоїть за концепцією Гарвардського Центру. (грудень 1971)	63
Стаття 9: Місце української літератури у структурі україно- знавчих студій Гарвардського Університету. (квітень 1972)	75

Стаття 10: Іван Франко й ідея ФКУ. (червень 1972)	84
Стаття 11: Гарвардський Центр Українських Студій і школа Грушевського. (вересень 1972)	91
Стаття 12: Теперішній стан українських студій. (січень 1971)	108
Стаття 13: The Present State of Ukrainian Studies. (January 1971)	121
Стаття 14: Чому Український Науковий Інститут? (квітень 1973)	136
Стаття 15: Перещеплювання і вирощування. (червень 1973)	147
Післяслово автора (1 серпня 1973)	160
Author's Epilogue. (August 1, 1973)	167
Бібліографічна довідка	173
Показчик важніших тем та імен	176

(Заставки та кінцівки взяті із репродукцій староукраїнських рукописів та стародруків.)

CONTENTS

Introductory Remarks by the USCF — Bohdan Tarnawsky	IX
Omeljan Pritsak — Essay on His Activities as Student and Scholar — Stepan Chemych	XIV
Bibliography of the Works of Omeljan Pritsak on the History of Ukraine and the Ukrainian Steppe	XXII
Author's Preface	XXXIII

PART ONE:

THE PRESENTATION OF THE PROBLEM; ITS REFLECTIONS AND RESULTS

Article 1: The Organization and Tasks of Ukrainian Scholarship in the U. S. (March 1967)	page 3
Article 2: Why Three Ukrainian Chairs, Not One, at a Single University? (December 1967; author's addition, January 1968)	12

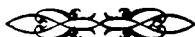
Article 3: Scholarship or Enlightenment? (April 1968; author's addition, July 1973)	22
Article 4: Is the Ukrainian Studies Chair at Harvard Controversial? (October 1968)	25
Article 5: Treasures of Ukrainian Culture at Harvard. (December 1970; author's addition, July 1973)	32
Article 6: The Hypatian Chronicle and Its Role in the Restoration of Ukrainian Historical Consciousness. (Article in Ukrainian)	42
Article 7: The Hypatian Chronicle and Its Role in the Restoration of Ukrainian Historical Consciousness. (October 1972; Article in English)	54

PART TWO:

THEORY AND PRACTICE

Article 8: The Theory Behind the Conception of the Harvard Ukrainian Centre. (December 1971)	63
Article 9: Ukrainian Literature's Place in the Structure of the Ukrainian Studies at Harvard University. (April 1972)	75
Article 10: Ivan Franko and the Idea of the USCF. (June 1972)	84
Article 11: Harvard Center for Ukrainian Studies and the Historical School of M. Hruševskij. (September 1972)	91
Article 12: The Present State of Ukrainian Studies (January 1971; Article in Ukrainian)	108
Article 13: The Present State of Ukrainian Studies. (January 1971; Article in English)	121
Article 14: Why a Ukrainian Research Institute? (April 1973)	136
Article 15: Grafting and Cultivation. (June 1973)	147
Author's Epilogue (In Ukrainian)	160
Author's Epilogue (August 1, 1973; in English)	167
Bibliographical Note	173
Index of Some Important Topics and Names	176

(Illuminations and colophons are taken from reproductions
of Ukrainian manuscripts and old prints.)

Вельмишановним

Меценатам, Добродіям і Членам-Фундаторам

Гарвардського Центру Українських Студій

*— у подяку за зрозуміння і підтримку справи,
у часи, коли вирішується бути чи не бути
українській національній ідентичності.*

Автор та Головна Екзекутива ФКУ

СЛОВО ВІД ФКУ

Із почуттям великої вдячності, в нагороду за зрозуміння, довір'я і жертвенність, як признання за труди і зусилля передаємо всім, що підтримали ФКУ, оцю книжку, в якій майстерно скоплено у формі ясної і конкретної пропозиції автора наші прагнення — бажання кількох тисяч передових українських людей в ЗДА і Канаді (вони ж члени ФКУ). Це було рішення створити для свого народу щось серйозне, корисне, необхідне і постійне; щось у відміну до цілої низки пів - продуктів, щось інше від голосних патріотичних фраз чи влаштування різnorodних ювілейних імпрез із сентиментальними, часто позолочуваними спогадами минулого; щось, що є поглядом вперед, ділом сьогоднішнього дня, з розрахунком на завтрашній!

Враз з цією книжкою передаємо українській спільноті частинно здійснений задум ФКУ, який оформлений і розгорнутий до потрібних вимірів якраз автором цієї збірки статей. Друкована тут наукова публіцистика має особливе значення, бо вона є пляном для створення Гарвардського Центру Українських Студій.

Встановлення трьох катедр українських студій (історії, літератури і мовознавства) в Гарварді стало невідкличним, правно*) закріпленим фактом. Український Науковий Інсти-

*) Правне оформлення Центру Українських Студій в Гарвардському університеті проаналізував в обширній студії під назвою „Правні основи Гарвардського Центру Українських Студій“ відомий український

тут Гарвардського університету є у своїй початковій стадії розвитку, але і ця інституція напевно розрозветься у висліді підтримки приятелів ФКУ та заінтересування із сторони українських науковців і студентів.

У розшуках за людиною

Головна Екзекутива, представники і комітети ФКУ вже від 1957 р. пильно трудилися, щоб зібрати підставовий капітал, потрібний для створення в котромусь із американських університетів постійної катедри (тоді — одної) з якоїсь ділянки українознавства. В невдячній і важкій праці минали роки. Мінялись люди, незначно зростало число жертводавців, повільно ріс потрібний капітал. Але, дякуючи витривалості та стійкості голови ФКУ, його дружини Марії і поступенно зростаючого кола завзятих трудівників, ініціатива Союзу Українських Студентських Товариств Америки (СУСТА) не зникла, а розвивалася постійно протягом десятилітньої збіркової кампанії, яку не раз деякі члени нашого громадського проводу відсували на задній плян у градації важливостей українських завдань. Кампанію ФКУ від самого початку по сьогоднішній день супроводила нехить, а то й ворожість наших хронічних критиків і песимістів. Але всі труднощі переборено і з початком 1967 р. капітал ФКУ доходив майже до суми 250,000 доларів.

Перед Головною Екзекутивою ФКУ назріла тоді складна проблема: треба із зібраним капіталом щось робити, треба приступити до здійснення основної мети ФКУ — встановлення катедри. Але поруч з тим виникнуло питання: *де і хто?* На те „хто” було дуже важко відповісти. Треба було знайти відповідну людину, яка вміла б, мала б для того відвагу і потрібні *кваліфікації*, щоб зайнятися важкою і складною справою організування осередку українознавства в якомусь американському університеті.

З доручення Головної Екзекутиви голова ФКУ мгр Степан Хемич почав розшуки за людиною. Він перевів десят-

діяч і правник д-р Ярослав Падох (див. „Альманах Українського Народного Союзу на рік 1973”, ст. 171-187).

ки розмов, прохав порад і звертався до кількох науковців з пропозиціями. Чинники ФКУ прийшли до висновку, що гроші, хоч і є важливим чинником, але ще важливішою від них є відповідна людина. Без неї, навіть маючи потрібний капітал, було б неможливо совісно здійснити наш проєкт.

Коли голова ФКУ познайомився з професором Гарвардського університету — Омеляном Пріцаком і перевів з ним ряд розмов, виявилось, що він є тою особою, якої ФКУ потребував. Незабаром покликано до дії Наукову Раду, яка на своєму першому засіданні 7 травня 1967 р. одногосно вибрала проф. Пріцака своїм головою*). На цьому засіданні О. Пріцак висунув у формі доповіді відважну концепцію потреби творення осередку, який складатиметься з трьох кафедр і інституту українознавства. І хоч його пропозиція деякого може й тривожила своїми вимірами, чи буде можливо здійснити такий, вже не мінімальний плян, — одначе вона й поривала своєю доцільністю й імпазантністю.

Чому — Омелян Пріцак?

На рекомендацію Наукової Ради Екзекутива ФКУ передала керівництво у творенні осередку українських студій у руки проф. О. Пріцака. І з кожним днем, з кожним роком ми переконувались, що зроблено правильне рішення. За п'ять років дії Гарвардського Центру Українських Студій можна спостерегти небуденні успіхи і значні осяги. Зрозуміло, що тут вирішною була повна величезної натуги, без жодної грошової винагороди, праця наукового керівника — голови Комітету Українських Студій. Ціла низка характеристичних рис О. Пріцака відповідає на поставлене вгорі питання: Чому — Омелян Пріцак.

Він людина великого знання, за ним багаторічна успішна наукова праця і досвід, за ним визнання в кругах світової науки, в нього широка і одночасно глибока підготовка в ділянці історії України.

*) Список всіх членів Наукової Ради ФКУ був опублікований в щоденнику „Америка” з 10-го травня 1967 року.

При тому він діє не під кутом власного „я”, а для здійснення кількох першорядних завдань: оживити і забезпечити безпереривність і тяглість дії української історичної школи, виховати послідовників тієї школи, поставити українські дисципліни в рамках ведучого американського університету не на периферіях, як додаток до чогось, а як повноправну і підметну галузь науки.

У відношенні між професором і студентом, студент у акад. Прицака є на першому місці. Він шукає молодих талановитих людей, ними піклується, дає їм всі можливості росту. Творить нові кадри науковців-українознавців.

У Прицака — спроможність концентрувати свою увагу на *основну* справу і її послідовно розбудовувати. Ось, для прикладу, така подробиця: автор книжки твердить, що своєю працею і серйозним підходом ми мусимо домогтись, щоб історію України всі, завжди і всюди трактували так, як трактується у науковому світі історію Франції, Англії, Німеччини, Америки, Італії. Те саме відноситься до літератури і мови.

Або ось, інший приклад: якщо у нас, українців чогось ще не було і досі немає, або було воно поставлено кволо і недоречно, то треба почати ще раз, хоч би цей початок був важкий і не атрактивний. В цьому якраз і логіка ступеневого розгортання гарвардських українознавчих кафедр і інституту.

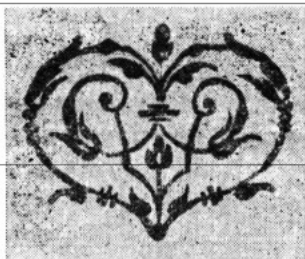
Автор книжки має відвагу зробити об'єктивну оцінку ситуації (хоч би вона декого й лякала), в протиположності до солодкого заколисування себе самохвальбою і уробними здобутками. Він має відвагу сказати правду в вічі, безпосередньо і щиро, хоч це не є згідне із прийнятими в нашому громадському житті „дипломатичними” виступами. Навпаки, обосновані твердження акад. Прицака справляли нам клопоту, бо тут і там дехто не зрозумів належно його думок. Для злонамірених осіб це було ще однією нагодою до перекручень і нападів. З другого боку, завдяки цій рисі автора, ми завжди знали, що він думає, що робить, як плянує, бо в нього немає прихованих задумів; він завжди скаже те, що думає.

У акад. Пріцака завжди присутні — ясна свідомість потреб нашої нації і першорядні методи боротьби за її даліше творче життя.

Із вдячністю до автора книжки

За безчисленні години інтенсивної і відповідальної праці; за теоретичне поставлення концепції Центру Українських Студій і за швидке і вміле її реалізування; за клопотання над долею української науки і за старання поставити її на найвищому рівні; за акцентування конечности зберігати нашу історичну пам'ять (бо ж ніяка нація не зможе продовжувати свого існування, якщо база її ідентичности не буде науково розбудовуватись); за віднову української історичної школи, яка не має можливостей існувати і діяти в поневоленій Україні; за творення молодих кадрів першорядних науковців-україністів, — авторові книжки, Омелянові Пріцакові складаємо щиросердечну подяку. Ці слова подяки, одначе, далеко не віддзеркалюють того, що авторові книжки заслужено належить. Свою вдячність і признання для Омеляна Пріцака напевно висловлять могутніше від нас наші майбутні покоління, в історичному розгляді українського діла в Гарвардському університеті.

Богдан Тарнавський

ОМЕЛЯН ПРИЦАК — СИЛЬВЕТКА ЙОГО СТУДЕНТСЬКОЇ І НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Омелян Прицак народився 7 квітня 1919 р. в Луці біля Самбора, у тому визначному центрі українських шляхетських традицій, звідкіля походила його мати. Факт, що він народився в часах існування Західньо - Української Народної Республіки (отже став потенційним громадянином своєї рідної української держави) — він завжди вважав знаменним у своєму

житті і цим дуже радів, як справою надзвичайної цінности.

Батько Омеляна, Йосип Прицак, загинув як член Української Галицької Армії в польському полоні в місцевості Бугшопи біля Берестя Литовського у вересні 1919 р. Його мати Емілія з Капків (1897 — 1971 р.), вийшовши вдруге заміж, у 1920 р. переїхала з однолітнім Омелянцем до Тернополя, де він опісля ходив до польських шкіл: вселюдної (1925-1928) та першої державної гімназії (1928-1936).

Вже в гімназії Омелян окреслив своє майбутнє завдання: вивчити історію України на тлі всесвітньої, зокрема вияснити розвиток історії українського степу у зв'язку з історією Азії. Тому, маючи лише 12 років, він почав самотужки вивчати східні мови. Наперед мадярську, відтак перську, турецьку, арабську й інші мови.

Своє університетське формування Омелян почав у Львівському університеті в академічному році 1936/37, студіюючи історію Європи (зокрема середньовічну) та Середньої Азії і східні мови. Починаючи з 1937 р. він працює в наукових комісіях НТШ: Джерелознавчій (під проводом проф. І. Крип'якевича, якого близьким учнем і співробітником Омелян залишився на все життя), Нової історії України і Старої

історії України. В роках 1938-39 Омелян був науковим секретарем Комісії Нової історії України, яку очолював проф. Ілля Витанович. У тому самому часі (1938-39) Пріцак був також асистентом-куратором Музею Визвольних Змагань у Львові. Директором Музею в той час був д-р І. Карпинець.

Як студент, Пріцак був діяльним членом „Союзу Студентів Філософії” (1936-1939) та членом управи т-ва „Обнова” (1938-1939).

В роках 1937-39 Пріцак вивчає добу Мазепи. Будучи дев'ятнадцятилітнім юнаком він опублікував цілу низку рецензій і статей з історії України в українській пресі („Новий Час”, „Нова Зоря”, „Український Голос”, „Українське Юнацтво”, „Літопис Червоної Калини”, до речі, у ті часи українському вченому тільки дуже рідко траплялася нагода друкувати свої праці у фахових журналах), і дві праці у спеціальних виданнях: „Рід Скоропадських” та „Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська.” Княгиня Дольська була головною посередницею у зв'язках Мазепи з Лещинським та Карлом XII. Пріцак найшов в архівах Львова і Варшави нові документи про цю діячку і відкрив її портрет.

Крім цього Пріцак зібрав велику бібліографію доби Мазепи (понад 300 сторінок), яка мала вийти як третій том збірника „Мазепа” в Українському Науковому Інституті в Варшаві. Війна перервала друк. На щастя вдалося віднайти рукопис у краю. Одержавши свій рукопис недавно, автор готує його тепер до друку в Гарвардській серії українських студій.

Перший етап вищих студій Пріцак завершив в 1939 р. на Львівському університеті магістерською працею про твір арабського географа 14-го століття Абуль-Фіда та його відомості про Україну. Як виходить з одної радянської публікації цей твір зі східного джерелознавства до історії України зберігся в архівах колишнього НТШ у Львові. З огляду на воєнні дії, формальний диплом Пріцак одержав щойно в 1940 році.

Коли в осені 1939 р. большевики окупували Львів, проф. Крип'якевич доручив Пріцакові організувати львівський філіял Інституту історії України, де він працював до літа 1940 р. як молодший науковий співробітник, а від лютого 1940 р. — як науковий секретар філіялу Інституту.

Літом 1940 р. на запрошення сходознавця акад. Агатагела Кримського Прицак переїхав до Києва, де працював як аспірант, вивчаючи турецькі джерела до історії України. Але зимою він мусів залишити працю в Академії Наук, бо його покликали до військової служби, яку він починав у Башкірії і там вивчав мову місцевого тюркського населення. Він брав участь у війні, але поранений дістався до німецького полону, звідкіля втік, щоб повернутися до Києва в жовтні 1941 р. Між іншим, у Києві Прицак працював у редакції „Українського Слова” разом із І. Рогачем, О. Телігою, О. Штулем та іншими, і лише випадково не був заарештований німцями зимою того року. Після деякого нелегального побуту в Києві Прицак повернув до Львова в 1942 р. і там перебув до осені 1943 р. як асистент проф. Крип'якевича у нелегальнім Інституті Історії Академії Наук, хоч формально Прицак був службовцем Українського Комітету.

В тому часі Прицак виготовив велику монографію про „Формування української нації”, яка пропала. Він реферував її в „Літературно-Мистецькому Клубі” у Львові в лютому 1943 р. Доповідь викликала широку дискусію, що продовжувалася під час п'яти засідань клубу до кінця березня і була припинена німцями. Текст доповіді заховався і є в посіданні автора.

На рекомендацію визначного німецького арабіста Ріхарда Гартмана, Прицака прийняли до Берлінського університету в осені 1943 р. Крім історії Східної Європи він студіював там арабістику та іраністику і рівночасно був у науковому зв'язку з Українським Науковим Інститутом в Берліні, зокрема з професорами Б. Крупницьким та І. Мірчуком. В той час Прицак брав активну участь в студентському житті як голова українського студентського товариства в Берліні „Мазепинець”, член центральної управи НОУС-у (Націоналістичної Організації Українських Студентів в Німеччині й Австрії) і співредактор „Бюлетеню” НОУС-у. Кінець війни застав його в Баварії, звідкіля він нелегально перейшов до Швейцарії, щоб з доручення Президії НОУС-у здобути там стипендії для українських студентів та нав'язати контакт з місцевими й американськими діячами української еміграції.

В роках 1946-1948 Прицак продовжував студії східних мов, історії та славістики в Геттінгенському університеті в Німеч-

чині і був головою місцевої української студентської громади та головним редактором органу ЦеСУС-у „Стежі”. В 1948 р. він з відзначенням оборонив свою докторську дисертацію з історії Центральної Азії („Караханідські Студії”, томи 1-2) і був оставлений при університеті для наукової кар’єри. В роках 1948-1951 він був лектором польської й української мови та літератури в тому ж університеті. В той час він також студював зв’язки Богдана Хмельницького з Туреччиною і видав цілу низку праць українською та німецькою мовами. Українська розвідка на цю тему вийшла в пропам’ятнім томі „Записок НТШ” 1948 р. Від 1946 р. Прицак бере активну участь у праці відновлених українських наукових інституцій, будучи обраним дійсним членом НТШ (1951) і УВАН (1952) та ставши співробітником „Енциклопедії Українознавства”.

В 1951 р. Прицак габілітувався в Геттінгенському університеті на доцента алтайської порівняльної філології та евразійської історії. Темою його габілітаційної праці були системи племінних назв і титулятур алтайських народів. Від тоді почався п’ятнадцятилітній період, в якому він посвятив себе алтайським та азійським мовам (включно з китайською), евразійській історії та організації наукової праці в цих ділянках, щоб якнайкраще вивчити і використати для історії України східні джерела.

В 1952 р. Прицак був запрошений до Гамбурзького університету, спершу як доцент, а від 1957 р. як професор. В 1961 р. він переїхав до ЗДА і очолив катедру алтаїстики, тюркології та евразійської історії, спершу у Вашингтонському університеті в Сієтл, а від 1964 р. в Гарвардському університеті. В 1951 р. він відбув свою першу подорож до Туреччини, щоб взяти участь у Міжнародному Конгресі Сходознавців. Від того часу він часто брав активну участь у фахових міжнародних конгресах. Він був професором-гостем у Кембріджському університеті в Англії (1954 р.), в Краківському і Варшавському університетах (1959 р.) і в Гарвардському університеті (1960/61).

Від 1951 р. Прицак брав активну участь, спершу як науковий секретар, а опісля як віце-президент, президент і головний редактор видань міжнародного товариства „Societas Uralo-Altaica”, яке займається і керує дослідженнями над мовою, культурою й історією уральських (угро-фінських) та алтай-

ських (тюрки, монголи, тунгузи) народів. Щоб повернути до історії України, він подався до димісії в 1965 р. і був обраний почесним членом цього престижного товариства.

В своїй науковій праці з філології, лінгвістики та історії Євразії, зокрема євразійського степу, Пріцак скоро здобув собі міжнародне визнання. Різні наукові інституції іменували його своїм членом. До цих інституцій входять Турецька Академія Мови в Анкарі (член-кореспондент від 1957 р.), Академія Фінно-Угорських наук в Гельсінках (член-кореспондент від 1958 р.), Фінське Сходознавче Товариство (член-кореспондент від 1953 р.), Німецьке Сходознавче Товариство (дійсний член), Бритійське Королівське Товариство Сходознавства (дійсний член), Американське Сходознавче Товариство (дійсний член), Американська Академія Наук (дійсний член від 1971 р.) й інші. Від 1964 р. Пріцак є віце-президентом УВАН-у.

Крім наведених почесей Пріцак одержав цілу низку наукових стипендій з дослідними дорученнями, зокрема від Guggenheim Foundation (fellow 1963) та American Council of Learned Societies (1960-1963). В 1964 р. Гарвардський університет надав йому почесний ступінь „*Artium Magister Honoris Causa*”. Його науковий дорібок начисляє понад триста друкованих праць і рецензій. Українознавчі праці Пріцака вичислені в бібліографічному списку на іншому місці цієї книжки.

Факт, що Пріцак, осягнувши вершок своєї наукової кар'єри, мав відвагу зректися почесей і становищ у науках з „репутацією” і віддати свої сили українським студіям, — здивував його колег по фаху. Але в тому була своя логіка. Пріцак-гімназист пірнув у свою азійську мандрівку не задля Азії, а для того, щоб, вивчивши Схід, повернутися до своєї основної дисципліни — історії України, пізнати її краще та віднайти суть українського буття. Бо починаючи з ранньо-історичних часів аж по кінець 18 ст., коли слідом за Гетьманською державою загинув її антипод і частий союзник — Кримський ханат, історія України, зокрема її степової частини, була тісно пов'язана з євразійським світом, зокрема з іранцями (скити, аляни, роксоляни, сармати), гунами та тюрками. Не можна вивчати всесторонньо історію княжої доби, зокрема Київської Русі, не вглибившись в минуле печенігів

та половців. Також історія козаччини — без вивчення татарських і турецьких джерел була б неповною. Так само виглядала б історія Франції без знання німецьких або італійських джерел. Історик України, — щоб охопити своїм зором усе минуле нашого народу, мусить обов'язково ще стати тюркологом та іраністом, бо з їхньої сторони наша історія ще дуже мало навітлена. Пріцак, який ніколи не був задоволений з частинної розв'язки — мав витривалість і талант виконати таке основне завдання української історіографії.

Розглядаючи різні способи творення міцної основи для українських дисциплін в Америці, Пріцак прийшов до переконання, що ці дисципліни тільки тоді вростуть в американську землю, коли найбільш талановиті молоді американські українці зв'яжуть з ними свою майбутність, сполучуючи в одне український досвід і американські методи. Тому від 1968 р. в центрі його уваги є виховання нової генерації науковців в ділянках української історії, літератури і мови. І тому вже тоді він відкинув ідею самому обняти¹⁾ катедру історії України, щоб дати стимул цій наймолодшій генерації до шляхетного наукового змагу і щоб заповнити першуніві цього змагу пост звичайного професора.*)

Треба підкреслити, що Пріцак виконує працю голови Комітету Українських Студій і Наукової Ради, викладача й опікуна студентів та докторантів українських студій і директора Українського Наукового Інституту в Гарвардському Університеті без ніякої матеріальної винагороди в додаток до

*) Факт, що катедри українських студій в Гарварді обсажені професорами-гостями на обмежений час дає можливість докторантам україністики дістати для своєї наукової підготовки найкращих фахівців тоді, коли їх потрібно. Заощадженими в цей та інший спосіб фондами університет розбудовує українські колекції бібліотеки Вайденера і Українського Наукового Інституту, підготовляє українські підручники й інші видання та мікрофільмує документи в європейських архівах. Так поступенно росте база, без якої навіть найкращий професор, zatrudнений при кафедрі на постійно, не може вести систематичної наукової і викладавочої праці хоч би на рівні коледжу. Якщо українські катедри були б обсажені постійними звичайними професорами, вони автоматично перейшли б у відання відповідних департаментів. Тоді на рахунок бюджету названих кафедр було б неможливо фінансувати розбудову цієї необхідної бази.

свого повного навантаження як звичайний професор свого офіційного фаху. Згідно з практикою Гарвардського університету, професор, який очолює комітет, призначений для тимчасового керування новою катедрою в Гарварді, має право звільнитися від половини обов'язків у своїй офіційній дисципліні, з тим, що тоді половина платні такого професора зараховується на кошт бюджету нової катедри, яку він адмініструє. Одначе, проф. Прицак не перейшов — як йому радили деякі його колеги — на половину ставки (прибл. 13,000 дол. річно) із фондів українських студій головно тому, щоб заощадити гроші на стипендії для студентів і докторантів українських студій та на інші потреби Центру.

Крім того О. Прицак є головою або активним членом в ряді гарвардських департаментів і комітетів, яким доручено наукове керівництво в середньо-східних і центрально-азійських та інших студійних програмах. На окрему увагу заслуговує його діяльність в комітеті, якому до часу назначення звичайного професора на постійно (цебто до 1969 року — *зотирнадцять* років після заключення договору між вірменським відповідником ФКУ і Гарвардом!) підлягала кафедра вірменських студій. Українознавчі кафедри користають багато з досвіду Прицака в праці названих органів Гарварду.

Треба також ствердити, що мимо такого навантаження і відповідальности, Прицак находить всетаки час на виготовлення великих монографій. Його праця про „Походження Руси” на основі східних, скандинавських, старо-руських, візантійських та західних джерел розрослася до чотирьох томів, по 700-800 сторінок кожний. Перший том, опрацьований на основі старо-скандинавських джерел, буде незабаром готовий до друку. В стадії підготовки до друку находяться три його дальші монографії, що безпосередньо зв'язані з історією України: „Оригінальний хозарський документ”, „Слово о полку Ігоревім та Евразійський степ” і „Монгольське володіння Україною і Східною Європою”. До циклю праць в різних стадіях підготовки до друку треба ще зачислити підручник для курсу „Історія України до половини 17-го століття” (разом з проф. Ігорем Шевченком) та „Вступ до історії України” (разом з групою його учнів).

Кінчаючи цю силветку, хочу ще додати, що Омелян

Пріцак як людина — беззастережно відданий ідеї росту незалежної української науки і, як такий, ніколи не звертав і не звертає уваги на себе і на свої вигоди. Нам, його співробітникам, остається тільки побажати, щоб це надмірне навантаження не відбилося шкідливо на його здоров'ї.

Степан Хемиз

1) Залишаючись на своїх постах, О. Пріцак, Ю. Шевельов та інші українські вчені поступили згідно з інтересами української науки, став посідання якої треба не лише зберігати, але й поширювати. Вони доказали своєю науковою працею, які можливості в користь українських студій існують на цих постах. Українська наука втратила б ці можливості, якщо названі вчені перейшли б на постійну професуру до українських кафедр в Гарварді, бо їхні пости зайняли б науковці, які не мають відношення до української науки. Наприклад, проф. Юрій Шевельов вже довгий час очолює кафедру слов'янської філології в Колумбійському університеті в Нью Йорку і рівночасно веде курс історії української мови та публікує важливі наукові праці з українського мовознавства, без вкладу українських фондів. Коли б він був не відмовився, а погодився очолити кафедру українського мовознавства, то мусів би покинути професуру в Колумбійському університеті, і курс історії української мови там припинився б. Для української науки це було б великою втратою. Тому з обсадою наших кафедр постійними професорами треба подождати до часу, коли така обсада стане новим здобутком, а не лише перенесенням вченого з одної позиції на іншу. Процедура номінації постійних професорів в Гарварді обговорює в своїй студії „Правні основи Гарвардського Центру Українських Студій” д-р Я. Падох (див. „Альманах Українського Народного Союзу на рік 1973”, ст. 171-187).

БІБЛІОГРАФІЯ ПРАЦЬ ОМЕЛЯНА ПРИЦАКА З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОГО СТЕПУ

Ця бібліографія обмежена до праць Омеляна Прицака з історії України та українського степу; праці з історії євразійського степу тут включені тільки тоді, якщо вони мають методологічне або фактологічне значення для історії України. Праць О. Прицака із алтайської філології, тюркології та інших орієнталістичних дисциплін тут не включено. Про важніші з них можна знайти відомості у фахових підручниках та бібліографіях, як, напр., Nicholas Poppe: *Introduction To Altaic Linguistics*, Wiesbaden, 1965, pp. 119-120 (“2. 324 Pritsak”); Karl H. Menges: *The Turkic Languages and Peoples. An Introduction to Turkic Studies*, Wiesbaden, 1968, p. 7; Denis Sinor: *Introduction à l'étude de l'Eurasie Central*, Wiesbaden, 1963 (див. індекс, стор. 367); J. D. Pearson: *Index Islamicus 1906-1955*, Cambridge, England, 1958 (див. індекс, стор. 877); J. D. Pearson: *Index Islamicus Supplement 1956-1960*, Cambridge, England, 1962 (див. індекс, стор. 306) і т. д.

Також тут не поміщено заміток, коротких рецензій та чисто публіцистичних статей. Відносно статей про Гарвардський осередок — то важніші з них (без полемічних) є зібрані у бібліографічній довідці при кінці цієї книги. Звіздкою позначені три праці, що були в друку (або готові до друку), але через війну не вийшли в світ.

А. Книжки, статті та рецензії

1937

1. „Роман Мазепи з Фальбовською”, *Українські Вісті*, ч. 269, Львів, 6 грудня 1937.
2. „Епілог одного дотепу, або авантюра Пасека з Мазепою”, *Українські Вісті*, ч. 275, 13 грудня 1937.

3. „Іван Мазепа і княгиня Анна Дольська”. *Мазепа. Збірник*. Том II. Праці Українського Наукового Інституту, т. 46, Варшава 1938, стор. 102-117.
4. *Рец.: Д-р Микола Андрусак: Мазепа і Правобережжя*. Львів, 1938. Квартальник Вісника, ч. 2 (18).
Літопис Червоної Калини, Львів, 1938, ч. 7-8, стор. 35-36.
5. „Рід Скоропадських. Його зв'язки з Руриковичами й Гедиміновичами.” *Нова Зоря*, Львів, 24 квітня 1938 р., ч. 30 (1130), стор. 17-18.
6. „Рід Скоропадських (Історично-генеалогічна студія).” *За велич нації*, [збірник] у двадцяті роковини відновлення української гетьманської держави. Львів, 1938, стор. 64-90, дві генеалогічні таблиці. (Перевидано: Нью-Йорк, 1955).
(Оця праця теж вийшла окремою книжкою: *Рід Скоропадських*. Львів, 1938, (2), 18 стор., дві генеал. табл.).
7. „Роля купецтва в охрещенні Руси-України”, *Торговля і промисл*, ч. 18 (96), Львів, 15 вересня 1938.
8. „Українсько-арабські взаємини у Середні Віки”. *Літературно-науковий додаток до „Нового Часу”*, Львів, літо 1938.

9. „Хто такі автохтони Карпатської України?” *Нова Зоря*, Львів, ч. 1 (1201), 7 січня 1939 р. стор. 15-16.
10. „Мукачів. «Гніздо ребеліантів» і культурний центр”, *Нова Зоря*, Львів, ч. 23 (1223), 26 березня 1939, стор. 6, і ч. 25 (1225) 2 квітня 1939, стор. 6.
11. „Хуст. Минуле столиці Карпатської України”, *Нова Зоря*, Львів, ч. 15 (1215) з 26 лютого 1939 р. стор. 6-7.
12. „Похід Марвана Ібн-Мухаммеда в Україну 735 р. Сторінка з українсько-арабських взаємин”. *Нова Зоря*, ч. 26 (1226), Львів, 9 квітня 1939 р.
13. „Майбутність України на Сході. Похід Марвана в Україну 735 р.” *Українське Юнацтво*, ч. 1, Львів, січень 1939, стор. 15-16.
14. „Майбутність України на Сході. II. Українсько-арабська торгівля VIII.-IX. ст.” *Українське Юнацтво*, ч. 2, Львів,

1939, лютий, стор. 37-39.

15. „Майбутність України на Сході. III. Українці в очах араба-очевидця з X ст.” *Українське Юнацтво*, ч. 7-8, Львів, 1939, стор. 166-167.

[Дальші частини в рукописі пропали в редакції через вибух війни.]

16. „Світильник Унії. Методій Терлецький, єпископ Холмський (1630-1649), основник української католицької академії в Холмі. (Спроба біографії).” *Нова Зоря*, Львів, ч. 29 (1229), 23 квітня 1939, стор. 6.
17. „Методій Терлецький. Його місійна діяльність в Карпатській Україні і Югославії в рр. 1628-29”, *Нова Зоря*, Львів, ч. 53 (1253), 16 липня 1939, стор. 6-7.
18. „Яків Суша. Холмський єпископ і український історик (*1610 — †1687)”, *Нова Зоря*, Львів, 6 серпня 1939 р. ч. 59 (1259), стор. 6-7.
19. „«Возсоединеніє Унії» 1839 р. Сторінка з мартирології св. уніятської Церкви”, *Нова Зоря*, Львів, ч. 21 (1221), 19 березня 1939 р., стор. 6-7.
20. **Мазепинська Бібліографія. Мазепа. Збірник*. Том III. Праці Українського Наукового Інституту, т. 47, Варшава [1939].

[Оцей том був надрукований в друкарні НТШ у Львові, але був знищений більшовиками. Недавно автор одержав оригінальний рукопис свого твору; він буде підготований до друку д-ром О. Субтельним.]

21. **Підручна бібліографія історії України*. [Підготували члени Історично-джерелознавчої комісії НТШ у Львові 1937-1939, під ред. проф. І. Крип'якевича, Т. Коструби, О. Прицака, О. Домбровського і ин.; матеріяли пропали у воєнній хуртовині.]

1940

22. **Таквiм ал-булдiн Абу-ль-Фiдi-i як джерело до iсторiї Схiдної Європи*. [Дисертація, писана у Львові 1939-1940; зберігається у Центральнім державнім архiвi УРСР у Львові, фонд НТШ, 3 с/309, оп. 1, спр. 1786, диви *Україна і Близький та Середній Схід*, Київ, 1968, стор. 29].

1941

23. „Чергове вандальство Москви” [репортаж про вибух в

Успенським Соборі Печерської Лаври], *Українське Слово*, Київ, жовтень 1941 (передрук у: *Наступ*, Прага, 1942, ч. 11 [136], 15 березня).

24. „Назви Києва в минулому”. *Українське Слово*, Київ, жовтень 1941 [передрук у: *Проблем*, ч. 2 (103), Прага, 1942, стор. 99-102.]
25. „Анатема Мазепи”. *Українське Слово*, Київ, листопад 1941.

1943

26. *Історія формування української нації*. (Доповідь, читана в Літературно-Мистецькому Клубі у Львові 25 лютого 1943 року. Львів, 1939, 4°, 21 стор. [появилася у 20 копіях].

[Доповідь спричинила другу з черги велику дискусію про походження української нації (першу дискусію викликав у 1929 р. проф. Мирон Кордуба); після п'ятого засідання німці заборонили продовження дискусії. Про дискусію диви:

Львівські Вісті, Львів, ч. 44, 28 лютого 1943; ч. 45, 2 березня; ч. 46, 3 березня; ч. 50, 7-8 березня; — *Краківські Вісті*, ч. 48 (786), 9 березня 1943; ч. 52 (790), 13 березня; ч. 67 (805), 31 березня; *Наші Дні*, Львів, 1943, Львів, 1943, ч. 4, стор. 13.]

1944

27. Рец.: Д-р М. Андрусак: *Історія України. Княжа доба*. Прага 1941.

Студентський Прапор, ч. 1 (7), Львів 1944, стор. 44-47.

28. „Децо про наш історизм”. *Бюлетень НОУС-у*, ч. 4-5 (9-10), Берлін, 1944, стор. 25-31.

[Передрук у: *Українська Дійсність*, ч. 23, Берлін, 10 серпня 1944 р.; ч. 24, 20 серпня 1944 р.]

29. (Разом з Василем Рудком) „Смерть митрополита Андрея”. *Бюлетень НОУС-у*, ч. 14-15, Берлін, 1944, стор. 1-2.

1946

30. „Жванецьке перемир'я (1653 р.) за турецьким хроністом Наїмою”. *УВАН. Бюлетень*, ч. 8-9. Авгзбург, серпень-вересень 1946 р., стор. 15-18.

31. „Шляхи української незалежності”. *Стежі*, ч. 5-6, липень-серпень 1946, Інсбрук-Мюнхен, стор. 12-24.

1948

32. „Союз Хмельницького з Туреччиною 1648 року”. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*, т. 156, Мюнхен, 1948, стор. 143-164.

1949

33. „Культура. [Історія і стан знання про українську культуру; Складники української культури]”, *Енциклопедія Українознавства*, Париж-Мюнхен, 1949, стор. 694-702.

1950

34. Rec.: Ananiasz Zajączkowski. *Ze studiów nad zagadnieniem chazarским*. Kraków, 1947.
Der Islam, Vol. 29:1, Berlin, 1949, pp. 96-103.
35. Rec.: Kaare Grönbech: *Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*. Kopenhagen, 1942.
Der Islam, Vol. 30:1, Berlin, pp. 111-113.
36. Rec.: Ananiasz Zajączkowski: *Związki językowe połowiecko-słowiańskie*. Breslau, 1949,
Der Islam, Vol. 30:1, Berlin, pp. 206-211.
37. “Stammensnamen und Titulaturen der altaischen Völker”, *Ural-Altäische Jahrbücher*, Vol. 24:1-2, Wiesbaden, 1952, pp. 49-104.

1952

38. “The Decline of the Empire of the Oghuz Yabghu” [the Torki], *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.*, Vol. 2:2 New York, 1952, pp. 279-292.

1953

38. “Der Untergang des Reiches oghuzischen Yabghu.” *Fuad Köprülü Armagani*, Istanbul, 1953, pp. 397-410. [Translation of no. 38.]
40. “Das erste türkisch-ukrainische Bündnis (1648)”, *Oriens*, Vol. 6, Leiden, 1953, pp. 266-298.

1954

41. „Orientierung und Farbsymbolik.” *Saeculum*, Vol. 5:4, München, 1954, pp. 376-383.
42. “Die 24 Ta-Ch’ên. Studie zur Geschichte des Verwaltungsaufbaus der Hsiung-nu Reiche”, *Oriens Extremus*, Vol. 1:1, Hamburg, 1954, pp. 178-202.

43. "Kultur und Sprache der Hunnen", *Čyževskýj Festschrift*, Berlin, 1954, pp. 239-249.
44. "Ein hunnisches Wort [Der hunnische Name für den Dniepr]". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Vol. 104, Wiesbaden, 1954, pp. 124-135.

1955

45. *Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren*, Wiesbaden, 1955, 101, (I) crop. 3 табл.
46. "Eine Altaische Bezeichnung für Kiew". *Der Islam*, Vol. 32: 1, Berlin, 1955, pp. 1-13.
47. "Qara. Studie zur türkischen Rechtssymbolik". *Zeki Velidi Togana Armağan*, Istanbul, 1950-1955, pp. 239-263.

1956

48. "Der Titel Attila", *Festschrift Max Vasmer*, Berlin, 1956, pp. 404-419.
49. *Rec.: D. Oljančyn. Die Symbolik des Zeichens auf den Münzen Vladimärs des Grossen und seiner Nachkommen*, 1956, *Hamburger Beiträge zur Numismatik*, Vol. 12/13, Hamburg, 1958/59, pp. 374-375.

1959

50. "Xun der Volksname der Hsiung-nu". *Central Asiatic Journal*, Vol. 5: 1, The Hague, 1959, pp. 27-34.
51. "Bolgaro-Tschuwaschica. Acht Noten zu den Wolga-Bolgari-schen Grabinschriften des 13.-14. Jhs.", *Ural-Altäische Jahrbücher*, Vol. 31, Wiesbaden, 1959, pp. 274-314, 5 pl.
52. "Kāšgari's Angaben über die Sprache der Bolgaren", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Vol. 109: 1, Wiesbaden, 1959, pp. 92-116.
53. "Das Kiptschakische", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Vol. 1, Wiesbaden, 1959, pp. 74-87.
54. "Das Karaimische". *Philologiae Turcicae Fundamenta*, Vol. 1, Wiesbaden, 1959, pp. 318-340.

1963

55. "The Names for the Ukrainian Territory and People used by Other Peoples." *Ukraine. A Concise Encyclopaedia*, Vol. 1, University of Toronto Press, 1963, pp. 7-10.
56. "Elements of the Ukrainian Culture." *Ukraine. A Concise Encyclopaedia*. Vol. 1, University of Toronto Press, 1963, pp. 920-933.

57. (Together with John S. Reshetar, Jr.) "The Ukraine and the Dialectics of Nation-Building." *Slavic Review*, Vol. 22:2, June 1963. pp. 224-255.

[Reprinted in: *The Development of the USSR. An Exchange of Views*. Edited by Donald W. Treadgold, University of Washington Press, Seattle and London, 1964, pp. 236-267; and: *Kievan Rus Is Not Identical with Russia*, 1973, 36 pp.]

1964

58. "Der Flussname «Kalka»", *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, Vol. 8, The Hague, 1964, pp. 61-66.
59. "Two Names of Steppe Plants" [*Jevšan; bur'jan*]. *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, Vol. 8, The Hague, 1964, pp. 37-45.
60. "Two Migratory Movements in Eurasian Steppe (9th-11th ct.)" *26th International Congress of Orientalists*. New Delhi, India, 1964, *Summaries of Papers. Supplement*, pp. 5-7.

1965

61. "Yowār und Kāwar" [Zur Geschichte der Chazaren, Mit einem Beitrag von Ahatanhel Krymskýj], *Ural-Altäische Jahrbücher*, Vol. 36: 3-4, Wiesbaden, 1965, pp. 378-393.
62. „Деремела = Бродники” *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*, Vol. 9, 1965 pp. 82-96.

1966

63. „Автор «Слова о полку Игоревім»”, *Листи до Приятелів*, книжка 11-12, Нью Йорк, 1966, стор. 1-12.
64. "Polovtsiana 1-2," *Reşid Rahmeti Arat için*, Ankara, 1966, pp. 380-381.
65. „Се татарскы язык”. *Orbis Scriptus. Festschrift für Dmitrij Tschizewskij zum 70 Geburtstag*, München, 1966, pp. 641-654.
66. „У століття народин М. Грушевського”, *Листи до Приятелів*, книжка 5-6-7, Нью Йорк, 1966, стор. 1-19.

1967

67. "The Name of the Third Kind of Rus and of their City", *Journal of the Royal Asiatic Society*, London, 1967, April, pp. 2-9.
68. "Editor's Preface" in Imre Boba: *Nomads. Northmen and Slavs. Eastern Europe in the Ninth Century*. The Hague, 1967, p. 5.
69. "Non-«wild» Polovtsians," *To Honor Roman Jakobson*, Essays on the Occasion of His Seventieth Birthday, The Hague

Paris, 1967, pp. 1615-1623.

70. "Moscow, the Golden Horde, and the Kazan Khanate from a Polycultural Point of View." *Slavic Review*, Vol. 24:4, 1967, pp. 577-583.

1968

71. „Іван Крип'якевич (1886-1967). (У першу річницю смерті Івана Крип'якевича)". *Український Історик*, ч. 1-4 (17-20), Нью-Йорк-Мюнхен, 1968, стор. 82-86.
72. "Ivan Kryp'iakevych (1886-1967)." *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.*" Vol. 11, New York, 1964-1968, pp. 264-268.
73. „Проект «Вступу до історії України»", *Український Історик*, ч. 1-4 (17-20), Нью-Йорк-Мюнхен, 1968, стор. 128-133.
74. „Орієнталістика" [Наукове дослідження сходознавства в Україні]. *Енциклопедія Українознавства*, Словникова частина, т. 5, Нью-Йорк, 1969, стор. 1870-1873.
75. *Rec.: V. T. Pashuto, Vneshniaia politika Drevnei Rusi*, Moscow, 1968.

Kritika, a Review of Current Soviet Books on Russian History. Vol. V, No. 2. Winter 1969. Cambridge, Mass., pp. 1-11.

[На цю рецензію написали офіційну відповідь: Академик С. Сказкин і доктор исторических наук Л. Бескровный: „Древняя Русь и Европа", *Известия*, но. 180 (16490), Москва, 1 серпня 1970 р.]

1970

76. „An Arabic Text on the Trade Route of the Corporation of Ar-Rus in the Second Half of the Ninth Century." *Folia Orientalia*, Cracow, Vol. 12, 1970, pp. 241-259.
77. „Печеніги", *Український Історик*, ч. 1-3 (25-27), Нью-Йорк-Мюнхен, 1970, стор. 95-101.
78. „Печеніги", *Енциклопедія Українознавства*, Словникова частина, т. 6, Париж-Нью-Йорк, 1970, стор. 2042-2043.
79. "Editor's Preface: Fedir Savchenko and his work" in Fedir Savchenko's *The Suppression of the Ukrainian Activities*. Harvard Series in Ukrainian Studies No. 14. Wilhelm Fink Verlag, München, 1970, pp. V-XV.
80. *Rec.: Vydannja Akademiji Nauk URSR (1919-1967). Suspil'ni nauky. Bibliografichnyj pokazčuk*. Kiev, 1969. *Recenzija*, Vol. 1:1, Fall, 1970, pp. 25-37.

81. „Lenzen-in — Константина Порфірородного” *Збірник на пошану проф. д-ра Юрія Шевельова*. Український Вільний Університет. Науковий Збірник т. 7, Мюнхен, 1971, стор. 351-359.
82. “The Invitation of the Varangians” *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University during the Academic Year 1970-1971. Cambridge, Mass. 1970-1971. No I. pp. 55-57.
83. “Editor’s Preface” in the Reprint of the Orest Levyc’kyj Edition (Kiev, 1878) of *The Eyewitness Chronicle*. Harvard Series in Ukrainian Studies No. 7, 1. Wilhelm Fink Verlag, München, 1971, pp. 5-8.
84. “Editor’s preface: Myron Korduba and his work, Bibliography and Contents of the Bibliography” in Myron Korduba’s *Littérature Historique Soviétique-Ukrainienne*. Harvard Series in Ukrainian Studies No. 10, Wilhelm Fink Verlag, München, 1972, pp. VII-LVI.
85. “Editor’s Preface and a Selected Bibliography of Works by Oleksander Ohloblyn” in the latter’s *A History of Ukrainian Industry*. Harvard Series in Ukrainian Studies. No. 12. Wilhelm Fink Verlag, München, 1971, pp. VII-X.
86. *Rec.: Litopys Samovydcja*, ed. Jaroslav Dzyra, Kiev, 1971. *Recenzija*, Vol. 2: 1, Fall 1971, pp. 27-58.

1972

87. “The Literary Cooperation of Jews in Kievan Ruś.” *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University during the Academic Year 1971-1972, Cambridge, Mass. 1971-1972, No. II. pp. 43-45.
88. “Old Scandinavian Sagas as a Historical Source.” *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University during the Academic Year 1971-1972. Cambridge, Mass., 1971-1972, No. II, pp. 12-15.
89. “The Igor’ Tale As a Historical Document.” *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.*, Vol. 12, New York, 1969-72, pp. 44-61.
90. *Rec.: J. O. Hurzij*, editor: *Kataloh Kolekciji dokumentiv Kyjivs’koji Arxeohrafic’noji Komisiji, 1369-1899*, Kiev, 1971. *Recenzija*, Vol. 3: 1, Fall 1972, pp. 34-52.

91. (Together with M. Antonovych and H. Kostiuk) "Volodymyr Mijakowskyj, (1888-1972)" *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.*, Vol. 12. New York 1969-1972, pp. 286-288.

•
1973

92. „Половці”, *Український Історик*, ч. 1-2 (37-38), Нью Йорк-Мюнхен, 1973, стор. 112-118.
93. "Editor's Preface" in George Perfecky's *The Galician-Volynian Chronicle*. Harvard Series in Ukrainian Studies, No. 16, München, 1973, pp. 7-8.
94. "The External History of the Texts of the Hypatian Chronicle," *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University during the Academic Year 1972-1973, Cambridge, Mass. 1972-1973, No. III, pp. 14-20.
95. (Together with O. Subtelny, Z. Kohut and R. Szporluk.) "Problems of Terminology in Ukrainian History." *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University during the Academic Year 1972-1973, Cambridge, Mass. 1972-1973, No. III, pp. 21-29.
96. "Two Discussions on the History of the Formation of the Ukrainian Nation." *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University during the Academic Year 1972-1973, Cambridge, Mass. 1972-1973, No. III, pp. 60-64.

Б. Співредактор журналу

97. *Бюлетень Централі Націоналістичної Організації Українських Студентів Великої Німеччини (НОУС)*. Берлін, 1943-1944.

В. Головний редактор

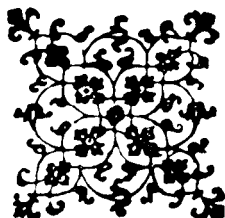
98. *Стежі*. Журнал Українського Студентського Середовища Німеччини та Австрії. Інсбрук-Мюнхен [Göttingen], 1946-1947.
99. *Slavo-Orientalia*. Monographienreihe über die Wechselbeziehungen zwischen der Slavischen und Orientalischen Welt. 's-Gravenhage — Wiesbaden, 1956.
100. *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States*, New York, 1968-.
101. *Harvard Series in Ukrainian Studies*, München, 1970-.

Г. Академічний дорадник

102. *Recenzija*. A Review of Soviet Ukrainian Scholarly Publications, Cambridge, Mass., 1970-.
103. *Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies* held at Harvard University, Cambridge, Mass., 1970-.

Про Омеляна Прицака як історика України

1. Ohloblyn, Olexander: "Ukrainian Historiography 1917-1956," *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U. S.*, Vol. 5-6, New York, 1957, pp. 374, 386, 429.
2. Корибут, С. (=Дашкевич, Ярослав): „Дослідження [О. Прицака] з джерелознавства Східної Європи”, *Науково-інформаційний Бюлетень Архівного Управління УРСР*, Київ, 1964, ч. 6, стор. 81-83.
3. „Прицак, Омелян”, *Енциклопедія Українознавства*. Словникова частина, т. 6, Париж-Нью Йорк, 1970, стор. 2348.
4. Полонська-Василенко, Наталія: *Історія України*. I том, Мюнхен, 1972, стор. 33.
5. Домбровський, Олександр: „Семінар історії України при НТШ у тридцятих роках”, *Український Історик*, ч. 1-2 (37-38), Нью Йорк-Мюнхен), 1973, стор. 117-129.

ПЕРЕДМОВА АВТОРА

Передаючи в руки шановного читача оцю збірку спеціального типу статей, я дозволю собі подати коротку їх генезу.

Коли в осені 1964 р. я переїхав на Схід Америки, щоб перейняти професуру в Гарвардському університеті, я скоро мав нагоду знов включитися *активно* в українське життя, будши обраним віце-президентом Української Вільної Академії Наук в Нью Йорку.

Так, як проблема організації наукового життя була все моїм улюбленим „гоббі”, я почав тепер вивчати притаманності теорії і практики українського наукового життя в Північній Америці. Тому, коли — після майже трьох років — я вже дістав точне уявлення про ситуацію, я радо прийняв на початку 1967 р. запрошення Фонду Катедри Українознавства увійти в склад Наукової Ради ФКУ і подати свої думки про організацію і завдання української науки в ЗДА (гляди стаття ч. 1 в цій збірці).

Ця доповідь, прочитана мною на першому засіданні Наукової Ради в травні 1967 року, стала в моєму житті переломовою. Присутні на доповіді члени Наукової Ради і голова ФКУ мгр Степан Хемич зацікавилися моїми концепціями і запропонували мені очолити Наукову Раду, щоб тим самим мати можливість перевести в життя ці мої ідеї.

Така перспектива — сполучити теорію з практикою — мене цілком полонила, і з того часу я повністю включився у справу творення українського наукового осередку.

Як теоретик нового українського наукового руху я мусів велику частину свого часу віддати апостолюванню. Одначе, у розгарі праці, в мене не було ні часу, ні думки, записувати дані про мої поїздки та доповіді. Скільки їх відбулося — я не знаю; правдоподібно кількасот, бо в деяких роках я майже кожного кінця тижня бував у дорозі, нераз в кількох різних місцях в однім кінці тижня (п'ятниця до понеділка). Так само було б мені неможливо тепер підрахувати скільки десятків тисяч миль я проїздив по ЗДА і Канаді з доповідями на теми наукової політики, або даючи інтерв'ю радіостанціям.

Проповідуючи „катедральну віру”, я в більшості випадків імпровізував, достосовуючись, відносно форми і змісту, до потреб своїх нових — нераз тільки випадкових — слухачів.

Одначе кільканадцять доповідей я все таки записав, як теж був примушений відповідати у пресі на деякі атаки. Оті доповіді та статті були надруковані на сторінках української преси. Із них я тепер вибрав п'ятнадцять (тринадцять українських статей і два переклади на англійську мову), які, на мою думку, себе взаємно доповняють і, взяті разом, дають доволі заокруглений образ, про що, властиво, тут ідеться. Статтей полемічного характеру я рішив до цього збірника не включати.

Останні дві статті-довіді досі ще не були опубліковані.

*

Усі статті друкую в такій формі, як вони появлялись, виправляючи тільки очевидні друкарські чортики, недоліки та помилки, або реставруючи текст після свого рукопису, у тих рідких випадках, коли достойний редактор надто знасилував мій хід думок.

Все таки, в кількох випадках, я рішився поробити додатки, більші або менші; вони друкуються при кінці відносної статті, поставлені в дужках і з ясною вказівкою, що це додаток.

У бібліографічній довідці подаю, де і коли, котра стаття появилась (очевидно, наскільки я зміг бібліографічно охопити передруки, які часто появлялися без мойого відома).

Сподіюся, що оця збірка матиме деяке значення як документація одного успішного наукового „хрестоносного походу”.

Крім того, доданий до книги покажчик вибраних тем та імен повинен облегшити читачеві знайти відповідь на питання, що його хвилюють, чи сумніви, які його безпокоять. Якщо оця збірка в дійсності стане читачеві в пригоді у таких випадках — я матиму право вважати, що мій труд не пішов на марне.

*

Збірка доповідей, виголошених у різні часи (1967-1973) на ту саму основну тему, хоч на поодинокі її аспекти, не може не мати деяких повторень, чи неконсеквенцій (напр., вживання терміну „Центр” або „Осередок” у тому самому значенні).

Також уважний і критичний читач може закинути доповідачеві - авторові деякі розбіжності поміж поодинокими представленнями того ж самого аспекту в різних статтях-доповідях. Але, хоч моя основна концепція українського наукового осередку (центру), складеного із трьох катедр (мови, літератури, історії) та Наукового Інституту осталася і остається непорушеною від самого моменту її сформування, деякі деталі, як треба було сподіватися, під час реалізації, треба було виправити або доповнити. (Не потребує додавати, що ціни на протязі років 1967-1973 не оставалися на місці, зокрема в останніх кількох роках).

Тому прошу в доброзичливого читача його виrozumіння та вибачення за всі такі промахи, названі і неназвані.

*

Свою збірку статей із „наукового фронту” присвячую всім шановним Меценатам і великим та малим Добродіям Фонду Катедр Українознавства — як свою скромну подяку за їхню жертвенність та за зрозуміння великої справи, які уможливили їм і мені реалізацію нашого спільного діла — „Гарвардського чуда”.

Гарвард, 26 липня 1973 р.

Омельян Прицак

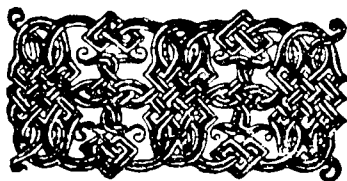
AUTHOR'S PREFACE

The articles included in this collection represent a selection from speeches made throughout my long and exhaustive campaign for the establishment of a Ukrainian Research Center (1967-1973). For the most part, these speeches were improvisations, adapted to the respective audiences I faced.

A number of these speeches have already been transcribed and published in the Ukrainian press. From these, I have selected fifteen (thirteen in the original and two in English translation) which seem to supplement each other and give—I hope—a rather comprehensive view of the matter at hand. Articles of a polemic nature have not been included in this selection. Except for minor changes and additions, the articles which do appear remain in the original form in which they were presented.

*

I dedicate this collection of articles from the “scholarly front” to the patrons and benefactors of the Ukrainian Studies Fund—in gratitude for their generosity and understanding of the task at hand that has enabled the “Harvard Miracle” to become reality.

Частина перша:

**ПОСТАВЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ,
ЇЇ РЕФЛЕКСИ ТА НАСЛІДКИ**

ОРГАНІЗАЦІЯ І ЗАВДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ В ЗДА

• Дефініція терміну наука

аука — не самозрозуміла річ, як повітря, вода, вогонь. Її, як такої, не існує в природі. Вона належить до сфери, що її окреслюють терміном культура. Слово ж культура означає досконалення світу довкола нас і світу у нас самих, творення й плекання цінностей духового і матеріального характеру, у протиставленні до природи, тобто тих первісних чинників, що існують і вирастають без втручання людини. Наука займає в системі культури основне значення, як її теоретична база, сума досвіду та джерело надхнення.

Науку можна поділити на дві сфери — теоретичну і практичну. На початку всякого культурного життя єдина наука, що її відносно примітивне громадянство здатне сприймати — це практична сфера науки. Але практична наука, наприклад, пропаганда, популяризація, енциклопедична праця тощо, скоро виживається і без допливу нових сил від теоретичної науки — вироджується. Подібно, як модерна фабрика не може поставити спонтанно, а за точним пляном, після вивчення взаємовідносин всіх факторів, що входять у гру, так і наука — має тут на увазі науку *par excellence*, тобто теоретичну науку — потребує точного і серйозного планування. Попередник фабрики — кустарна самобутна промисловість — у модерному світі не має ані бази, ані рації існування, крім — музейної вартості. Але в українському житті поза межами України відносно науки ми все ще у стадії кустарної продукції. Дана ситуація — очевидно, результат розвитку (або краще застою), типова для нашого культурного процесу.

Українська наука і еміграція

Більшість наших емігрантів, що прибули до ЗДА перед другою світовою війною і після неї — це вихідці з Галичини.

Галичани дуже горді з осягів в ділянці української науки і культури в часи, коли (від 80-их рр. XIX ст. до 1918 р.) Галичина була „П'ємонт” України. Але при тому ми, галичани — я також належу до тієї ж під-нації — забуваємо, що П'ємонт постав у Галичині не тому, що галичани найбільше передова і талановита частина української нації, а тільки тому, що найкращі сини і доньки України з усіх українських земель використали цей кусок української території, де була відносна політична свобода, для творення культурних цінностей. Наукове Товариство ім. Шевченка (символ срібної доби української культури, 1894-1914) заснували не галичани, а культурні діячі, поміщики і фабриканти із середніх та східніх земель: Олександр Кониський, Єлисавета Милорадович - Скоропадська, Михайло Жученко, Василь Симиренко та інші. А згадана вище срібна доба української культури — це часи, коли головою НТШ був не - галичанин Михайло Грушевський.

Коли всеукраїнські творчі сили сконцентрувалися у заснованій у 1918 р. гетьманом Скоропадським Всеукраїнській Академії Наук в Києві і почалася золота доба української культури (до 1930 р.) НТШ і науково-культурне життя в Галичині під польським тиском дещо занепадають і стають провінційними. Деякий економічний ріст Галичини у пізніх 20-их і 30-их рр. нашого сторіччя не приніс бажаної поправки ситуації. А серед провідників українського життя в Західній Україні назагал також не було зрозуміння для потреб української науки. Вони недостатньо піклувалися плануванням наукового доросту. Зрештою, польська високо-шкільна політика й не допускала нашої молоді до університетів у належній кількості.

Коли науковими силами першої еміграції до Середньої Європи (Чехо-Словаччина, Німеччина, Польща) вдалося створити українські високі школи та два українські наукові інститути (Берлін, Варшава), що хоч поза коротким початковим періодом, через брак фондів не змогли собі здобути належної бази, то дані інституції таки залишили свій слід не тільки в практичній популяризаторській, педагогічній і пропагандивній сфері, але теж і в історії української науки взагалі. Тут не можна не згадати таких визначних імен, як І. Крип'якевич, М. Кордуба, С. Томашівський, З. Кузеля, В.

Щербаківський, Д. Дорошенко, С. Рудницький, М. Возняк та й два Колесси, котрі у крайньо несприятливих умовах таки працювали для української науки.

Після Другої світової війни ситуація української науки видимо погіршилася. Ветерани української науки поволі, один за одним, відходили, а нових adeptів було обмаль. Їх можна порахувати на пальцях рук. Джерела української науки висихають. Тут помстилися 20-ті й 30-ті роки невідрадних обставин і браку в припливі молодих українських наукових сил. Кожна нова станція з краю до ЗДА під час і по другій світовій війні принесла нове збіднення науки. Критерії професії науковця затираються. Місце науковців частинно перебирають здеклясовані вчені. Замість сміливого пориву й контакту зі світом — зокрема з науковим чужинецьким світом — щораз сильніше втискається ізоляція. Замість боротьби за нові наукові обрії — боротьба за нереальні, фантастичні титули. Замість плекання доросту — гіпертрофія організацій, так що нераз одна особа головує в трьох взаємноворожих установах, які в свою чергу являють собою тільки деяке перегруповання тих самих одиниць.

Проблема деклясованого вченого

Мені дуже прикро це згадувати, але заторкуючи проблеми української науки неможливо обминути цього явища. Я навіть мушу ще трохи спинитися над явищем, що я його окреслюю словами деклясований вчений. У дану категорію я враховую людей, що у своїй молодості мали деяке відношення до науки, до університету, часами навіть здобули магістерський титул у Львові або докторський титул в УВУ, дехто з них працював асистентом, деякі навіть були доцентами, деякі мали талант, дехто опублікував навіть цінні твори, — але опісля десятками років вони були поза межами науково-дослідної праці, заробляючи на хліб щоденний фізичною або бюровою працею.

Я особисто ставлюся зі співчуттям до цих жертв обставин, що в ім'я Лесиноного „контра спем сперо” не хотіли примиритися зі страшною для них дійсністю і нераз після тяжкої заробіткової праці, не маючи змоги вести систематично дослід — творили собі ілюзію наукової праці. Але, на нещастя, велике число із них затратили у боротьбі проти дійсности мірила і кри-

терії дійсности. А ще трагічнішим є, коли вони — як нагороду за свою важку дон-кіхотську боротьбу — уважаючи себе за єдиних носіїв „вільної української науки”.

Це трагічно із двох причин. Поперше, таким чином вільна українська наука у своїх і чужих ідентифікується з провінціалізмом, обмеженістю та дилетантством. А це ж і є остаточна ціль деяких наших сусідів звести українську культуру, науку, а разом і українську справу на провінціальні рейки.

Подруге, така „вільна” українська наука відпихає від себе молоді творчі сили країни нашого поселення, а навіть при-спішує процес денаціоналізації. Не можна ж прикладати два різні мірила до своєї і чужої науки. Я вже залишаю на боці представників другої або третьої генерації, але наші діти, народжені в Європі, а виховані в американських школах, заходять у трагічний конфлікт, коли йдеться про проблеми нашого минулого і нашої культури. Дуже часто дані, що їх вони дістають від українського наукового світу, для них з методологічного і мериторичного погляду несприйнятливі, викликають комплекс легковаження всього українського, та їх відхід від української спільноти.

Отже, якість української науки — це життєва справа української спільноти. Якість науки залежить від якості її носіїв—науковців. Тому основне завдання української спільноти — виростити високоартістичних науковців, зміну покоління, що відійшло або відходить. Щоб, знову ж, виростити науковців, треба мати наукову політику. Політика — це мистецтво можливого. Отже, треба призадуматися над тим, що „можливе” українська спільнота може створити для своєї науки.

Українська спільнота в діяспорі живе серед різних обставин. На це впливає і число українців в різних країнах поселення, міжнародне значення і життєвий стиль даної країни поселення. Тому я тут не трактую проблеми на загальному фоні української еміграції, а заторкую лише нашу країну поселення, тобто ЗДА, тим більше, що поза Канадою тут живе найбільше число українців-емігрантів, і, крім ССРСР, ЗДА є основною політичною силою сьогочасного світу.

Чому зосередження на українознавстві

З чисто практичної точки зору я поділяю науку на дві системи дисциплін: а) дисципліни, що мають безпосереднє відно-

шення до українства, і б) дисципліни, що не мають безпосереднього відношення до українства.

Тому, що сили і можливості української спільноти в ЗДА обмежені, ми повинні концентрувати нашу наукову політику тільки на першу систему дисциплін, яку можемо окреслити — часто у нас уживаним стереотипом — українознавством. Це не значить, що не треба заохочувати молодих адептів науки працювати в ділянці, наприклад, ядрової фізики або кібернетики. Навпаки, українська громада буде горда з осягів свого члена в усіх наукових дисциплінах. Але тут йдеться, так би мовити, про „позанаціональні науки”, і їх можна вивчати та включатися у дослідчу роботу, працюючи у загальноамериканських наукових установах.

Але ще з іншого погляду не-українознавчі дисципліни не мусять бути під безпосередньою опікою української діаспори. Вони гідно репрезентовані у краю. Найвища українська наукова інституція, створена у Києві під час Визвольних Змагань у 1918 р., існує й далі, хоч під зміненою назвою: АН УРСР (від 1936 р.). Після реорганізації в 1963 р. вона складається з трьох секцій (суспільних наук, хеміко-технологічних та біологічних наук, і фізико-технічних та математичних наук), що об'єднують 9 відділів з 58 науковими установами, в яких працює 97 дійсних членів (академіків), 125 членів-кореспондентів та кільканадцять тисяч наукових співробітників.

Група наук, що з відомих причин від кінця 20-их років не могла вповні розвиватися на рідних землях, та й потребує доповнення і виправлення науковими силами еміграції у вільному світі, це так звані українознавчі, або краще загально-гуманістичні дисципліни. На них нам і треба концентруватися. В основному йдеться тут про три цикли дисциплін: лінгвістично-філологічні, літературні (з етнографією і фолкльором) та історичні (з археологією, мистецтвом і соціологією).

В американській системі науково-дослідча робота ведеться в основному в університетах, а у спеціальних випадках — в автономних, але зв'язаних з університетом інституціях. Тому є характеристичним, як українське студентство ЗДА зареагувало на потреби української науки. Воно бо рішило, що єдиний вихід — створити постійну катедру українознавства в котромусь поважному американському університеті. І тут тре-

ба з признанням ствердити, що українські студенти не обмежилися концепцією, але, не щадячи часу і сил, кинулися здійснювати свій задум. Як мене усвідомив голова управи Фонду Катедри Українознавства (ФКУ) п. мгр Ст. Хемич, готівкові надходження до каси ФКУ вже незабаром досягнуть суму чверть мільйона доларів. Ми можемо бути горді надзвичайним успіхом нашого студентства, що, як колись в Україні, стає і тут в авангарді української справи.

Основна база — українознавчі катедри

Я довго роздумував над доцільністю такої катедри українознавства. Перш усього мене не задовольняла назва, бо українознавство, як університетська дисципліна існувати не може. Катедра може охоплювати тільки один з аспектів українознавства, наприклад, лінгвістично-філологічний, історичний, літературний. Тому, що досвід показав, що з деяких причин (про них нижче) серед українських студентів у ЗДА немає зацікавлення українознавчими курсами, я боявся, що прийшлося б будувати все на участі американських студентів.

Отже, я пропонував тимчасовій підготовчій комісії ФКУ іншу можливість: створити при одному з головних американських університетів (наприклад, при Гарварді) науководослідний інститут для вивчення української проблематики, на зразок інших, т. зв. регіональних програм чи центрів, як от Близькосхідний, Російський, Далекосхідний. Такий інститут, у складі 6 або 8 науковців, міг би притягнути до постійної або контрактної праці також деяких визначних учених у ділянці українознавчих дисциплін, що, з огляду на мову, вік або інші причини, не могли дістати постійної праці в системі американських університетів і тому не могли б входити в рахунок як кандидати на посади в катедри українознавства. Мені йшлося про те, щоб традиція поміж поколіннями українських учених зберігалася, щоб старші вчені мали змогу передавати свій досвід молодшій генерації.

Очевидно, я виходив із założення, що ФКУ — це єдиний можливий вклад українського громадянства ЗДА у скарбницю української науки. Але успіх студентів, і також деяких інших акцій, що не мають такого вітального значення для українства, як українська наука — змусили мене зробити ревізію у моїх поглядах, і я дозволю собі подати тут мій новий план.

Властиво, він поєднує в собі обидві концепції. Щоб поставити українську науку на належний рівень, нам потрібно створити при одному передовому американському університеті — український науковий центр. Він повинен би складатися із трьох кафедр: двох у департаменті славістики (українська мова, українська література) і одної в департаменті історії (українська історія). Це значить, що, маючи три кафедри, українознавчі науки могли б розвинутися повністю в системі даного університету і забезпечити студентам, українцям і неукраїнцям, повну програму студій.

Студенти-слухачі

Припадкові курси із одної з українських дисциплін — як показав досвід — не мають атракційної сили для студентів які не маючи змоги спеціалізуватися в українознавчих дисциплінах із причини браку повної програми, практично не в силі впахати у свою, звичайно вже й так переповнену програму такі „неповновартісні” курси. В цьому і криється основне джерело того нещасного українознавчого „ціркулюс віціозус”: не читають в американських університетах українознавчих лекцій, бо замало зацікавлених ними студентів. Нема студентів, бо імпровізовані курси надто периферійні для їхньої програми.

Означена кількість студентів є в американських університетах передумовою щоб впровадити новий непостійний курс. Одначе, якщо йдеться про постійну (endowed) катедру, там немає жодних передумов. Теоретично беручи, постійна катедра може існувати, навіть якби не було в навчальному році ні одного студента. Це я знаю із практики свого університету.

Існування трьох кафедр та інституту (про нього нижче) мало б великий вплив на молоде покоління українців у ЗДА, що, бачачи цілком конкретні можливості праці в українознавчих дисциплінах, почало б цікавитися тими науками. Очевидно, треба б притягати талановитих молодих українців і з інших країн поселення.

Науковий Інститут Українознавства

Крім того, при університеті, в якому були б три українознавчі кафедри, за його активною поміччю, треба створити на-

уково-дослідний інститут українознавства. Директором інституту був би — за принципом ротації — один із трьох професорів, що займали б українознавчі катедри в університеті, а два його колеги були б його заступниками. Крім них були б притягнені як наукові співробітники декілька старших українських вчених, що, як згадано, не могли знайти застосування в системі американських університетів, докторанти українознавчих дисциплін, стипендіанти, що готовляться до наукової праці після докторату, та професори інших університетів, що цікавляться українознавчими дисциплінами (під час своєї відпустки — *sabbatical*).

За гідне відзначення великого ювілею

Я здаю собі справу з того, що мій плян може на перший погляд здаватися фантастичним. Але, коли ближче його розглянути, то прийдеться ствердити, що це цілком реальна справа. Якщо б українська громада в ЗДА з нагоди 50-ліття проголошення державної незалежності зосередила свою увагу на пропонований мною плян, тоді ми легко протягом двох або більше років цей плян здійснили б.

У провідних американських університетах на удержання одної катедри шляхом прибутку-відсотків з основного капіталу (*endowment*) потрібно приблизно 500,000 доларів. Значить, на дві добре дотовані українознавчі катедри з одною двома стипендіями для студентів, треба один мільйон доларів. До тих двох кафедр долучилась би ще третя, на яку вже зібрано готівки 250,000 доларів, значить, тут залишилося ще зібрати 250,000 доларів. Іншого мільйона доларів — думаю — вистачило б, щоб один із провідних університетів, який мав би вже три українознавчі катедри, взяв на себе організацію науково-дослідного інституту українознавства і подбав про дальші фонди з американських джерел.

Значить, щоб поставити українську науку на належну висоту, потрібно нам одноразового капіталу — пожертви в сумі приблизно 2,250,000 доларів. Якщо б 12,500 українців, свідомих ваги науки для майбутнього народу, склали протягом цього ювілейного року по 100 доларів — усі три українознавчі катедри стали б дійсністю. Якщо б друга група 10,000 українців складала по сто доларів протягом 1968 року — ми мали б науково-дослідний інститут українознавства. (Очевидно,

якщо виявиться, що такої суми не можна зібрати протягом двох років, можна названу суму розкласти на чотири роки, однак, по змозі не на довгий час). Українська наука дістала б солідну базу розвитку — і майбутнє української культури в Україні та в діаспорі було б забезпечене. Українці ЗДА показали б себе зрілими членами української нації, свідомими своїх основних цілей у майбутньому.

Березень 1967

2.

ЧОМУ ТРИ КАТЕДРИ В ОДНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ, А НЕ ОДНА?

I.

Як у приватному житті окрема людина, так у громадському житті організація, стоїть кожного дня перед цілою хмарою питань. Як людина, так і організація може існувати і розвиватися тільки тоді, коли має здібність розрізняти питання центральні від питань маргінальних і приймати рішення в користь питань центральних. На дихотомії такого роду побудований і розвивається весь космос.

Яким є центральне питання української організації у цій країні поселення, у ЗДА? Що робить цю організацію відмінною від не-українських організацій? Власне — її українськість! Отже, центральним питанням української організації в ЗДА є: чи вона залишиться українською, чи включиться безслідно в американський „общий котлолок”.

Якщо українські організації прийняли рішення залишитися українськими, то це тягне за собою зобов'язання не допустити до застою чи виродження їх українськості, а підсилювати постійний ріст українськості здобутками науки. Бо наука має в системі культури основне значення, як її теоретична база, сума досвіду і джерело надхнення.

Отже, якість української науки — в першу чергу наук про Україну, це життєва справа нашої спільноти в ЗДА.

З відомих причин нам ніхто чужий нічого не дасть. Поки українська наука не досягне рівня передових наук, вона ні

для кого не буде цікавою. Ми мусимо самі взяти цю переважливу справу в свої власні руки.

Подібно, як модерна фабрика, наука потребує точного і серйозного планування. Попередник фабрики — кустарна самобутня промисловість, не має в модерному світі ні бази, ні рації на існування. Але в українському житті у діяспорі ми все ще у стадії кустарної продукції.

Дана ситуація — очевидно результат застою (після 1920-их рр.), типова для нашого культурного процесу.

II.

У цьому й наступному роках ми відзначаємо 50-ті роковини Визвольної Боротьби. Але, наша Визвольна Боротьба була б немислима, якби в роках 1894-1914 не створила українська наука теоретичних підвалин для окремішності української культури, на базі яких, як наступний етап, постало українське політичне „кредо”.

Цілком слушно підкреслюється тут основну роль, яку в цім процесі відіграло засноване силами найкращих діячів з усіх українських земель — Наукове Т-во ім. Т. Шевченка (НТШ) у Львові. Але, при цьому, ми звичайно забуваємо, що НТШ не вискочило як *deus ex machina*, або як Атена з голови Зевса, а стало із звичайного просвітнього товариства заснованого у 1873 р. — науковим у 90-их роках, коли українознавці та українські професори Львівського університету виховали кадри висококваліфікованих науковців та свідомих громадян-спеціалістів.

Не дурно в нашому політичному житті до 1914 р. боротьба за український університет у Львові мала таке саме чільне місце, як від 1918 р. боротьба за українську державність!

На жаль, у міжвоєнному часі (1920-1939) в Західній Україні неможливо було продовжувати так блискучо почате діло. Серед провідників українського життя, зокрема господарчого, бракувало людей з широким горизонтом, що розуміли б потреби української науки. Майже ніхто не цікавився справою виховування наукового доросту.

Правду кажучи, ми ще й нині, в основному, живимося досягненнями наукового Львова з часів до Першої світової війни. За невеликими винятками, українську науку після Другої світової війни репрезентували і репрезентують — ветерани науки, що в основному дістали своє наукове бойове хрищення

перед 1920-им роком. „Молодше” покоління (а їм уже понад п'ятдесятку) силою специфічних обставин або не розвинулося, або здеклясувалося. Результат: застій та секундарна примітивність гетто.

III.

Українська наука в ЗДА має рацію існувати тільки як справжня, велика наука, у постійному творчому діялозі (а не лишень у постійній лайці) зі світовою наукою.

Замість змушувати наших дітей заходити між собою у конфлікт, або наживати собі комплекс легковаження всього українського, як результат живлення їх затухлою псевдонаукою, іконографією з часів досекуляризації культури — ліпше порадити їм варитися у „всеамериканському котьолку”.

Перед нами дилема: або докласти всіх зусиль (так як інші, щасливіші і культурніші меншини в ЗДА, як жиди і вірмени)* і поставити на належну висоту українську науку, або зректися українства й не робити його символом примітивізму та пережитку.

Що потрібно, щоб поставити українську науку в ЗДА на належну висоту?

1) У першу чергу забезпечити постійний осідок, тяглість праці і зміну „варті”. Наука твориться не спорадично, а постійним зусиллям поколінь. Наприклад, „Історія України-Руси” М. Грушевського була б неможлива, якби не існувало до того київської документальної школи В. Антоновича.

2) Наука повинна мати своє плянування. Маючи до диспозиції відповідні, постійно забезпечені фінанси та людські ресурси, організатори української науки зможуть атакувати центральні питання, а не обмежувати українську науку...причинками до причинків.

3) Наука повинна бути незалежною. У нас звичайно, відносяться до науковців як до жебраків або до наймитів. Кидається їм якусь недогризену кістку та й уважається, що зроблено величезну прислугу. Або, змушується ученого, проти його наукового сумління — зраджувати науку за „30 срібняків.”

*) Я був членом Комітету Вірменських Студій Гарварду і мав вгляд у акцію вірменського відповідника ФКУ.

4) Наука повинна розвивати, а не притуплювати почуття гідності людини-науковця і, тим самим, бути атрактивною для найбільш талановитих молодих людей. Вона не повинна творити прибіжища для холуїв, малохарактерних ігнорантів, або просто нешкідливих дурачків.

5) Наука не може розвиватися в атмосфері гетта. Їй потрібний постійний виклик (challenge), постійна напруга думки, обмін досвідом. Це значить — відповідне висококультурне середовище.

6) Наука мусить мати до своєї диспозиції найбільш модерне вивінування, в першу чергу відповідну добірну бібліотеку, системи картотек, кодованих IBM і т. п. — Отже, відповідний варстат праці.

Гіркий досвід показав, що ніякі українські еміграційні наукові установи не відповідають названим вище вимогам, а це є „*conditio sine qua non*”.

IV

Я здаю собі справу з того, що може зайти ситуація, в якій не можна буде зразу знайти ні одного представника українознавчих дисциплін, що віком і осягами міг би входити в гру як кандидат на гарвардського дійсного професора. Тут не йдеться про те, щоб за всяку ціну вже сьогодні когось влаштувати. Якщо сьогодні немає відповідного кандидата, то треба його за кілька років виховати. При чому, можна обсаджувати катедру на контрактівій базі гостинними професорами, запрошеними на рік або на два. Але катедру (чи систему катедр) треба мати. Це буде магнет для талановитої молоді. Треба дати їй можливість спробувати своїх сил у шляхетному змагу інтелекту.

Тому характеристичним є, як українське студентство у ЗДА zareагувало на потреби української науки. Воно рішило, що єдиний вихід — створити постійну, добре-вивінувану катедру українознавства в котромусь поважному американському університеті.

І тут треба з признанням ствердити, що українські студенти не обмежилися самою концепцією, але — не щадячи часу і сил, узялися практично здійснювати свою ідею.

Як відомо, я включився в акцію студентів і подав мій проєкт забезпечити нормальний розвиток українській науці.

Проект такий: створити у передовому американському університеті систему вивінуваних українознавчих кафедр, є сумі — трьох (мова, література, історія), і також науково-дослідний інститут для вивчення українознавчої проблематики, на зразок інших, т. зв. регіональних програм чи центрів (Близько-східний, Російський, Далеко-східний).

Інститут без кафедр — не є життєздатний, бо не має можливості виховувати кадри.

Самих кафедр не вистачить, бо вони зможуть дати працю тільки обмеженій кількості науковців.

Не кожний, нехай і добрий, молодий учений має потенціал ведучого вченого, керівника кафедри. Але було б нескоромічним для довершення великих наукових завдань не використати молодих людей, що дістали добрий спеціальний українознавчий вишкіл, і змусити їх шукати пристановища в інших дисциплінах.

Власне інститут, маючи до диспозиції декілька одно- або дворічних стипендій — дав би теж можливість молодим докторам українознавчих дисциплін підготувати до друку їхні дисертації (і друкувати їх у своїй серії) і, тим самим, уможливив би їм краще включитися у науковий процес.

V.

Після того, як була створена Наукова Рада Фонду Кафедр Українознавства, ми стали збирати дані про те, скільки коштує тепер вивінувана кафедра.

В останнім часі ціни і на кафедри підскочили. Найдешевша у середньої ваги університеті — 500,000 доларів, у Гарварді — 600,000, а в Колумбії — аж 700,000.

Один університет середньої ваги (Міннесота) запропонував нам спілку.

На своєму останньому засіданні 25 листопада 1967 р. Президія Наукової Ради після довгої і дуже серйозної дискусії, звучила кількість університетів, що входили б у рахубу як майбутній центр українознавства — до двох: Гарвард та університет Міннесоти.

Колумбія відпала із двох причин. Поперше — там кафедра дорожча на 100,000 дол. від Гарварду. Подруге цей університет є у стадії реорганізації і непевного майбутнього. Аргу-

мент, що в Нью-Йорку основне скупчення українців, не промовляє. У наші часи географія не рішає. Серед студіюючої молоді Нью-Йорку немає і не було в останніх роках спеціального зацікавлення до українських дисциплін, як це показав досвід.

Я, якщо дістану офіційне запрошення, сподіваюся поїхати до Міннесоти. Тоді на місці простудіюю ситуацію і подам звіт Президії Наукової Ради, що буде базою для остаточного рішення.

VI.

Але, на основі відомих мені фактів, я радше схиляюся до Гарварду. На чому я базуюся?

1) У ЗДА є 1886 високих шкіл, з яких 228 мають назву „університет”. Але на першому місці фігурує Гарвард, як найстарший (ровесник Києво-Могилянської Академії), заснований 1636 р., та найкращий, елітарний університет. Його місце в публічній opinіi Америки відоме, як і відоме значення публічної opinіi в Америці.

Ми забідні, щоб інвестувати тяжко зібрані гроші в іншому місці, ніж там, де найбільший успіх. Успіх — не тільки науковий, але й політичний. Бо мати катедри українознавства в Гарварді — це велике політикум.

2) Якщо хто небудь із нас має післати свою дитину в школу, то очевидно старається вибрати таку, де немає тісноти, і де більше учителів, де найкраща якість. Згідно із „World Almanach 1967”, в Гарварді було у 1966 р. 13,640 студентів та 4,598 учителів. Значить, на 3 студентів — один учитель.

Для порівняння: Колюмбія мала 16,375 студентів (отже, більше на яких 1,500 студентів від Гарварду), але менше вчителів — усього 3,849. Коли ж узяти Міннесоту, то там 58,274 студенти і лише 3,095 учителів.

Як бачимо, університет Міннесоти, це вже фабрика, а не місце для плекання науки.

3) Як відомо, кожному спілку творять співвласники. Як співвласник, університет Міннесоти може кожної хвилини (наприклад, під тиском легіслятури, він же-університет державний!) анулювати договір і дати гроші, які він як відносно бідний університет, може потребувати, на важливіший

фах, маючи тепер 58,274 студентів, а через кілька років напевно 70,000 або й більше. Тоді знову ми будемо там, де ми є тепер.

У названому „World Almanach” є стаття “Selected Colleges with Major Endowment Funds.” Там на першому місці стоїть Гарвардський університет із „ендавмент фандз” величиною понад мільярд доларів (\$1,013,000,000). Для порівняння: Yale має \$358,411,440, Columbia — \$201,082,861, а Minnesota — \$69,679,861. Відношення 15:1 у користь Гарварду.

4) Українська наука потребує доброї бібліотеки. Гарвард і тут веде перед. Його бібліотека найбільша університетська бібліотека не тільки в ЗСА, але й у цілому світі. Вона начисляє 7,445,072 томи. Там є прекрасні збірки журналів, дуже добрий слов'янський відділ, а навіть добрі і повні раритетів українські відділи. Кожного року прибуває до цієї бібліотеки кількасот тисяч томів. Так, у 1966 р. прибуло 257,630 томів, що коштували 5,760,585 дол.

Університет Міннесота стоїть на 10-му місці. Його бібліотека начисляє 2,371,529 томів. В р. 1966 прибуло 88,896 томів на суму 2,160,561 дол.

5) Гарвард, як згадано вище, має дуже сильний слов'янський відділ. Університет Міннесоти має лише його тінь. Крім того в Гарварді та МІТ сконцентрована еліта американської науки, що гарантуватиме високий рівень українознавства, якщо воно буде там сконцентроване.

6) Нераз чуємо, що Гарвард дуже дорогий університет. Поперше, це не відповідає правді, а подруге, Гарвард краще і легше, як будь-який інший університет може здобути стипендії для добрих студентів.

Щодо оплат, то, поминаючи такі коледжі для „благородних дівиць” як Сара Лоренс (Бронксвілл, Н. Й.), де вони становлять 2,350 дол. річно, Гарвард тут не попереду. І так, 1,950 дол. річно вимагають — Корнелл, Пенсильвенія, Принстон, Єйл; 1860 дол. — Нью-Йорк університет, Рочестер, Джанс Гопкінс; 1,720 дол. — Сиракюз; 1,700 — Колумбія, а Гарвард — 1,460 дол. Міннесота вимагає приблизно 921 дол.

7) Гарвард з прихильністю поставився до замислу мати у себе українознавчі дисципліни. Не тільки голови департаментів, але і декан факультету „Arts and Sciences” Френклін

Л. Форд, у розмові зі мною 22 листопада 1967 р. це підтвердив. Він подав дуже цікаві думки про роллю українознавчих студій у системі дослідів питань Східної Європи.

8) Я не мав на меті виступати тут як адвокат Гарварду. Я подав тільки факти і порівняння, щоб можна було прийняти краще рішення. Мені здається, що за наші гроші ми повинні здобути собі місце у передовому університеті світу.

При цій нагоді хочу ще згадати, що незалежно від того, який із двох названих університетів Президія Наукової Ради остаточно вибере, є цілком певні шанси, що у січні 1968 р. можна буде підписати принаймі прелімінарний договір про заснування першої катедри українознавства.

9) Представлений мною плян системи трьох кафедр та науково-дослідного інституту — це програма максимум.

Веручи під увагу інфляцію і т.п., нам треба для реалізації цієї програми: а) 3 кафедри по 600,000 дол. є 1,800,000 дол.; б) вивінування Інституту — 2,000,000 дол., отже разом — 3,800,000 дол. Зібрано вже приблизно 300,000 дол. Бракує ще 3,500,000 дол. Очевидно, трудно зразу zorganizувати таку, на американські масштаби невелику суму. Але, якщо мати десятилітній плян (річно по 350,000 дол., тобто 3,500 українців по 100 доларів річно), тоді мій плян можна легко здійснити.

10) Програма мінімум — це 300,000 дол., що їх бракує для першої катедри.

Тут я дійшов до кінця своєї мудрости. Слово і діло тепер за нашою громадою. Я не сумніваюся, що — як і в інших справах — вона виявить зрозуміння для ваги і нагlosti акції.

Завдяки зв'язкові „старої еміграції” з краєм у 20-их і 30-их роках та завдяки припливові „свіжої крові”, двадцять років тому, наша громада в ЗДА змогла задержати своє національне забарвлення. Але на як довго ще?

Ми мусимо діяти негайно. Поки є ще покоління, для якого українська справа, це справа чести і сумління, треба для нього творити атрактивний культурний центр уже сьогодні. За двадцять-тридцять років може вже бути запізно!

Грудень 1967.

(Додаток автора) :

ЧОМУ НАУКОВА РАДА ФКУ ВІДКИНУЛА МІННЕСОТСЬКУ ПРОПОЗИЦІЮ

Автор, як голова Наукової Ради Фонду Катедр Українознавства, відбув на запрошення Міннесотського університету в останнім тижні грудня 1967 р. п'ятиденну студійну подорож до Міннеаполісу.

В розмовах з адміністрацією університету та головою Міннесотської Фундації виявилось, що Міннесотська пропозиція дуже проблематична.

По-перше, університет не вважав за можливе дати осідок центрові українських студій, бо це спричинило б „захитання балянсу” гуманістичних студій, де не було ще ні одної славістичної професури, а бібліотека нараховувала всього кількясот томів (включно з російською та польською літературами). Університет годився теоретично мати тільки одну українознавчу катедру, і то під умовою, що це буде основним бажанням відповідного департаменту.

По-друге, тому, що Міннесотський університет є державний (стейтовий) - він не має права заключати угоди на вічність, а тільки на ясно окреслений період десяти років. При тому, університет не думав „покласти на стіл” своїх 500,000 доларів готівкою, щоб зрівняти український вклад, а кожного року — на період 10 років — давати до диспозиції по 20,000 дол. на оплату видатків катедри українознавства (якщо буде ухвала відповідного департаменту, про що нижче).

Евентуальне поновлення договору можливе, але під умовою, що українська програма буде успішною (під „успішною” розуміється там програму, яка випускає кожного року принаймні кількадесят докторів). При тому, ніхто із представників Міннесоти (а між привними були голова Фундації Міннесоти, віцепрезидент університету, квестор університету, декілька деканів та голов департаментів) не міг офіційно подати авторові цих рядків, що сталося б із вкладом ФКУ (500,000 дол.), на випадок непоновлення договору по закінченні періоду 10 років: чи ці гроші „зужилися б”, цебто пропали б, чи їх повернули б, а якщо так, — у якій висоті.

Але університет годився на встановлення отієї одної кафедри (за 500,000 дол.) тільки під умовою, що відповідний департамент (у даному випадку, департамент історії) уважав би справу кафедри української історії найшлюбнішим дезидератом. Тоді тільки можна б дістати згаданий вище вклад Міннесоти (20,000 дол. річно на десять років); тепер виявилося, що це ніяка „спілка”, а вжиток грошей, зарезервованих для нормальних потреб поширення департаментів.

Голова департаменту історії, проф. С. Гойт (Hoyt) — приятель проф. Грановського — був дуже зацікавлений, щоб в його департаменті була кафедра української історії. Однак він признався щиро, що його департамент мав тоді важніші потреби, якими були: друга кафедра американської історії й кафедра історії Європи.

Проф. Гойт так і заявив мені, що з точки погляду інтересів його департаменту, історія України така важна, як історія Ескімосів.

Якщо йому вдалося б переконати своїх колег, що історія Ескімосів важніша для них, як історія Європи або друга кафедра історії Америки, — тоді, очевидно, буде встановлена кафедра історії України.

Коли 30 грудня 1967 р. на засіданні Наукової Ради ФКУ, на якому був присутній проф. О. Грановський (який не міг мені закинути партійність або неточність моїх інформацій), я подав звіт із перебігу моїх розмов та конференцій в університеті Міннесоти, — Наукова Рада, *подавляючою більшістю голосів* (при одинокім голосі „проти” — проф. Грановського), рішила відкинути Міннесотську пропозицію.

Січень 1968 р.

(На основі звіту голови Наукової Ради, друкується вперше.)

3.

НАУКА ЧИ ПРОСВІТА?

У житті людської спільноти бачимо багатогранність на кожному кроці. Коли йдеться про справи культури, то багатогранність особливо кидається в очі. Взяти хоча б школи. Залежно від віку і здібностей дитини і молодого людини, маємо цілу систему початкових, завансованих та спеціальних шкіл, включно із науково-дослідними інституціями.

Однак, не зважаючи на те, уся система градацій стисло пов'язана зі собою. Уже середня школа (а не раз і початкова) користується із здобутків науки, що деякий час достосовує до них свою програму.

Значить, навіть для правильного функціонування середньої школи наукові дослідження є передумовою.

У житті нашої спільноти в діаспорі важливими є школи українознавства, щоб могли молодій українській людині дати відповідь на грядучі питання. А таких питань багато, починаючи від того, чому нам треба зберігати нашу культурну окремність. Від якості відповіді часто залежить майбутність молодого українського людини, а через те і всієї спільноти. Бо якщо відповідь не задовольняє, то в молодого людини наростає комплекс легковаження всього українського — і перехід до англомовного табору.

А звідки взяти учителям шкіл українознавства відповідь? Вони не зможуть задовольнити своїх вихованців просвітян-

щиною. Отже, треба інституції на найвищому науковому рівні щоб давала допомогу практичному українознавству.

Практична шкільна робота, як і робота просвітянська, дуже важливі. Вони мають найдальший засяг у діяльності. Але їх успіх можливий тільки тоді, коли паралельно до них існуюватимуть найвищі наукові лябораторії, в яких наука буде творитися.

Українська незалежна наука мала дуже коротке існування. Це були тільки роки 1894-1914 на західно-українських землях і частинно 1924-1930 на центральних та східних землях. З огляду на те, навіть у людей, що колись були зв'язані з наукою, часто бракує зрозуміння для стислої науки, обмеженої до вузького досліду.

Тому не треба забувати, що з нічого буде ніщо. Щоб просвітянська і пропагандивна робота була успішна, треба щоб існували наукові робітні. На питання, поставлене у заголовку, „Наука чи просвіта?” відповідаємо: „І наука, і просвіта”. Але, власне, у тому ж порядку — наперед наука, а опісля побудована на тій науці просвітянська і педагогічна діяльність.

Квітень 1968.

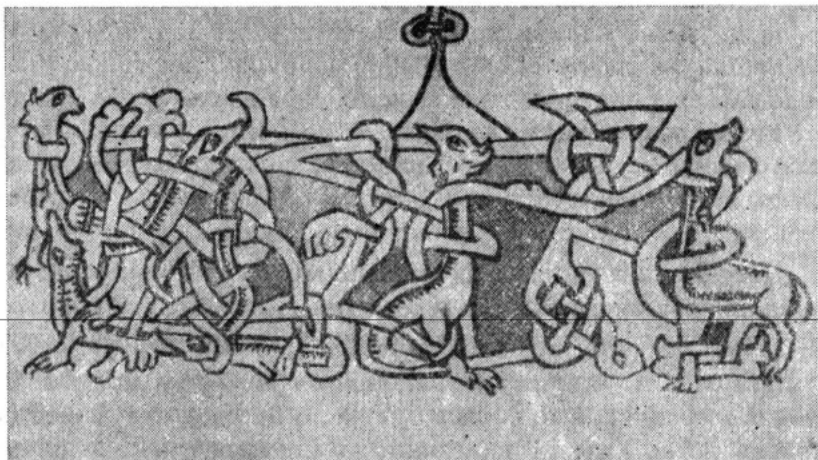
(Додаток автора):

Трагізм нашої ситуації лежить в тому, що діячі нашої політичної еміграції після 1949 р. чомусь уважали, що просвіта — це справа „за низька” для них. Замість в першу чергу відновити таку заслужену (і незаступиму!) для внутрішньої пропаганди української культури інституцію, як „Товариство Просвіта” (засноване у Львові в 1868 р.), щоб запевнити нормальний ріст і розвиток культурної роботи, — було відновлено (або повторено) тільки наукові інституції, які, не маючи належної фахової бази, фактично скоро перемінювалися на просвітянські товариства. Очевидно, це не було б ніяким злом, якщо б ті, фактично просвітянські ус-

танови, робили просвітянську роботу, а не вмовляли в себе і в громаду, що вони єдино є управнені репрезентувати українську науку.

Вислід: ніякої користі ні для науки, ні для просвіти.
Липень 1973 р.

4.

ЧИ ГАРВАРДСЬКА КАТЕДРА УКРАЇНОЗНАВЧИХ СТУДІЙ КОНТРОВЕРСИЙНА?

Створення першої катедри українознавчих студій у гарвардському університеті започаткувало щось зовсім нове в українській спільноті, щось не зовсім ясне — бо досі нечуване.

Тому воно і спричинило різні реакції, дискусії, побоювання, а то й прямий наступ.

Очевидно, це цілком нормальне явище, і власне оте широке зацікавлення такою, на перший погляд, ізотеричною справою як наука, доказує, що наука про Україну в українській спільноті вважається основною і дуже важливою.

В чому ж полягає новість?

Поперше, на катедру українознавчих студій зібрано шістсот тисяч доларів, отже суму грошей, якої українська спільнота не тільки на еміграції, але в Україні ніколи не посвятила не то на одну катедру, але на українознавчі студії взагалі.

Подруге, оця велика сума грошей не розплилася в повітрі, а залишилась і залишиться недоторканою назавжди. На покриття річних бюджетів катедри йдуть і йтимуть повсякчасно тільки відсотки. Значить, ця перша катедра українознавчих студій, хоч дорого прийшлася українській спільноті країни нашого поселення — забезпечена на вічність. Це знову ж гарантує катедрі незалежність, плянування на десятки років і,

разом з тим, постійність, тобто тверду основу, без якої жодна наука не може нормально розвиватися. Досі ніколи не було в Україні університетської катедри, що була б постійною і незалежною. В ті короткі роки, коли українська наука могла в Україні розвиватися (Львів 1894-1914; Київ, Харків, Одеса 1924-1930), існували там тільки створені та субвенціоновані даною державою катедри, які разом з даним режимом переставали існувати.

Потретьє, катедра не віддана у відання української тимчасової еміграційної установи, а є частиною системи найстаршого і найбільш авторитетного американського університету.

Цей момент вимагає пояснення, бо його не раз роблять „контroversійним”, при чому тут часто йдеться про людей із кругів, що в Україні належали до прошарку науковців та культурних діячів. Відносно їх патріотизму та жертвенности не може бути ніякого сумніву, але вони так задивлені в минуле, що затратили здатність дивитися вперед, у майбутнє.

Хвиля політичної еміграції 1949-50 років створила нову епоху в житті американських-українців. У них влився елемент повний запалу і відданости українській справі, який у скорому часі зробив із Нью Йорку, Філадельфії, Шикаго, Детройту, Клівленду і т. д. український (переважно галицького типу) політичний, громадський, економічний і культурний центр у стилі українського Львова 1920-30-их років, або принаймні Станиславова, Перемишля чи Тернополя.

Майже всі громадські, політичні, економічні, культурні, наукові, а то й спортові організації старого краю були відгальванізовані в новому світі. Частина книжкової продукції тих років була перевидана. Але з того часу пройшло більше як двадцять років. Підросло вже виховане, а то й народжене тут покоління. Життя показало, що того, що було у 1920-30-их роках в Україні, не можна було копіювати у 1950-60-их рр. в Америці, у цілком відмінному середовищі, при чому без цілковитого знання отого іншого середовища, критеріїв його вартостей, життєвого стилю. А при тому — всі копії залишаються копіями, далекими до сили оригіналу.

Гірка правда в тому, що діти нью-йоркських, шикагівських, філадельфійських чи інших львов'ян чи тернополян уже не можуть жити тими самими ідеалами і критеріями вартостей,

що їх батьки. Для них Львів є цікавий, але їхня батьківщина — Нью Йорк, Філядельфія, Шикаго. Вони вже не політичні емігранти, а громадяни Америки.

Тому для них важливіші у першу чергу американські мірила вартостей, при всіх їх більшій або меншій любові та сантименті до країни їх батьків. Це не якась спеціально українська трагедія, спричинена такою чи іншою ворожою інтригою, а нормальний у цьому світі розвиток справ, доля всякої еміграції.

Старокрайові, традиційні інституції, які виникли і розвивалися у своїх неповторних обставинах, як такі, не могли закорінитися на новій землі — можна порівняти їх із вирослим деревом, яке пересаджене на інше місце, при чому ще в іншій країні, не може розвинути, а всилу законів біології мусить зісохнути.

В Америці найдавнішим і найбільш авторитетним та найкращим університетом є Гарвард. Отже, щоб не марнувати українських грошей на неповноспільні і без загально-американського авторитету установи, треба було докласти всіх зусиль, щоб катедра українознавства була власне в Гарвардському університеті. Українська громадська наукова організація при всій жертвенності її теперішніх носіїв не може витримати конкуренції та залевнити вічність.

Але чується з цього приводу закид: як можна було віддати такі великі гроші чужій інституції!

Гарвардський університет є, безперечно, чужою установою для емігрантів, що приїхали вже із здобутою в Європі освітою. Але, як уже зазначено, їх діти є в першу чергу американськими громадянами. Для них американська установа — не може бути чужою. Вона така ж американська, як і вони. Вони, як американці українського походження, мають на неї такі самі права, як американці англійського, французького, жидівського чи польського походження. Власне, ми мусимо якнайсильніше підкреслювати оці наші природні права на наш Гарвард, щоб наші діти та їх нащадки зрозуміли оцю правду, як самозрозумілу.

Почетверте, українські дисципліни в системі Гарвардського університету мусять трактуватися інакше, як вони тракту-

ються в школах українознавства. Перш за все, вони не можуть бути ізольованими від світу: історія України мусить досліджуватися і викладатися в системі загальної історії. Критерії оцінки, що зобов'язують історика Англії, Франції, Туреччини, Польщі, Росії, Америки, мусять зобов'язувати й історика України. Історик української літератури мусить добре знати англійську літературу, мусить користуватися тими самими кодами, придержуватися тих самих критеріїв в оцінці, як історики європейських літератур — щоб подати не-українцям та молодим американцям українського походження красу і вартість української літератури і способом, і мовою, яку вони розуміють.

Це спеціально важка справа — із двох причин. З одної, тому що українська дослідницька праця від десятиліть не могла проходити нормальним шляхом, як це мало місце у всіх культурних народів. З огляду на це, постала прірва поміж українською і світовою наукою. Дійшло до того, що обидві групи втратили спільну мову і одна з одною живуть у стані взаємного недсвір'я. З другої ж — українська наука досі не мала ще сил вийти зі своїх власних рамок, щоб охопити зором і дослідити не-український світ.

Тимто, на відміну від інших установ, українознавчий центр у Гарвардському університеті мусить концентрувати свої зусилля на підготову і вирощування нового покоління науковців, що рекрутуються із найздібніших адептів науки, які за своїли собі на найвищому рівні знання про поза-український світ, щоб, застосовуючи такі самі методи і критерії, могли поставити науку про Україну на міжнародну арену. При тому, це повинно проходити органічно, не насильно, і як самозрозуміла справа як для української, так і для світової науки.

Це знову ж веде до п'ятої точки: основне завдання катедри (чи як сподіваємося катедр) не є „пропагандивна” робота апостола якоїсь непризваної релігії, а „пропаганда” через наукові відкриття, які своїми незбитими аргументами змусять представників сумежних дисциплін переорієнтуватися, прийняти як самозрозумілу річ здобутки українознавчих наук. Усе так велось в наукових кругах, що не безплідні дискусії, обвинувачення чи горда самозрозумілість „посідача істини”, а — зобов'язуючі наукові осяги здобували респект і признання для даної науки.

Не негативний, а позитивний підхід. Не вистачить ляяти „вороженьків”, треба виявити і подати тяжкою, кропітливою і при тому фаховою, дослідною працею позитивну розв’язку питання.

У світовому фолкльорі спеціальне місце займає тип „хитрого малороса”, який старається хитро-мудро, без затрати коштів, усіх перехитрити. Вислід такий, що він — перехитрює самого себе і остається позаду всіх з порожніми руками.

У модерному суспільстві наука і техніка займають домінуюче становище. Що краща наука і техніка, то кращі досяги. Але, як відомо, наука і техніка коштують багато грошей, з кожним десятиліттям більше.

Тоді як тому кількадесят років вистачило кількадесят тисяч на технічно „досконалий” літак, нині потрібно на те саме мільйонів.

Якщо ми хочемо, щоб наука про Україну була на такому рівні, як наука про Францію, Англію, Росію, Америку, то ми мусимо дати тій науці таку саму матеріальну базу. Тут, очевидно, малий літак не зможе рівнятися із суперсонічним джетом.

Отже, ми мусимо за таку науку про Україну платити гроші, і то великі гроші, так само як за науку про Францію і Англію французи і англійці платять великі мільйони.

Ніхто нам даром нічого не дасть. Сподіватися якогось чуда від стейтових чи федеральних урядів, перехитрювати себе взаємно „по малоросійськи” — дасть такі результати, які досі ми все мали: велике зеро, опінію жебрака-бунтаря, негідного називатися нацією. Як у політичній сфері, так і в науковій ми мусимо закотити рукави, здобути фонди; не оглядатися на те, щоб манна з неба впала (вона напевно не впаде!), а творити капітал і призначати його для тих справ, які для збереження українства найважливіші. Наука про Україну — це наша збірна пам’ять. Чим краще ми її розбудуємо, тим кращу пам’ять і знання себе матиме українська спільнота, українська політична і визвольна справа, тим краще вона буде озброєна, щоб не тільки перетривати „врем’я люте”, але й почати новий суверенний період свого творчого буття.

Ми століттями сподівались на чиюсь поміч, якесь чудо. Історія повинна була нас навчити, що ніхто нікому даром нічого не давав, не дає і не даватиме.

Якщо має існувати дійсна наука про Україну, то тільки тоді, коли українська спільнота її фінансово забезпечить.

З цього виходить, що „контроверсія”, чи „тратити” свої гроші на катедри, чи хитро-мудро сподіватися стейтвової „манни”, є нереальною.

Якщо наука про Україну має бути поставлена на нормальні шляхи, тобто мати забезпечені назавжди катедри, бібліотечні фонди, фахових бібліотекарів, архівістів, кадри науково-дослідних працівників, науково-дослідний інститут, де відбувалася б оця творча праця, то треба на це зібрати оті мільйони, які потрібні, щоб те все було дійсністю.

Припадкові курси, викладані випадковими людьми, творять, правда, ілюзію, що щось робиться в ділянці українознавства, але більше не дають і дати не можуть.

Як хтось хоче мати добре авто, то мусить заплатити за нього кілька тисяч. Очевидно, можна мати авто за кількасот доларів. Але тоді це вже інша справа.

У ХХ-му столітті нація не може існувати, базуючись на старих автах.

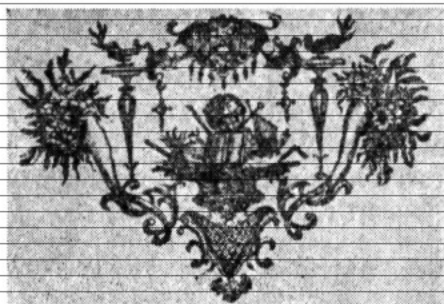
Вибір простий: або ми хочемо, щоб українська справа займала гідне і впливове місце у світі — тоді треба нам дбати, щоб наука про Україну була на відповідному рівні, або ми вдоволяємося своїми старими автами. Але тоді не нарікаймо, що про „нашу правду” ніхто і знати не хоче. Яким знаряддям користуємось, такі маємо висліди.

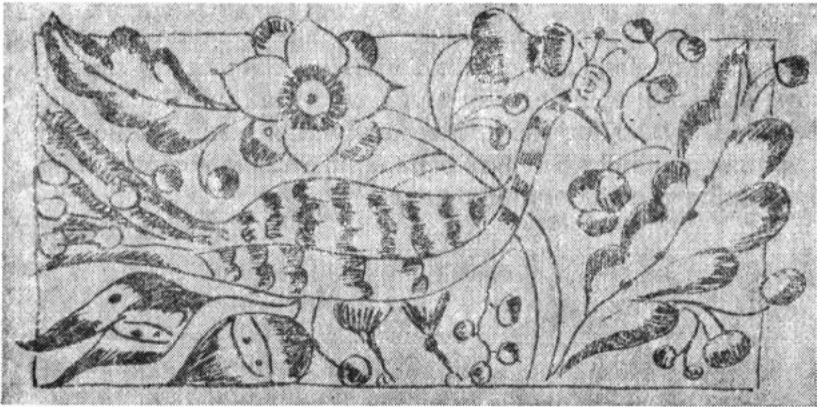
Отже, час оставити „хитрого малороса” і здобутися на те, щоб купувати добрий, першорядний товар, який, очевидно, буде і мусить мати високу ціну.

Наука, як термометр. Вона має показувати точно температуру, а не тільки таку, яка є приємною для свого власника. Вона, як годинник, мусить будити свого власника в точно означений час, а не робити йому приємність, показуючи таку годину в якій йому хотілось би встати. Вона, наука, це — табличка множення, яка при всіх обставинах і в усіх політичних системах дає такі самі відповіді.

Найбільша прислуга, яку українознавча наука може дати українському народові у його боротьбі за державну незалежність, є знання про Україну в усіх аспектах українського „я” — історії, культури, мови, літератури, політики, економії і т. д., знання з точністю термометра, з прецизією годинника і неблаганністю таблички множення.

Жовтень 1968.

5.

СКАРБИ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ В ГАРВАРДІ

Виставки у бібліотеках Вайденера (Widener) і Гутона (Houghton)

В репрезентативних вестибюлях центральної гарвардської бібліотеки Вайденера відбуваються виставки, що впроваджують студентів, професорів та відвідувачів до даних дисциплін. Виставка звичайно триває один місяць. В окремих випадках можна продовжити її на два місяці.

Українські студії в Гарварді вже увійшли у третій рік. Хоч вони здобули собі признання у фахових колах, все таки не стали загально-відомими для всього університету. Тому зродилася думка влаштувати виставку українських студій в Гарварді, щоб зазнайомити з українськими культурними здобутками американську наукову і культурну еліту.

Голова гарвардського професорського Комітету Українських Студій відбув наради з управою бібліотеки на початку поточного академічного року і зарезервував місяць грудень для української виставки з уваги на те, що під кінець грудня відбувається в Бостоні щорічний зїзд Американського Історичного Товариства. Це знаменита нагода познайомити кілька тисяч американських істориків з усього континенту з вартостями української культури.

Підготування почалися студіями багатства гарвардських бібліотек: центральної бібліотеки (Вайденер) та бібліотеки

рукописів і стародруків (Гутон). Остання бібліотека заслуговує на окрему увагу українських учених.

В 1926 році випускник Гарварду Баярд Кілгур мол., син мільйонера із Сінсінаті, зацікавлений студіями російської літератури й історії, відбув за порадою своїх професорів, Куліджа і Блейка, подорож до Советського Союзу. Це були часи початків індустріалізації та колективізації, коли большевикам треба було тракторів та інших машин, за які вони тоді охоче міняли скарби пограбованих приватних і церковних бібліотек.

Кілгур покористувався нагодою і закупив чи проміняв на машини усе вартісне, що попало до його рук. Поміж скарбами, що він їх здобув, є п'ять українських перводруків Івана Федорова: Зблудівське Євангеліє з 1569 р., Львівський Апостол з 1574 р., з того ж року Львівський Азбуковник, знаменита Острозька Біблія з 1581 р. і Острозький Псалтир з 1580 р., та інше.

Крім того, Кілгур передав бібліотеці Гутона відповідну суму, з процентів якої вона може продовжувати його роботу, тобто закуповувати від антикварів рукописи і стародруки за великі гроші. Таким способом названа бібліотека закупила чотири оригінальні універсали гетьмана Івана Мазепи (з рр. 1691-1702), оригінал рукопису одного філософічного трактату-діалогу Гр. Сковороди з 1781 р., листи М. Гоголя, перше видання „Слово о полку Ігоревім” з 1800 р., перші видання творів Гоголя, Гр. Основ'яненка, перше видання „Кобзаря” з 1840 р. (його куплено в 1968 р.; в ЗСА є ще другий примірник, закуплений недавно УВАН-ом в Нью-Йорку), перша збірка українських народних пісень М. Максимовича з 1827 р., перші видання творів М. Драгоманова й інше.

Вибравши з каталогу бібліотеки Гутона найважливіші українські позиції, голова Комітету УС відбув довшу розмову з директором цієї ж бібліотеки п. Бондом про те, щоб оці скарби дістали на виставку у Вайднер бібліотеці. Побойчись, що при перенесенні з одної бібліотеки в другу, і підчас виставки, деякі експонати могли б пропасти або бути пошкоджені, дир. Бонд запропонував рівночасно влаштувати другу виставку українських рукописів і стародруків і дав до диспозиції відповідне місце в бібліотеці Гутона.

Отже, в дуже короткому часі треба було підготувати дві виставки. Студенти україністики дістали завдання перевіри-

ти деякі окремі секції бібліотеки Вайденера, щоб виявити, чи потрібні для виставки матеріяли не випозичені, а як так, то щоб дістати їх назад на час виставки від читачів.

Ішлося про те, щоб показати не тільки самі книжки, але також документи і пам'ятки по визначних діячах культури, і щоб довколишній світ побачив, що українська культура органічно пов'язана, що навіть на еміграції українці мають інтимний зв'язок з нею і що де не тільки випадкова збірка випадкових книжок — а духова спадщина.

Такий підхід видбигнув потребу доповнити виставку експонатами з приватних українських збірок і зі збірок українських установ, що вимагало ряду телефонічних розмов, візит та інших необхідностей. У висліді цих заходів і загального зрозуміння справи прийшла допомога у випозиченні культурних скарбів від Українського Музею в Стемфорді (якого унікальний перводрук-інкунабул Ш. Фіоля, що був видрукований на замовлення українських вельмож у 1491 році у Кракові, ще заки друкувалися там латинські книжки для поляків, виставлений в бібліотеці Гутона), Музею-Архіву УВАН в Нью-Йорку, бібліотеки ред. Б. Кравціва, видавництва „Свободи”, Східно-Європейського Інституту ім. Липинського у Філадельфії, д-ра Ріпецького, п. Борисової (сестри Лесі Українки), п. Ключко (дочки І. Франка), д-ра Р. Смика й інших.

Щоб оживити виставку, голова Комітету УС вирішив дати на виставку як декорацію відповідні мистецькі експонати. І тут знову Український Музей у Стемфорді дав до диспозиції свою прекрасну колекцію гуцульського мистецтва і три ікони, а мистці Я. Гніздовський і С. Геруляк випозичили деякі свої оригінальні твори й музейні речі. Їм усім на чолі з Преосв. Владикою Йосифом Шмондюком і д-ром В. Ленциком належить окрема і щира подяка.

Виставка в бібліотеці Вайденера

Виставка в бібліотеці Вайденера складається з 14 великих габльоток, з яких 8 є в лежачій позиції а 6 у стоячій. Стоячі габльотки мають звичайно по дві полиці. Тільки одна має три полиці. Це дає разом 21 виставову площу.

Кожна габльотка має загальне пояснення теми та ідентифікацію виставлених предметів. При виготовленні текстів по-

одиноким тем брали активну участь гарвардські студенти і докторанти. Етнографію опрацювала п. Оксана Грабович, стару і нову літературу, включно з Шевченкіяною — Гриць Грабович, мистецтво — п. Зірка Заремба-Филипчак, Фонд Катедри Українознавства і Комітет Українських Студій — п. Марія Бачинська, Мазепіяну — Любомир Гайда.

Габльотки розміщені у такий спосіб: вестибюль партеру ділиться на дві частини-сторони, з яких кожна має по дві лежачі габльотки і по одній стоячій, одна з останніх має три полиці. У „мезаніні” є дві стоячі габльотки. На першому поверсі розміщено чотири лежачі та дві стоячі габльотки.

Після деяких експериментів встановлено такі теми:

Габльотки на партері (ліва стор.):

1. Чотири головні центри українознавчої культури: Київ, Львів, Харків, Одеса (плоска лежача габльотка).
2. Гетьман Мазепа у світовій літературі і мистецтві (плоска г.).
3. Визвольна боротьба 1917-1920 рр. (горішня полиця, ст. г.).
4. Розвиток української політичної думки (середня полиця, ст. г.).
5. Україна після Визвольної боротьби (долішня частина, ст. г.).

Права сторона:

6. ФКУ, Українські студії в Гарварді (плоска г.).
7. Українська еміграція в Америці (плоска габльотка).
- 8-9. Досліди українського фолкльору від початку 19 століття (стояча г. з двома полицями).

Габльотки на „мезаніні”:

- 10-11. Давнє українське мистецтво (стояча г. з двома полицями).
- 12-13. Модерне українське мистецтво (стояча г. з двома полицями).

Габльотки на першій поверсі:

14-15. Козацька доба: українські і східні джерела (ст. г. з 2 пол.).

16-17. Козацька доба: західні реляції сучасників (ст. г. з 2 пол.).

18. Шевченкіяна (плоска г.).

19. Українська література 19 сторіччя (плоска г.).

20. Українська література кінця 19-20 сторіччя (плоска г.).

21. Нова українська історіографія (плоска г.).

Треба було устійнити що і як виставляти. Для цього була створена окрема робітна група, до якої увійшли: докторантка історії мистецтва п. З. Филипчак, бібліотекарка української колекції п. Ярина Турко, студентка етнографії п. О. Грабович і ляборантка Надія Миколаєвич, усі з Гарварду.

Ішлося про те, що в одній габльотці не можна було мати більше десятки книжок, а книжки, що мусіли увійти, повинні були відповідати законам гармонії та естетики. Виставка не є магазином книжок: вона мусить заспокоювати естетичні вимоги культурного глядача.

Члени робітної групи працювали чотири дні і ночі, сотні разів експериментуючи, аж поки не видітали максимум естетичних ефектів із матеріалів, які не завжди надавалися до такої ролі. Їм усім належить заслужене спасибі, писане великими буквами!

Чотири головні центри української науки репрезентують відповідні видання: Львів — історія оснування Гал. Руської Матиці (першого українського наукового товариства) з 1851 р. та Записки НТШ, Київ — Записки Істор.-Філол. Відділу ВУАН, Харків — Збірник Істор.-Філол. Товариства, Одесу — Записки Одеського університету.

Докторант Л. Гайда підібрав цікаві видання світових поетів, що обрали гетьмана Івана Мазепу своїм героєм (Байрон, Гюго, Готшаль, Пейн, Рилєєв, Словацький і т. д.), рисунки малярів (Булянке, Верне), музиків (Ліст, Чайковський) і т. д.

Визвольна боротьба репрезентована головно документами, що недвозначно доказують існування української держави

у 1917—1920 роках. У центрі дипломатичний паспорт українського амбасадора до Великобританії Арнольда Марголіна (біля якого книга останнього про політику Антанти відносно України), Вісник комісії, що підготувала вибори до української конституанти 1917 р., один документ виставлений амбасадом УНР у Відні, книга проф. І. Решетаря про українську революцію (оздоблена оригінальною знімкою С. Петлюри), історія української держави 1918-го р. проф. Д. Дорошенка (оздоблена оригінальною знімкою гетьмана П. Скоропадського і його листом), видання пресової кватири УГА, „Бібліотека Стрільця” з 1919 р. (Кам'янець-Подільський), між ними репортаж М. Ірчана про його відвідини у головній квартирі Н. Махна і оригінальний лист Махна до Л. Чикаленка, оригінальна знімка уряду ЗУНР та інше.

Стіни габльотки і виставова площа прибрані українськими грішми-банкнотами та поштовими марками.

Українська політична думка представлена в історичнім розвитку: оригінальне видання „Історії Русов” із 1847 р., „Книга битія українського народу”, політичні твори В. Антоновича, М. Драгоманова (зі знімкою), видання РУП, „Листи до братів хліборобів” зі знімкою В. Липинського і його листом, оригінальне видання „Підстави нашої політики” Дм. Донцова і т. д.

У габльотці „Україна після Визвольної боротьби” виставлені англомовні праці головно не-українських авторів про ситуацію в Україні та „Чорновіл Пейперс.”

Габльотка „ФКУ — Українські студії в Гарварді” має оригінальний „чартер” ФКУ, знімки членів Комітету Українських Студій, знімки з лекцій, публікації катедри українських студій і також основний твір „Старий Галич” Я. Пастернака, його знімка і лист. Як відомо, покійний проф. Пастернак передав у своїм заповіті свою наукову бібліотеку з архівом Українознавчому семінареві Гарвардського університету.

В центрі габльотки про українську еміграцію є „Аляскан Гералд” і нова монографія проф. В. Луціва про бл. п. А. Гончаренка і перший календар УНСоюзу з 1897 р. Там розміщені також деякі матеріали з історії українських церков та громадських організацій і наукова продукція політичної еміграції, де на почесному місці є видана УНСоюзом англомовна „Енциклопедія Українознавства.”

Дуже багата габльотка про український фолкльор. Там зібрані найважливіші видання, починаючи із 30-их рр. 19 сторіччя, і також примірник знищеного у 1937 р. 2-го тому корпусу „Українських дум” К. Грушевської. Наукові видання оздоблені гармонійно зразками українського народного мистецтва (гудульські кахлі, писанки, вишивки й інше).

Стародавнє українське мистецтво ілюстроване двома іконами, одним стародруком (Львівське Євангеліє, друковане під протекторатом митрополита Петра Могили 1637 р.), ілюстраціями старокіївських мозаїк і архітектури, та українського портрету 16-18 століть.

У габльотці „Нове українське мистецтво” увага зосереджена на трьох мистцях: О. Архипенкові, О. Грищенкові (показані знімки деяких їх творів і монографії про них) і Я. Гніздовському, репрезентованому двома його скульптурними працями, „Танцем” і „Вазою на квіти”, та монографією про нього.

Дуже імпазантно виглядають обі габльотки присвячені добі Козаччини. Стіни їх прикрашені старими полтавськими плахтами і картами України Бопляна і Лоттера з 1750 р.

У центрі уваги першої габльотки текст першої конституції з 1710 р. гетьмана Орлика, сучасні твори східних сусідів України, текст турецького правильника для дипломатичного листування з половини 17 сторіччя, де подається як титулувати чужих володарів: німецького цісаря, французького і польського королів, та гетьмана України, і невиданий досі рукопис опису подорожі по Україні антиохійського патріярха Макарія у 1654-1656 роках. На долішній полиці взори основних джерельних праць до історії України козацької доби, а саме: „Пам’ятники” і „Архів Півд.-Західної Русі” Київської Археографічної Комісії, один із перших описів старої України (80-их рр. 18 стор.) Олександра Рігельмана з цікавим портретом Б. Хмельницького і т. д. Цю тематику збагачує мистецько вставлена і добра знімка портрету гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного.

Друга габльотка ілюструє зацікавлення Україною чужинцями. На горішній полиці основні монографії (французька Шерер-а і німецька Енгеля з гарним портретом І. Мазепи). При цьому згадується обставини видання твору Енгеля: В 90-их рр. 18 сторіччя німецькі й англійські наукові товариства

вирішили видати світову історію в монографіях. Тоді для вчених була самозрозуміла справа, що один обширний том мусить бути присвячений для історії України. Це власне і була „Історія України і українських козаків” И. Х. Енгеля, опублікована в Галле у 1797 році.

Гарвардська бібліотека закупила ще в 20-их рр. колекцію французького графа Ріяна, який збирав памфлети 16—17 сторіччя про воєнні і політичні події. В ті часи ще не було газет і після впровадження друку, в такий спосіб подавалися сенсаційні події. Найважливішими подіями, що цікавили тодішний світ, були, очевидно, події зв'язані з боротьбою християнського світу проти турків. Колекція Ріяна обіймає понад кількесот таких памфлетів. Очевидно, українські козаки і їх одчайдушність були не раз темою тих намісток газет. Долішня полиця габльотки подає деякі приклади тогочасних ревеляцій про акції козаків з рр. 1620, 1672, 1678, 1683.

Шевченкіяна включає тільки два експонати старих творів: „Москалева криниця” в 2-му числі „Основи” за 1861 р. (цей журнал є в гарвардській бібліотеці Вайденера) та „Поезії Шевченка, заборонені в Росії”, видані М. Драгомановим у Женеві. Габльотка Шевченкіяни прикрашена ілюстраціями Шевченкових мистецьких творів, оригіналом Варшавського видання Українського Наукового Інституту, англійським збірником за редакцією проф. Юрія Шевельова, та зразками перекладів творів Шевченка на чужі мови.

Дорогоцінні Шевченкіяна зібрані на другій виставці — у бібліотеці Гутона, про що нижче.

Габльотки про нову українську літературу і про нову українську історіографію, подібні до себе тим, що там виставляються тільки перші видання творів, твори з дедикаціями авторів або твори авторів, яких знімки і автографи можна було роздобути.

Стара українська література репрезентована альманахами: „Зоря” з 1860 р., „Вік” у зв'язку із століттям „Енеїди” та „Акорди” за редакцією І. Франка.

„Історія української літератури” проф. Д. Чижевського прикрашена знімкою автора і автографом, а поруч неї провідний орган Української Академії Наук „Література” із листом гол. редактора акад. С. Єфремова.

Для габльотки „Література 19-20 сторіч” можна було роздобути перші видання або знімки і автографи таких авторів: І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Ю. Федьковича, Є. Гребінки, П. Куліша, М. Вовчка, Б. Лепкого, В. Винниченка, Є. Маланюка, Б. І. Антонича, П. Тичини, М. Рильського, П. Филиповича, М. Хвильового, М. Бажана, І. Драча й інших.

Нова українська історіографія ілюстрована основним своїм органом „Україна” з оригінальним листом її редактора акад. М. Грушевського, і збагачена оригінальним виданням 10-го тому знищеного большевиками накладу „Історії України-Руси”, творами, знімками або автографами В. Модзалевського, Д. Дорошенка, І. Крип'якевича, М. Кордуби, Б. Крупницького, І. Борщака й інших учених. Цю ділянку науки доповнюють твори і знімка історика права М. Василенка і його школи історії устрою козацької держави та лист і знімка історика церкви Т. Коструби.

Виставка в бібліотеці Гутона

Тепер перейдемо до опису виставки в бібліотеці Гутона. Коли виставка у Вайденер мусіла охопити всі основні аспекти українського історичного буття — виставка в Гутон має спеціалізований характер: там виставлені тільки стародруки, рукописи і деякі перші видання. Вона нараховує 40 експонатів описаних в окремому каталозі з добрими знімками показаних предметів.

Із стародруків виставлені, уже на вступі названі раритети: Ш. Фіоля (1491) і Федорова (1569-1581 pp.). Крім того включено зразок полемічної літератури „Апокризіс” (Острог, 1598 p.), та кілька цікавих стародруків із друкарень Києва, Львова і Почаєва.

Другий відділ має оригінал „Опису України” Бопляна, перший переклад цього твору на англійську мову з 1704 p., твір „Война домова з татари і козакі” Самійла Твардовського (Каліш, 1681 p.), твір В. Рубана про історію козаків з 1777 p., перше видання „Слово о полку Ігоревім” із 1800 p., перше повне видання „Енеїди” І. Котляревського (Харків, 1842 p.), перше видання „Кобзаря” Шевченка, „Нові поезії Пушкіна і Шавченкі” (sic!), видані у Ляйпцігу 1859 p., рідкісні видання Драгоманова, Кулішева „Хата” й інше.

До цієї виставки включено першу українську газету „Зоря Галицьку” із 1848 р., та інші старі галицькі публікації, як „Правда”, Шематизм Львівської єпархії з 1840 р. та інше.

У відділі рукописів (як згадано на вступі) є чотири універсали гетьмана І. Мазепи, діялоги Гр. Сковороди, листи Гоголя, оригінал „Івана Підкови” Т. Шевченка, оригінал заповіту П. Куліша з 1858 р. та інші рідкості.

Обі виставки — хоч підготовані на скору руку — гідно репрезентують українську культуру новій українсько-американській генерації, українським людям і американцям усякого походження. Їм прикметна діловість і документація. Замість пропаганди — мова фактів і документів. Було б побажаним, щоб українці з Америки і з Канади, використали оцю незвичайну можливість і відвідали виставку.

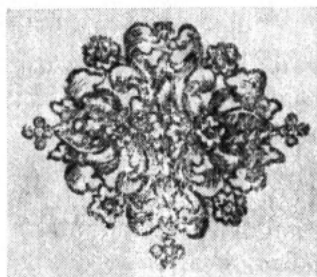
Це буде найкраща винагорода і подяка для тих, хто трудився над її влаштуванням.

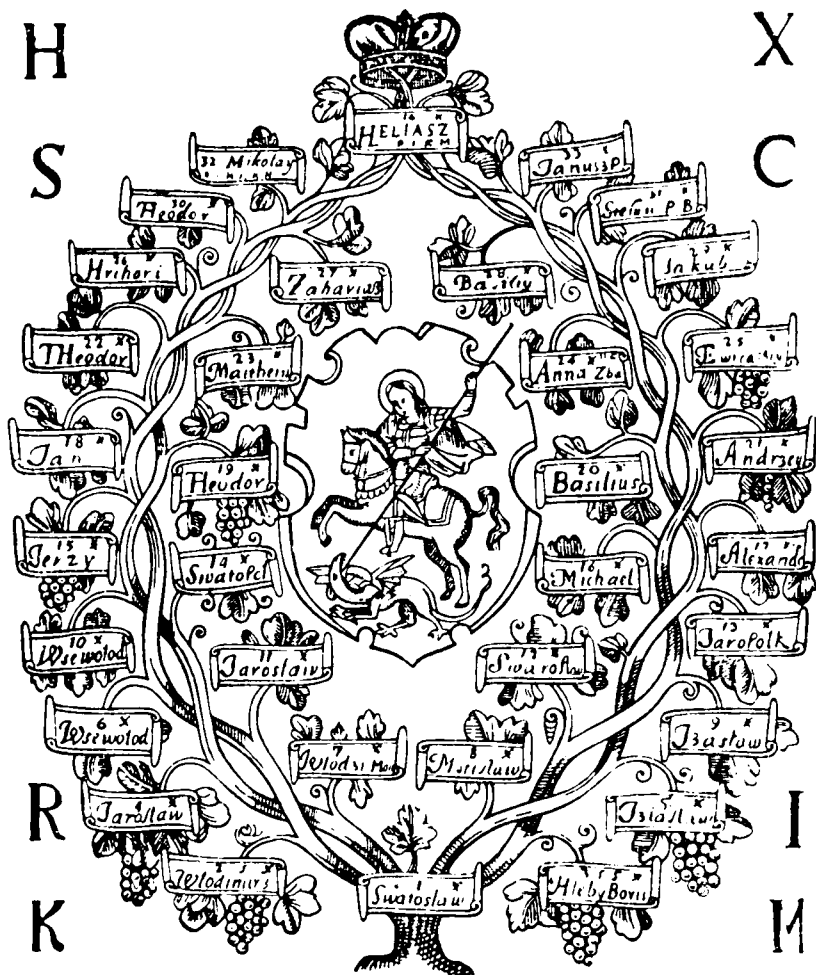
Грудень 1970.

(Додаток автора):

У міжчасі бібліотека Гутона придбала також перше видання „Енеїди” Котляревського із 1798 р.; про це був поданий звіт у “Harvard Ukrainian Studies Newsletter,” Vol. III, 1972, No. 4, p. 1.

Липень 1973.

6.

ШАТСЬКИЙ ЛІТОНІС ТА ЙОГО РОЛЯ У РЕСТАВРАЦІ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТИ

I

Як в науці, так і в популярній літературі, чужій і нашій, втерлася концепція про те, що татарська інвазія спричинила втечу культурно-активних елементів з України на північ, до Суздальсько-Московської землі. При тому ті діячі забирали

звичайно зі собою свої культурні цінності. В такий спосіб дійшло до того, що Москва перейняла київську культурну спадщину, доказом чого є заховані на Московщині рукописи літописів та інших культурних цінностей, які в Україні не збереглися.

На прикладі долі рукописів найважливішого твору княжої доби: „Іпатського Збірника (Літопису)” можна тепер доказати, що дана теза не має ніякого обґрунтування.

II

У вимірах цієї статті не можемо входити в проблематику історії редакцій різних ізводів, які містяться в „Іпатському Збірнику”. Тут вистачає пригадати, що в основному маємо діло з трьома літописними творами: а) „Повість временних (давніх) літ” (від часу заснування Київської держави до 1117 р.), б) „Київський літопис” (за роки 1118—1199) та в) „Галицько-Волинський літопис” (за роки 1205—1289).

„Іпатський Збірник” зберігся у п'яти списках, з яких чотири знаходяться в Ленінграді, а один у Кракові. З ленінградських списків один переховується в Бібліотеці Академії Наук СРСР (Іпатський Список), а три — у Публічній Бібліотеці ім. Салтикова-Щедріна (Хлебніковський, Погодінський, Єрмолаєвський). Краківський список, писаний латинськими буквами, зберігається в Бібліотеці Чарториських.

Після кількарічних старань Комітетові Українських Студій Гарвардського університету вдалося дістати мікрофільми всіх названих п'яťох рукописів. Їх фототипічне видання є у підготові; воно появиться у Гарвардській Серії Українських Студій. В цій Серії якраз недавно вийшов друком англійський переклад Галицько-Волинського Літопису, зладжений проф. Перфецьким із Філядельфії. Запропонованих є приблизно 20 томів: нове видання тексту (у трьох томах), дальші томи перекладів, загальні коментарі, студії над моєю і стилем Іпатського та Хлебніковського збірників, досліді над жанрами захованих у збірнику літературних творів, і т. п. Над переведенням у життя цього великого пляну працює ціла низка українських та неукраїнських учених під загальним керівництвом автора цих рядків.

Але, діставши мікрофільми списків, можна було також почати вивчати зовнішню історію поодиноких списків, тоб-

то, коли, для кого і з якої причини вони переписувалися, а також кому вони належали, як часто міняли власників і коли та з якої причини кожен із чотирьох списків покинув Русь-Україну і опинився в Ленінграді.

Основним матеріалом для таких дослідів є приписки колишніх власників списків на їх початкових або кінцевих сторінках, як теж численні маргінальні приписки, пороблені різними особами. Усі ті нотатки не були досі предметом спеціальних дослідів. Очевидно, що за кілька місяців праці ми ще не змогли відшифрувати усіх тих приписок — деякі з них дуже тяжко читати на мікрофільмі, але на підставі вже проробленого створюється надзвичайно цікава культурно-історична картина, яка важлива не тільки сама по собі. Її окреме значення в тому, що вона цілковито й недвозначно заперечує подану у вступі цієї статті концепцію континуації київської спадщини у Москві.

Про ці висліди дослідів далекосяжного значення автор цих рядків доповідав на засіданні Семінару Українознавчих Студій в Гарварді, в жовтні п. р. Ця стаття передає в скороченні основні положення тієї семінарійної доповіді.

III

Почнемо від наймолодшого списка. Він називається „Краківським”, бо в 1876 р. Бібліотека Чарториських, в якій переховується цей список, була перенесена до Кракова. Туди попав згаданий список при перейнятті спадщини по польському історикові Адамові Нарушевичеві, т. зв. „Тек Нарушевича” — виписок із документів, підготованих під керівництвом названого історика його співробітниками. Адам Нарушевич (1733—1796) був офіційним державним польським істориком, який у р. 1780 дістав доручення від Станіслава Августа Понятовського, останнього польського короля, написати наукову історію Польщі, що відповідала б тодішньому станові науки.

Нарушевич мав труднощі з кирилицею, і тому доручив переписати рукопис староруської хроніки, до якої мав доступ, польським алфавітом. Ми не знаємо імени того співробітника Нарушевича, але, беручи до уваги висліди його праці, можемо подати, що це мусів бути священник із Полісся або Білоруси, бо при переписуванні він модернізує фо-

нетику мови староруського тексту на білоруський кшталт. Нарушевич походив з Пинська, а опісля був довгі роки професором Віленської академії (1755—1790), аж до часу, як став католицьким єпископом у Луцьку. Переписувач не надто точно виконав своє завдання: часто пропускав слова, а то й речення оригіналу і, крім того, іноді неправильно відчитував слова, а зокрема імена власні та географічні. Він не знав географії України і взагалі не відзначався великою освітою. Ми ним і не займались би, якби переписаний ним текст не заховав цілої низки сторінок, що в міжчасі затрапились в оригіналі, з якого той переписувач копіював свій текст.

Ми не знаємо точної дати копіювання, але, без сумніву, сталося це поміж роками 1780 (початок праці Нарушевича над історією) і 1796 (рік смерті Нарушевича).

IV

Уже філологи минулого століття доказали, що оригіналом Краківського списка був т. зв. „Погодінський” список, який зберігся неповно. Там, між іншим, бракує початку і кінця. Для нас була б надзвичайно важливою приписка на кінці твору, яка затрапилась у „Погодінським” списку, але яку — на щастя — мав ще перед собою переписувач Краківського списка і переписав її польським письмом:*

„Изволенієм Отца і с поспешенієм Сина і з совершенієм пресвятого і животворающого Духа, повеленієм і всякім чтанієм благолюбезнаго Князя Стефана Четвертинского, поборника і ревнителя благоверия єдиния святії кафтоліческія і Апостолскія Церкви, написана сія книга рекомія Летописец, Руская Кроника княженія Россійского** в державе його мілості в благоспасенном градзе Животове в лето од создания міра 7129, а од воплощенія Господа Бога і Спаса нашего Ісуса 1621, месеца марца дня 23. Прежде сего року приехал в (Животов) Теофан Божею мілостію святого града

* Для облегшення друку ми знов переписали отой текст новоукраїнським кириличним письмом.

** У кругах діячів нашого першого культурного відродження на початку XVII ст. спрецизована „вищого типу” назва „Росія”, „Російський” вживалася виключно у відношенні до України, очевидно тільки у святочних нагодах.

Єрозоліма і всея Палестини Патріарха з Москви до Кіюва, за панованя короля Єго мілості Польского Жигмонта, юже третего, в Кієвє посвятіл Мітрополіта Йова Борецкого, і одсехал до козацкого мєста Тірехтемірова, боячи сє, аби од Ляхов не бил послани в заточеніє, з Тєрехті(мі)рова одпровадзілі єго козакі запороскіє пржез землю Рускую до землі Молдавскоє, а гди проводілі Патріарху, тєди Єго мілост князь Стефан Четвертинскі, яко благочестивий пан державца Животовскі з крестамі і вопроваділі в замок Животовскі, в суботу мясопустную в року 1621, мєсаца февраля 3 дня. Третєго дня по приєзде поблагославівши всю фамілію княжаті єго мілості Стефана Четвертинского, одсехал Патріарха, тамже честно одпровадзівши єго оддалі Волохом”.

Цей врятований Краківським списком запис „Погодінського” списка впроваджує нас до найбільш імпозантного моменту українського відродження XVI-XVII ст., періоду націоналізації запорізьких козаків часів гетьмана і культурного діяча Петра Конашевича-Сагайдачного (помер 1622). Поза тим, цей запис доказує, що у відновленні української православної ієрархії брали участь не тільки козакі, але й найбільш авторитетний православний магнат тих часів, „прєсвітлих великих княжат росских потомок” — Степан князь Четвертинський (1577—1655), що займав тоді у системі польської адміністрації важливий пост воєводи брацлавського; його тогочасна генеалогія подана у заставці цієї статті.

Але, що найважливіше, ми тут є свідками відродження історичної пам’яті пробудженого народу: позбавлені своєї ієрархії діячі нашої Православної Церкви використовують переїзд єрусалимського патріярха Теофана (збирав милостиню у Східній Європі) на те, щоб відновити свою ієрархію. Цю знаменну подію, в якій активну ролю як протектори взяли з одного боку представники нової провідної верстви — козакі, з другого ж — представник старої княжої Руси, вшановується переписанням літопису, при чому ту копію переписують в резиденції кн. Четвертинського, у Животові, брацлавського воєвідства (на Правобережжі) і дарують отому нащадкові турово-поліської лінії київських князів.

Тут маємо наглядну реалізацію ідеї національної єдності так, немов би вона відбулася за рецептою теоретиків на-

ції. Пізніше ту ідею дуже влучно окреслив Тарас Шевченко, як єдність „живих, мертвих і ще не народжених”. Тут мертвих репрезентує князь Четвертинський, а живих (як мілітарна сила) і ще не народжених (як політична верства) — козаки.

„Погодінський” список відзначається тим, що він переписаний дуже ясным, гарним почерком свого часу, і то людиною, яка добре вміла читати й розуміти тексти, писані староруською мовою. Але, не зважаючи на це, переписаний текст виказує, що оригінал, з якого відписувано той текст, знаходився в той час у великому безпорядку: сторінки не сходяться, з чого виходить, що переписувач не мав часу впорядкувати листки книги (мабуть, ті листки не були нумеровані), а мусів, очевидно, з нагоди приїзду патріярха якнайскоріше переписувати літопис. При якій нагоді листки книги-літопису переплуталися? На це питання постарасьмоь відповісти при описі долі т. зв. „Хлебніковського” списка.

З дальших приписок, що були на останніх сторінках „Погодінського списка (які збереглися також у Краківському списку), виходить, що той рукопис був власністю роду князів Четвертинських принаймні до 80-их років XVIII століття, хоч в міжчасі члени того роду прийняли католицизм і стали польськими патріотами, які брали участь у різних польських національних зривах. На Україні залишився цей рукопис аж до 1852 р., коли студент Київського університету (пізніше антиквар) С. І. Пономарьов продав його відомому російському історикові Михайлові Погодінові (1800—1875). Тільки після смерти Погодіна літопис перейшов до Публічної бібліотеки в С. Петербурзі.

Тому ми не бачимо причини зв'язувати той список з іменем Погодіна, а пропонуємо його назвати списком князів Святополк-Четвертинських, бо для них він переписувався у 1621 р.

V

Як сказано вище, „Погодінський” список відписувався з оригіналу, сторінки якого були в той час цілком поплутані. Ми знаємо цей оригінал — він тепер називається „Хлебніковським” списком. Приписка на останній сторінці дає нам

змогу встановити причину поплутання сторінок цього рукопису. З неї ми дізнаємось в першу чергу, що рукопис був уперше власністю якогось монастиря, ім'я якого витерте, напевне злодієм. Текст запису такий: „Написася бисть сия книга повелением божием до монасти...”. Пізніше побачимо, що тим монастирем був, без сумніву, Лещ, родовий монастир князів Острозьких, які виводили свій рід від галицького короля Данила (помер 1264 р.). Тут треба додати, що Пинськ, як у княжій добі, так аж до XVIII століття був дуже багатим містом і керівним центром руської культури, при чому власне Лещинський монастир грав там провідну роль.

Зразу за тою припискою подана інша з ім'ям особи, що в її руках була деякий час та книга: „Есть тепер его милости пана Витолта Мароца Логофета земли Молдавской”. Тому, що ця приписка з погляду стилістики є доповненням першої, треба припускати, що логофет Витолт Мароц стер ім'я монастиря. Це припущення підтверджує така приписка: „Витолт локофет земли Молдавской сию книгу украл бил у отца наместника у Стецького на месте Кросник”.

В Молдавській державі, яка до Сучавської трагедії Тимоша Хмельницького (1653 р.) була у культурному відношенні епігоном Галицької держави і галицько-руської культури (з офіційною галицько-руською мовою) уряд логофета відповідав рангою урядові прем'єр-міністра нових держав. Литовське ім'я „Витолт” дуже незвичне в Молдавії; у захованих там документах виступає тільки один Витолт, що був кілька разів логофетом у періоді поміж 1610—1620 рр. Він почав свою кар'єру як міністер третього воеводи з династії Могила (Мовіла) Константина VII (1607—1611), близького свояка пізнішого Київського митрополита Петра Могили (1632—1647); останній захований документ з його іменем походить із 15 марта 1620 р.

Можемо поставити гіпотезу, що з постановом нової мілітарної сили на Україні — націоналізованих козаків, діячі молдавської держави, оті спадкоємці культури княжої Руси, мавши якісь політичні пляни у відношенні до України, потребували легітимних прав. Тому їм було дуже важливо дістати в свої руки текст староруського літопису, що його

українські культурні круги почали вживати (як засіб пробудження національної ідентичності) в культурно-політичній роботі Руси — власне десь біля 1618—1619 рр.

Очевидно, що посідання тексту літопису, яке уважалося в ті часи, подібно, як це було у княжій добі — посіданням прав на дану територію, було дуже важливою державною справою.

Нашу полемічну літературу можна поділити на дві доби: переломовим фактом було впровадження до неї історизму. Особою, яка це перевела, був Захарія Копистенський. Братанок перемиського єпископа Михайла Копистенського, він належав до гурту Єлисея Плетенецького, що складався з галичан, які на початку XVII ст. перейшли до Києва і почали робити із запущеного міста новий інтелектуальний центр України.

Єлисей Плетенецький (1550—1624) був до 1599 р. ігуменом Лещинського монастиря, а тоді перейшов на той же пост до Києво-Печерського монастиря. Його наслідником, як у Лещі, так у Печерськiм монастирі, був власне Захарія Копистенський, що переселився до Києва у 1616 р. і очолив видавничу діяльність Печерської Лаври. Як відомо, одною з кількох найважливіших відповідей православних католиків була „Лалінодія” Захарії Копистенського, написана бл. 1619 р. В ній уперше у відродженіи культурніи русі впроваджується елемент історизму і національної ідентичності. Ось, що пише Копистенський: „Кнежа Острозское Василий Константинович рожай свой з благословенного яфетороского поколіня провадит, пресловутого Володимера, в светом крещеніи Василия, монархи великого, и Даниїла, княжат росских, власний потомок”. Яфето-Рос(с)и, Володимир, Олег Віщій — появляються у „Протестації” в 1620 р. та у „Віршах” Касіяна Саковича на похорон Петра Конашевича-Сагайдачного в 1622 р.

Знавці палеографії та староукраїнської мови однозгідно ствердили, що „Хлебніковський” список був скопійований десь в останній чверті XVI ст. Копіст мусів бути дуже освіченою людиною, бо писаний ним гарним почерком рукопис виявляє його як доброго знавця староруської мови, а разом з тим і сучасної йому — української.

Він часто заміняв старі слова новими відповідниками, а

також старі конструкції новими, як, наприклад, старе двійне число — множиною. Також він добре був ознайомлений з географією України. Видання тексту „Хлебніковського” списка, яке у скорому часі появиться у виданнях Гарвардської Серії Українських Студій, відкриє нові можливості для дослідів української літературної мови другої половини XVI ст. На жаль, переписувач не залишив свого імени. Але, беручи під увагу названі факти, можемо сміливо прийняти, що той переписувач мусів бути видним діячем єдиного тоді українського культурного центру, а саме Острозької Академії, яка почала свою працю у 70-их рр. XVI ст. Правдоподібно, ним був перший ректор тієї школи професор Герасим Смотрицький, батько Мелетія.

Як відомо, засновник і протектор школи Константина князь Острозький (1526—1608) задумав видати текст словянської Біблії і у зв’язку з тим дав наказ перевірити всі доступні тоді збірки, чи там не буде придатного матеріалу. Правдоподібно, тоді (70-ті — 80-ті рр. XVI ст.) Герасим Смотрицький знайшов старий рукопис „Руського літопису”, що переховувався як родинна цінність (але забута нащадками), і тому, що рукопис був старий, переписав його для князя Константина. А після смерти князя перестала існувати Острозька Академія, і тоді всі збірки пересено до Києва (а між ними й „Руський Літопис”).

(Оригінал, що переховувався у Лещинським монастирі, мабуть, з часом цілком розлетівся і його, правдоподібно, викинули).

Беручи до уваги оці факти, пропонуємо називати „Хлебніковський” список Острозьким списком.

Як виходить із маргінальних записів і приписів, Острозький список залишився на Україні до 1753 р., а тоді його придбав (не знаємо, яким способом) молодий офіцер для спеціальних доручень гетьмана Кирила Розумовського — росіянин Петро Кирилович Хлебніков (1734—1777). Він походив з роду багатих купців міста Коломни і був завзятим колекціонером та засновником відомої збірки староруських рукописів у Авчуріно (біля Калуги), яка по смерті його сина перейшла до Д. Полторацького, що в 1809 р. подарував „Хлебніковський” список російському придвірному історіографові Миколаєві Карамзінові (1766—1826). Після

смерти Карамзіна рукопис перейшов до Публічної Бібліотеки в С. Петербурзі.

VI

Четвертий список, т. зв. „Єрмолаївський” має теж своє джерело в Острозьким („Хлебніковським”) списку. Він був переписаний десь наприкінці XVII або на початку XVIII ст. на Україні із незахованої копії Острозького літопису.

В тій незахованій копії була приписка, повторена у „Єрмолаївському” списку, в якій зв’язується походження роду Кисілів з героєм Білгороду із часів Володимира Великого, що хитрістю ніби врятував оте місто від облоги печенігів.

У сорокових роках XVII ст. головним оборонцем православної Русі і впливовим потентатом польської держави був брацлавський (опісля київський) воєвода Адам Кисіль. Ми маємо право поставити гіпотезу про те, що оригінал „Єрмолаївського” списку був списком, який виготовлено якраз для Адама Кисіля (1580—1653).

В рр. 1711—1721 Київським воєводою був Дмитро М. Голіцин (1665—1737), який, мабуть, в той час придбав копію літопису, зроблену із списку Кисіля. В 1730 р. нею користувався російський історик Василь Татищев. Після арешту Голіцина в 1736 р., його бібліотеку розікрали і названий літопис попав у руки торговців. По кількох десятиліттях його купив десь під кінець XVIII або на початку XIX ст. архітект і нумізмат Алексей І. Єрмолаєв (1780—1828), що в 1818 р. продав цей рукопис Публічній Бібліотеці в Петербурзі. Ми пропонуємо назвати „Єрмолаївський” рукопис — списком Кисіля.

VII

„Іпатський” список був написаний десь біля 1425 р. Він був копією оригіналу „Хлебніковського” (Острозького) збірника, що — як подано вище — переховувався у Пинську, в Лещинським монастирі. Ця копія була переписана уродженцем Пскова (тому там „цокання”) на наказ великого Литовського князя Витовта (помер 1430 р.), щоб доказати населенню багатой Псковської республіки права литовської династії на володіння Псковом. Її копія збереглася ще у XVI

ст. в культурнім центрі православних Литви — Новгородку. Нею користувалися там автор „Літопису Биховця” (біля 1550 р.) та історик М. Стрийковський (помер 1584 р.).

Досі не вдалося встановити, як довго „Іпатський” літопис перебував у Пскові. Там його зовсім ніхто не запримітив. Як виходить із записів в рукописі, цей список був уже певно на початку XVII ст. у Костромі в Іпатському монастирі. Цей монастир був під спеціальною опікою двох визначних московських родів татарського походження: Сабурових і Годунових.

Десь у другій половині XVIII ст. Іпатський список був перевезений до Імператорської Академії Наук в Петербурзі і чомусь був класифікований як „дефектний”. Припадково відкрив цей „дефект” згаданий історик Карамзін (1766—1826) і забрав його собі. Він зразу зрозумів вартість твору і широко використав його для своєї історії. Після його смерти збірник — відомий тепер як „Іпатський” список — став шедевром збірки рукописів Імператорської Академії Наук.

Під текстом двох сторінок рукопису виявилися дві приписки уйгурським письмом, які ще не дешифровані повністю.

Тепер зробимо підсумки. Ця „зовнішня” історія текстів типу Іпатського літопису показує, що часто повторювана думка, нібито літописи збереглися на Півночі тому, що після упадку княжої держави в Україні втікачі забрали їх зі собою до Суздальсько-Московської землі, не знаходить підтвердження в джерелах і тому — неправдива.

Основні відписи літописів зберігалися ще до XIX ст. в Україні, і про один з них в Московщині вперше дізналися щойно 1730 р. На увагу заслуговує факт, що ці літописи залишилися цілковито невідомі компіляторам великих літописних збірників московських XV—XVI ст., як великокняжих, так і митрополичих.

Це тим більше дивно, що один з них, Іпатський літопис, як ми бачили, вже десь біля 1430 р. попав до Пскова. Це можна пояснити тим, що передчасна смерть Витовта, яка закінчила самостійну агресивну литовську східню політику, знецінила „практичну” вартість того літопису, і він пішов у забуття.

Крім того повища історія показала, як один віднайдений історичний текст може спричинити відродження історичної пам'яті цілої нації. Це — вище представлена драматична історія копіювання Острозького (т. зв. „Хлебніковського”) збірника. Острозькі й опісля київські інтелектуалісти кругів Герасима Смотрицького-Єлисея Плетенецького, щоб заохотити представників старих родів княжої Русі очолити боротьбу за національне відродження, дарували їм відписи княжого літопису: т. зв. „Хлебніковський” — князеві В. К. Острозькому, т. зв. „Погодінський” — князеві С. Святополк-Четвертинському, т. зв. „Єрмолаївський” — Адамові Кисілеві.

Як бачимо, Кисіль був останнім представником княжої Русі, якому було передано відпис літопису. Його сучасник Богдан Хмельницький своєю революцією замінив нащадків аристократії старої княжої Русі представниками нової козацької аристократії — чим відкрив нову епоху в історії Русі-України.

Жовтень 1972.

Гѣрбъ старожитный преевѣтныѣ Княжѣтѣ Русскыхъ.

Апо: дѣ. ѿ Сѣ Ксѣнь еѣлаз ѿ гѣдѣнѣ на нѣмъ еѣренѣ ѿ истиннѣхъ, ѿ правосѣднѣхъ ѿ вѣннѣхъ.

7.

THE HYPATIAN CHRONICLE AND ITS ROLE IN THE RESTORATION OF UKRAINIAN HISTORICAL CONSCIOUSNESS

There are, at present, five collections (zbirnyky) containing the text of the Hypatian Chronicle. Four of them are preserved in Leningrad, and one in Cracow. Of the Leningrad collections, one (the Hypatian collection) is kept in the library of the Academy of Sciences of the USSR, while the other three are in the Saltykov-Sčedrin Public Library (these are the Xlebnikov, Pogodin and Jermolajev collections). The Cracow collection, written in Latin script, is preserved at the Biblioteka Czartoryskich.

The Committee on Ukrainian Studies obtained microfilms of all five texts in connection with its work on the scholarly publication of this most important source of old-Ukrainian literature. It is now possible to study these texts with all the marginal notes made in the respective collections.

The content of the collections consists of three parts: the *Pověst Vremennyx Lét* (till 1117); the *Kievan Chronicle* (1118-1199); and the *Galician-Volhynian Chronicle* (1205-1289). This presentation attempts to reconstruct the external history of the individual collections, and to deal with such questions as when, for whom, and why were they copied, and how did they finally get to St. Petersburg (Leningrad).

1. Let us begin with the youngest collection. It is called the Cracow collection because the *Biblioteka Czartoryskich* was transferred there from Puławy in 1876. The MS came to this library together with the scholarly archives of the Polish historian, Adam Naruszewicz (1733-1796) (*Teki Naruszewicza*), who in 1780 was commissioned by the last Polish king to write a history of Poland. Because he had difficulties with the Cyrillic alphabet, Naruszewicz had an unknown co-worker copy the MS of the Old Rus'ian chronicle using the Polish alphabet. This work was done before 1796, the year in which Naruszewicz died.

2. Specialists have shown that the Old-Rus'ian original is the so-called Pogodin collection. It received its name from the noted Russian historian Mixail Pogodin (1800-1875), who in 1852 bought it from a Kievan student named S. I. Ponomarev. After Pogodin's death the MS, together with Pogodin's entire collection, went to the Public Library in St. Petersburg.

It is worth noting that the "Pogodin" chronicle was kept in the Ukraine till 1852. When it was being copied into the Polish alphabet, it was in a better state. There was still an ending with notes. From these notes we can get an almost complete history of the ownership of the book, which, as we shall see, occupied a central place in the national re-awakening of the sixteenth to seventeenth centuries.

The "Pogodin" MS belonged to the Svjatopolk-Četvertyns'kyj family, the scions of the Old Princely Rurikide Rus'. This family was catholicized and polonized in the times of Naruszewicz, but

they were still Orthodox in the seventeenth century. (The Četvertyns'kyjs of the eighteenth to nineteenth centuries [Czetwertyn'sey] took part in various Polish actions directed against Russia, and after the arrest of its owner, the MS was put on the open market).

The note cited above tells us that the chronicle was copied in 1621 for Prince Svjatopolk-Četvertyns'kyj at his residence in Žyvotiv (Braclav Palatinate), on the occasion of the historic visit of the Jerusalem Patriarch Theophanes, who revived the Orthodox hierarchy for the Ukraine against the wishes of the Polish authorities. While returning to Moldavia, Theophanes stayed at Žyvotiv for three days, hiding from the Polish army.

This "Pogodin" MS, which should actually be called the Svjatopolk-Četvertyns'kyj MS, was copied from what is now called the "Xlebnikov" MS.

3. Unfortunately, there is no note which would explain when and under what circumstances the "Xlebnikov" MS was copied. Paleographers and philologists hold, however, that the MS was written in the second half of the sixteenth century, probably in its last decades.

This MS came to the territory of Russia considerably late. As we know from the marginal notes, it was only in 1753 that it entered the possession of a young Russian officer who served Hetman Kyrylo Rozumovs'kyj (1750-1764), Pjotr Kirillovič Xlebnikov (1734-1777). He came from a family of wealthy merchants from the city of Kolomna, and was a passionate collector and owner of the famous Avčurino collection of manuscripts which, after his death, passed on to D.M.Poltorackij. In 1809, Poltorackij donated the "Xlebnikov" chronicle to the Russian court historiographer Nikolaj M.Karamzin (1766-1826). After the death of Karamzin, the manuscript went to the Public Library in St. Petersburg.

This manuscript had, till 1753, an erratic history, but unfortunately we do not know this history in its entirety. First of all, at one time individual pages of it were disordered. This probably happened when the manuscript was in the possession of Vitold Maroc, "Logofet" (Chief Minister) of the Moldavian Voevoda. A note tells us that Maroc *stole* the manuscript. Because Vitold was Logofet several times in the period between 1610 and 1620,

and what is known as the "Pogodin" MS was copied from the "Xlebnikov" chronicles in 1621, it is likely that the theft occurred ca. 1620.

The very fact that the chief minister of a country steals a MS indicates that the matter involved was a rarity and it had some political meaning. The voevodas of the Mohyla (Mogila/Movila) dynasty were very interested in the political and cultural developments in the Ukraine, and the possession of the chronicle was tantamount to the possession of rights in the given country.

A detailed analysis of all the source material, and especially the marginal notes made it possible to reconstruct the following situation. In connection with the advance of the Jesuits and governmental polonizers, the 70's of the sixteenth century saw the establishment of cultural centers in the Ukraine. The leading center was founded in Ostroh (Volhynia). During a check on manuscripts in the Ostroz'kyj family for the library of their college, an old manuscript was found in the Lešč monastery near Pyn'sk. A copy of this manuscript was made immediately. This copy, the "Xlebnikov" collection (it should rather be called the Ostroz'kyj copy) remained with the Ostroz'kyjs, and after the death of Prince Vasyľ Konstantyn (1608) it passed into the possession of Zaxarija Kopystens'kyj, who was then abbot of the Lešč monastery. When Kopystens'kyj became the archimandrite of the Caves Monastery (Pečers'ka Lavra), he took this valuable manuscript to Kiev. It was Kopystens'kyj (d. 1627) who first made use of the chronicle and introduced it into the scholarly and literary polemical world. In this way the "Xlebnikov" (Ostroz'kyj) chronicle was to fulfill an extraordinary mission; it awakened the sense of historicity and strengthened the national renaissance. It was again Z. Kopystens'kyj (according to the hypothesis by A. Jeršov) who now on the basis of this Old Rus' chronicle prepared a "modern" up-to-date Rus'ian (Ukrainian) history, the so-called "Hustyn Chronicle" (ca. 1623-1627).

4. The fourth manuscript, the Jermolajev collection, also has its basis in the "Xlebnikov" (Ostroz'kyj) chronicle. It was copied towards the end of the seventeenth or the beginning of the eighteenth century in Kiev, from a copy made for a voevoda Adam Kysil' (Kisiel'), the defender of the Orthodox faith in the 40's and 50's of the seventeenth century. The Kievan voevoda in

the years 1711-1721 was Dimitrij M. Golicyn (1665-1737), who, at that time, obtained a copy of Kysil's text of the chronicle. He then made it available in 1730 to the Russian historian V.N. Tatišev (1686-1750). After Golicyn's arrest (1736) his library was ransacked and this chronicle fell into the hands of merchants and was finally purchased by the architect and numismatist Aleksej I. Jermolajev (1780-1828) sometime towards the end of the eighteenth or the beginning of the nineteenth century. In 1814, Jermolajev sold the manuscript to the Public Library in St. Petersburg. This manuscript should properly be called the Kysil' manuscript.

5. The Hypatian collection was written ca. 1425. It was a copy of the protograph of the "Xlebnikov" (Ostroz'kyj) collection which—as mentioned above—was being preserved in Pins'k. It was executed by a native of Pskov (therefore its *cokannja*) at the order of the Lithuanian Grand Prince Vitold, to prove to Pskov that the Lithuanian dynasty had a claim to that rich merchant republic.

A copy of this manuscript must have been preserved up to the end of the sixteenth century in Novgorodok, the cultural center of Orthodox Lithuania since it was used by the author of the so-called "Bychowec Chronicle" (ca. 1550) and historian M. Strykowski (d. 1582).

It has been impossible to determine how long the "Hypatian" collection was kept in Pskov. By the beginning of the seventeenth century it was already kept in the Hypatian monastery in Kostroma, as it is obvious from the possessor's notes. This monastery was recreated probably in the sixteenth century by the two illustrious clans of a Muscovite family of "Tatar" origin: the Saburovs and the Godunovs. Sometime in the second half of the eighteenth century the "Hypatian" chronicle was transferred to the St. Petersburg Academy of Sciences, and for some reason it was labelled as "defective." This "defective" manuscript was accidentally discovered by the historian N. M. Karamzin (1766-1826), who took it for himself. He recognized immediately the value of this work, and made extensive use of it while writing his history. After his death, the collection now known as the Hypatian Chronicle, became one of the masterpieces in the collection of manuscripts of the Academy of Sciences.

Beneath the text of two pages of the manuscript there were

found by the speaker two notes in Turkic Uighur script. They have not yet been fully deciphered.

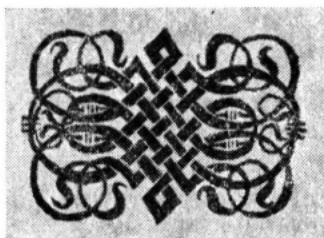
*

This "external history" of the Hypatian chronicle renders false the often-proposed theory that the chronicles were preserved in the north because they were taken by fugitives to Suzdal'-Muscovite Rus' after the fall of Kiev. It is now evident that the basic copies of the chronicles (with the exception of the "Pogodin" text) were kept in the Ukraine till the nineteenth century. They were unknown in Russia during the Muscovite period of its history. They were discovered there only after this period had ended, in the era of the Russian Empire. (Further proof of this is the fact that these chronicles were entirely unknown to those compiling the great Muscovite chronicle collections of the fifteenth to sixteenth centuries). Therefore, any idea of these chronicles being "passed on" to Muscovy by Kiev in direct succession is unacceptable. They became known there only when they were purchased in Imperial Russia by modern manuscript collectors.

In the case of the Hypatian chronicle, the presence of this MS in Muscovy is explained not by any theory of continuity with Kiev but rather through an entirely accidental political circumstance. This particular MS remained completely unknown, indeed untouched, until much later times, because with Vitold's death and the end of the aggressive eastern policy of Lithuania, the "practical" value of this chronicle was lost and it fell into oblivion.

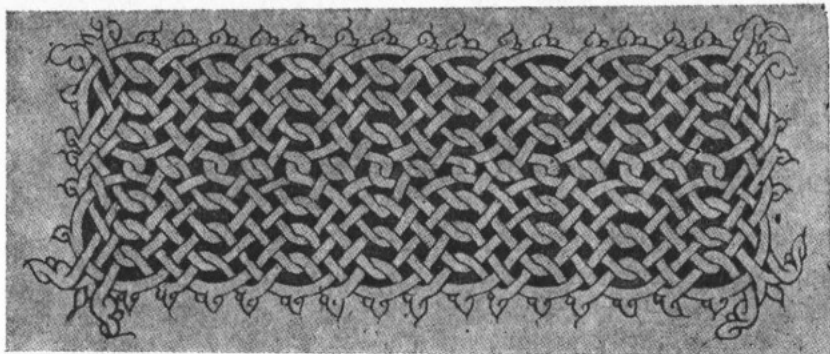
The "external history" cited above shows also how one re-discovered historical text can cause the rebirth of the historical memory of an entire nation. This is the dramatic history of the copying of the Ostroz'kyj (the so-called "Xlebnikov") collection. The Kievan intellectual circle of Zaxarija Kopystens'kyj, in order to encourage the representatives of old Rus'ian families to lead the struggle for a national rebirth, presented these families with copies of the princely chronicles at the times when these families occupied the leading position within the framework of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The "Xlebnikov" collection was given to Prince V. K. Ostroz'kyj shortly before 1608; the "Pogodin" to Prince S. Svjatopolk-Četvertyns'kyj in 1621; and the "Jer-

molajev" to Adam Kysil' sometime in the 30's or 40's of the seventeenth century. This procedure of passing on these manuscripts ended with the Xmel'nyč'kyj revolution of 1648, which changed entirely the political system prevailing in Eastern Europe.

Частина друга:

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

8.

ТЕОРІЯ, ЩО СТОУТЬ ЗА КОНЦЕПЦІЄЮ ГАРВАРДСЬКОГО ЦЕНТРУ

I

“Homo — animal sociale” (людина це суспільна тварина), — ось сума досвіду, що його залишив нам практичний розум політично розвинених римлян.

Очевидно, є різні суспільні колективи — село, парафія, волость, район, повіт, місто, область та найважливіший із них, і разом і найвищий з перспективи досвіду історії, яка розподжає панорамою шістьох тисяч років минулого культурної людини — національна держава.

Наша історія склалася так, що українці упродовж багатьох століть і до найновіших часів, не тільки що не жили у своїй національній державі, але навіть жили не в тій самій чужій державі, а, будучи під пануванням кількох чужих держав, берегли себе як поодинокі мікроколективи — села із розумінням тільки інтересів сільської громади, церковної парафії. Очевидно, тяжко було в тих обставинах виробити собі вичуття, потрібне для постання колективу великого формату.

Програ у Визвольній Боротьбі була наслідком не так мілітарної поразки, як безрадности провідної верстви, яка, вихована на концепціях народництва XIX стол., з ідеалізацією власне села — не вмiла думати великопростірними категоріями, не вмiла розрізняти центральних справ від маргінальних, не мала візії великого колективу і не була в стані витворити

Санчо-Пансів, щоб потягнути за собою маси, які доросли тільки до інтересів свого власного села, і не мали органу для сприйняття інтересів вищого організму людської спільноти — своєї національної держави.

II

Кожна спільнота, мала чи велика, може існувати доти, поки зберігається почуття ідентичності серед членів даної спільноти.

Від якості ідентичності спільноти залежить її атрактивна сила, а від неї — існування чи животіння самої спільноти. Кожна державна нація із спеціальною увагою, любов'ю і старанністю береже скарби свого збірного досвіду, щоб забезпечити тривалість атрактивної сили ідентичності.

Видаються клясики культури, літератури мистецтва і науки у різних типах видань; літературні твори від розкішного до „паперового” (paperback), ведеться постійна реєстрація культурної творчості. Бібліотеки фахово збирають, бібліографії нотують і описують творчу продукцію, музеї по-фаховому зберігають пам'ятки культури.

А понад усе творяться університети і академії з відповідними бюджетами. Там, власне, ведеться постійна і плянова активна науково-дослідна праця на базі спільноти, співпраці поколінь і передавання досвіду одним поколінням другому.

Як відомо, українська еміграція до Нового Світу після другої світової війни, це в більшості політична еміграція. Вона покидала Європу з гаслом переможного повернення на рідні землі. Вона не щадила ні життя, ні сил, ні грошей на національні справи.

Тільки в одному вона досі себе ще повністю не оправдала: у розумінні і в створенні тривалої та гідної бази для української ідентичності.

Інтереси „села”, церковної парафії чи політичної групи все ще стоять вище від загально-національних інтересів.

Навіть у людей доброї віри та посвяти часто бракує зрозуміння, що українство зможе пережити „врем'я люте” тільки тоді, коли буде створена міцна база для української іден-

тичності. А ідентичність знову ж має рацію існування тільки тоді, коли буде найвищої якості і з атрактивною силою. А таку може створити тільки свобідна і добре вивінувана наука.

III

Українська наука стоїть у нерівнім змагу з наукою її державних сусідів.

Тоді, коли для польської, малярської чи фінської ідентичности принаймні сто років (без перерв!) кілька університетів та національні академії (з солідними бюджетами, а не тільки з „великими назвами”) працювали і працюють — не кажу тут про такі народи, як англійці, французи, німці, росіяни, що спеціальну увагу і величезні фонди присвячували своїй ідентичності — то наукова база української ідентичности є продуктом в основному досить скромних можливостей, коли порівняти їх із названими — і то можливостей, що тривали не більше як чверть століття: у 1894-1914 роках — діяльність українських професорів Львівського університету і наукових закладів НТШ у Львові під керуванням Михайла Грушевського та у 1924-1930 роках — діяльність наукових закладів ВУАН під керуванням того ж Грушевського у Києві, Д. Багалія у Харкові та М. Слабченка в Одесі.

Окупант України добре розумів конечність використати слабість українського збірного характеру і, після розгрому бази української науки у 30-их роках (1929-1938), продукував елементи української ідентичности, які не виходили б поза провінціалність і другорядність, спеціально дбаючи про те, щоб керівні місця в українських гуманістичних дисциплінах (історія, література, мова) дісталися в руки яничарів, примітивних у відношенні до наукового досвіду і через те — не атрактивних.

Але з остаточним ударом окупант чекав до відповідної нагоди. Вона збіглася (чи випадково?) зі століттям валуєвських едиктів 1861 та 1876 рр., після того, як атомова зброя запевнила Советському Союзові стабілізацію. Тільки тоді можна було дозволити собі на остаточний удар по базі української ідентичности, на ново-валуєвський акт. На наших очах у 1963 р. Українська (Всеукраїнська) Академія Наук (що з 1936 р. стала зватися Академія Наук УРСР) перестала існу-

вати як найвища незалежна наукова установа окремої нації. Вона перейшла під керування Всесоюзної (Російської) Академії (Академія Наук СРСР), і за нею осталося лише виконувати наукові накази „старшого брата”.

Актом 1963 р. останній залишок української суверенності закінчив своє життя. Але, не зважаючи на все те, Провидіння все ще не оставило українства на цілковите зліквідування.

Значення першого „дуету” валуєвських актів було перекреслене через постановня зусиллям всіх українців з усіх українських земель НТШ у Львові, на базі наукових сил українознавчих предметів Львівського університету, фінансової і людської допомоги із Центральних і Східних українських земель та дотацій австрійського уряду. Те, до чого валуєвські акти не хотіли допустити — наукове обґрунтування української ідентичності — було створене працею НТШ в рр. 1894-1914.

Актові 1963 р. дали відповідь — хоч самі про те не знали — наші студенти, що жертвенною акцією захопили українське громадянство Америки і зібрали як на українські виміри величезну суму грошей — спочатку 280.000 дол., а до кінця 1968 р. — 600.000, на базі якої 22 січня 1968 р., у п'ятдесятліття проголошення української самостійної держави, була створена база для самостійного існування української науки: перша вивінувана (endowed) Катедра українських студій поза межами України (і взагалі!) — у найстаршому та ведучому американському Гарвардському університеті.

IV

Наука є продуктом грецького генія. Тоді, коли всі інші так звані високі культури мали в центрі уваги Бога, греки відкрили людину і те, що притаманне людині — мислення. База всякого кроку вперед, думка — творилася і розвивалася у створеній власне греками формі спілкування людей — діялозі. Грецький діалог (для прикладу взяти б якийнебудь із діалогів Платона) — це експеримент думки, який завершився відкриттям бази всякої дійсної науки — абстракцією, що дала змогу у свою чергу постати науковій теорії (як один з прикладів грецького генія абстракції можна взяти алфавіт і порівняти його з системою письма китайського культурного кругу, що не знав абстракції).

Кожна наука мусить мати свою теорію, правдивість якої треба перевірити дослідом.

Тут маємо своєрідний діалектичний процес — теорія дає напрямок дослідів, а дослід у свою чергу корегує теорію. Отже, немає науки без теорії так, як теорію, не підперту дослідом, не можна вважати за науку.

Дана характеристика відноситься до всіх наук, як т. зв. стислих, так і гуманістичних.

Позиція гуманістичних наук — тут, очевидно, враховується в першу чергу мову, літературу й історію — далеко складніша від „стислих”. Щоб дійти до стадії абстракції на основі дослідів у фізичних чи хемічних науках — потрібне в основному знання матеріялу, який можна важити, до якого можна доторкнутися, який можна покуштувати і т. д., та його співвідношення до теорії.

Не так легко творити абстракції, коли маємо діло з неповторними людськими колективами. Крім того, гуманістичні науки мають подвійне відношення. З одного боку вони є результатом дослідів людського колективу при застосуванні методу абстракції (очевидно, історик не може поставити на вагу Цезаря або Наполеона; для його дослідів основна функція, яку оці діячі займають у розвитку даного колективу людей), з другого — висліди гуманістичних наук формують в основній мірі світосприймання (горизонт) даного людського колективу.

V

Наука не є єдиним фактором, що формує світосприймання людини. Другим основним — і не менше важливим фактором є віра, яку так, як греки відкрили людину, в найдосконаліший спосіб відкрили старі жиди.

Діалог поміж вірою і наукою є головним змістом культурної історії людства за останні три тисячі років.

Є основна різниця поміж вірою і наукою. Тоді, коли віра базується (і мусить базуватися!) на об'явленні, і тому вимагає (і мусить вимагати!) від людини безапеляційного признання за правдиве своїх догм, наука ж — без попереднього дослідів не може (і ніколи не повинна!) нічого сприймати за правдиве.

Сумніватися у правдивості, наприклад, догми про Св. Трійцю є (і мусить бути!) блюзнірством, смертельним гріхом для кожного віруючого християнина, так, як квестіонувати правдивість догми про те, що Мохаммед був останнім пророком Бога для віруючого мусульманина є святотатством.

Зате кожен досвідчений, справжній науковець мусить заставити своїх учнів квестіонувати правдивість своєї власної теорії, висліду своєї наукової продукції. Бо тільки на базі своєрідного діалогу поміж уже осягненим і його співвідношенням до проблеми — твориться науковий поступ. Тому, наприклад, для розвитку дослідів над „Словом о полку Ігоревім” найбільше причинилися т. зв. „скептики”, що квестіонували його оригінальність, а цілковитий застій у справах початків Руси і схеми української історії завдячуємо тому, що талановита схема-теорія (гіпотеза) М. Грушевського із початку нашого століття була сприйнята за догму. Тому започаткована у 1929 р. проф. Мироном Кордубою дискусія над основним моментом у розвитку української нації зразу виродилася в релігійну полеміку Середньовіччя (1930-1931).

Кінець Середньовіччя приніс небувалий досі розмах змагу поміж вірою і наукою. Ренесанс відкрив наново культурні здобутки греків, а змаг поміж реформацією і контрреформацією створив базу для секуляризації думки і науки.

Ще Копернік і Галілей, які відважилися в наукових справах базуватися не на об'явленні, а на досліді, мали великі труднощі, як мають труднощі, між іншим, науковці в ССРСР, що відмовляються прийняти як базу свого наукового досліді всеспасаюче „наукове об'явлення” Леніна.

У відрізненні від віри (релігії), яка є централістичною (і мусить бути такою), з нетолеранцією у відношенні до всіх інакодумаючих („єретиків”) — наука є (і мусить остатися такою) — поліцентрична.

Спільним знаменником, базою для справжньої науки є рівень, додержання тих самих критеріїв („правил гри”), тобто метод досліді і також взаємопошана при всіх можливих (і потрібних!) фактичних розходженнях, врешті прийняття висліду наукового досліді партнера без огляду на те, чи комусь той вислід приємний чи неприємний.

Власне, на взаємному визнанні і взаємопошані базуються

взаємовідносини поміж поодинокими центрами науки чи то внутрі тієї самої державної одиниці, чи у міжнародному масштабі. Ситуація нагадує — тут маємо діло знову з продуктом духа старих греків — олімпійські спортові змагання, де рішальним є індивідуальний подвиг, де переможений gratулює своєму переможцеві, а не обплывує його, щоб замаскувати свою невдачу.

Очевидно, тому що науковці є люди з усіми добрими і злими прикметами, і тому, що є поміж ними як добрі, так і нечесні представники фаху, взаємовідносини поміж науковими центрами (як і внутрі даного центру) можуть не завжди бути ідеальними. Але, не зважаючи на це, базою взаємовідносин є завжди в теорії (підкреслюю ще раз) придержуватися тих самих правил гри, того самого наукового етичного коду і стандарту. І тому — як у всіх людських „естаблішментах” вищого типу, так і тут маємо діло із селекцією. Не кожна опублікована книжка є вкладом в науку. Не кожна людина з докторським ступнем дістає визнання ведучого науковця своїй дисципліні, чи то на національному, чи на міжнародному рівні.

Усі інституції вперто боронять (і мусять боронити) вступ новим, ще не випробуваним претендентам на співучасть. І тому поки молодий науковець (або новий науковий центр) дістане міжнародне визнання — він мусить доказати, що на те заслуговує. Тут ніхто не дає наперед жадних авансів. А з другого боку всяка „блискуча ізоляція” є смертельною небезпекою. Подібно як держава — наука може існувати й розвиватися нормально тільки тоді, коли має міжнародне визнання. Тому не диво, що міжнародний науковий світ з недовір'ям ставиться до догм українських науковців, які випродукувалися в системі ізоляції.

VI

Крім віри — наука має відношення до освіти та просвіти з одного боку і до техніки та політики (з пропагандою) — з другого. Оті названі ділянки самі не творять науки, але нею живляться. Власне вони (у своїх власних інтересах, очевидно) доносять здобутки науки в найдальші закутки у вигляді шкіл і освітніх установ і організацій, фабрик, крамниць, політичних організацій і громадських установ.

Відношення освіти-просвіти та техніки-політики до науки специфічне: воно нагадує релігію. Тому, що ті, хто ширить просвіту-освіту, і ті, хто будує фабрики або політичну систему (тобто всі, хто живиться здобутками науки), мають звичайно відношення не до творення науки, до її теорії, а тільки до тої частини, яку споживають, чи на ній базують свою продукцію. Власне, не будучи в стані творити науку, будучи залежними від успіхів її частини, ті, хто „споживає” здобутки науки, мають пошану до неї, яку не раз тяжко відрізнити від віри (релігії).

Школа-освіта, преса-публіцистика, політичні організації базують себе, власне, на тій застосованій частині науки, поданій у формі правил, які треба сліпо вивчити напам'ять так, як вивчається напам'ять катехизм (релігія).

Але, власне, школа-освіта, преса-публіцистика і т. д. формують світогляд нового покоління. Тому часто-густо держава перебирає — під таким чи іншим виглядом — контролю і тим самим застосована (практична) „наука” переходить у сферу політики зі своїми партійними катехизмами.

Так ми дійшли до дихотомії (двоякості): чиста наука, наука “*par excellence*” (все одно, чи з т. зв. точних, чи гуманістичних наук; усіх їх зобов'язують ті самі критерії, якщо вони є наукою), і застосована для практичних цілей (*applied*) „наука”.

Коли завдяки жертвенній акції українського студентства і зрозумінню справи збоку, все таки, лише малої частини українського громадянства в ЗДА, Фонд Катедри Українознавства (ФКУ) мав можливість дійти до домовлення з Гарвардським університетом, для Комітету Українознавчих Студій, що був покликаний правлінням Гарвардського університету, дати напрям у тій новій справі — стало ясно, що треба в першу чергу творити базу для чистої науки в українознавчих дисциплінах.

VII

Завдання, яке стало перед Комітетом Українознавчих Студій, було з одного боку дуже приманливе, а з другого — відстрашаючо важке, майже понад людські сили.

Приманливе тому, що можна було творити щось дійсно нове, трудне, бо треба було майже у всьому імпровізувати, не було на чому спертися. Як легко було б, наприклад, творити катедру французької, польської, еспанської історії чи літератури, маючи до диспозиції наукові сили Франції, Польщі чи Іспанії та їх серйозну наукову продукцію. Аж заздрість бере.

Ще до 1939 р. ми були свідомі того, що так склалося, що серед культурних народів ми були чи не єдиною нацією без свого нормального університету, тобто без того, щоб мати:

1) постійний, добре вивінуваний і матеріально забезпечений варстат для дослідів — спеціалізовані науково-дослідні інститути, семінарійні бібліотеки;

2) постійне скупчення дослідників українознавчих дисциплін в одному місці, власне при добре вивінуваному варстаті праці, що можуть гарантувати знову ж тільки науково-дослідні інститути і катедри;

3) постійний приплив нових adeptів науки, який можливий тільки тоді, коли можна притягнути найбільш талановитих молодих людей перспективами наукового росту, при забезпеченні матеріальної бази;

4) постійне — без перерв — і пляномірне вивчення українознавчих дисциплін на рівні всіх передових дисциплін (а не на базі оборони якихось сектантських догм, тяжких для сприйняття не-українцеві).

На еміграції після 1945 р. ми про це забули і обманюємо себе або сурогатами, або надіями на якусь манну.

У Львівському університеті поміж 1894 та 1914 рр. (а це був „срібний період” української науки) працювало в українських дисциплінах всього троє звичайних професорів: Кирило Студинський і Олександр Колесса в ділянці мови та літератури і Михайло Грушевський у ділянці історії. Але існувала тільки одна катедра, один „семінар філології руської”, тобто тільки одна ділянка — філологія мала запевнене майбутнє (це між іншим залишилося й за польської влади, аж до 1939 р.).

Грушевський та історія України мали свою базу не в університеті — політична ситуація не дозволила цього, а в керуваному ним НТШ. Грушевський офіційно належав до катедри світової історії, якою керував польський учений Броніслав

Дембінський; офіційний титул Грушевського був „звичайний професор світової історії з руською викладавою мовою”.

Але він дуже інтелігентно використав наявні можливості в першу чергу для того, щоб здобути новій українській науці світове визнання. Не патріотичні чи партійно-політиканські спонуки, а кваліфікації, власне, чиста наука була провідною зіркою НТШ часів Грушевського. НТШ було дуже селекційне і тому стати дійсним його членом або членом-кореспондентом було великою почесною для своїх і навіть чужих учених. Кожна нова книжка „Записок НТШ” була науковою повою. Вона рецензувалася в усіх наукових журналах, навіть у виданнях (Російської) Імператорської Академії Наук, хоч в Росії українська мова до 1905 р. була офіційно забороненою, а „Записки” виходили українською мовою.

Але справа в тому, що навіть дійсні члени Імператорської Академії Наук тоді з гордістю приймали номінацію на членів НТШ. Як тільки перша російська революція 1905 р. війнула свіжим повітрям, власне члени Імператорської Академії Наук, що були zarazом членами НТШ, подали свою авторитетну, історичного значення записку про те, що українська мова не нариччя, а самостійна літературна мова, якою продукується важливі наукові здобутки, і що українська культура та національна ідентичність це не якась інтрига чужої розвідки, а необхідна, реальна справа.

VIII

Кожна інституція повинна точно знати, яке її основне завдання і що в цьому завданні є справою центральною, а що маргіальною, другорядною.

Ніж, без сумніву, дуже потрібний інструмент. Але є різні ножі: металеві для дуже тонких медичних операцій, і дерев'яні для розтинання книжок. І коли л'хар до делікатної операції узяв би дерев'яного ножа, досконалого для розтинання книжок, він очевидно, свого завдання не міг би виконати.

Є різні університети в Америці й Канаді, на різному рівні; деякі не кращі від старших клас колишньої нашої гімназії.

Але завданням Гарвардського центру українознавчих студій є створити базу не для стосованої науки („для пропаганди”), а для чистої науки в українознавчих дисциплінах. Щоб

це було можливе, треба в першу чергу порядком дуже строгої селекції вибрати групу найкращих, найздібніших молодих людей і всесторонньо підготувати їх до того важливого завдання, а разом з тим створити їм атрактивний варстат праці.

Тому голова Комітету прийшов до переконання, що треба в першу чергу відновити, а то й створити для українознавчих дисциплін семінари (варстати праці) європейського типу.

Америка досі не потребувала плекати наукового доросту, і тому не створено тут відповідних органів. Американські університети досі могли імпортувати вже готових науковців з Європи.

Отже, створено перший, загальний семінар українознавчих студій зі своїм приміщенням і своєю спеціальною бібліотекою.

Як тільки матеріальні обставини дозволять, один спільний семінар побільшиться ще двома, а то й трьома спеціальними семінарами для історії, літератури і мови.

Комітет Українознавчих Студій має, очевидно, багато завдань, але оце завдання — готувати науковий доріст на базі селекції — основне завдання. На ньому ми мусимо концентрувати всі наші, досі ще обмежені можливості та зусилля.

Виклади і викладачі з нашої точки зору добрі тільки тоді, коли вони можуть допомогти ростові цієї нової елітарної генерації українських учених.

Також наша видавнича програма концентрується на потребах отієї нашої майбутньої наукової еліти.

На щастя, це не лише теорія. За короткий час — неповні три роки — ми зібрали біля себе гурт з понад десятих молодих талановитих людей (Грушевський за 20 років випустив не більше як 14 докторів), які не тільки вчать, складають іспити, але й уже почали свою власну творчу наукову діяльність. Їх орган „Рецензія” вже почав здобувати міжнародне визнання в науковому світі. Науковці багатьох країн нетерпеливо очікують на появу нового зошита „Рецензії”, як на це вказують численні листи.

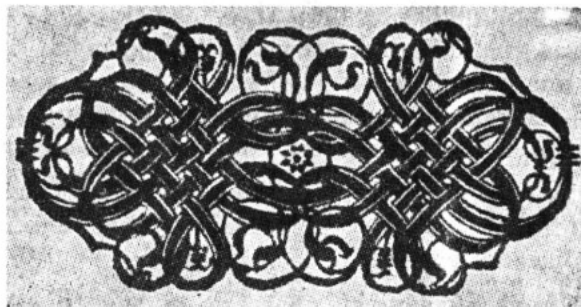
До кінця наступного академічного року будуть закінчені і підуть до друку принаймні п'ять докторських дисертацій. Я не сумніваюся, що й ці дисертації здобудуть також визнання в міжнародному науковому світі. А коли пляново, спільним

зусиллям усе поновлюючої себе, матеріально забезпеченої групи молодих учених (не одної особи) всі основні питання науки про Україну будуть атакуватися і публікуватися у престижних виданнях, визнаних міжнародною наукою, тоді база для української ідентичності буде створена, а пошана всього світу до української науки знов заповнена.

Не треба буде писати розпачливих листів до різних американських редакцій про „українську правду”, листів, звичайна доля яких — мандрівка до кошів.

Але до такого стану ще далека дорога. Як ще далекою вона буде — у великій мірі залежить від Вас, від Вашого розуміння потреб науки і Вашої жертвенності у вирішальному 1972 році.

Грудень 1971.

9.

МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

у структурі українознавчих студій Гарвардського
університету

Українознавчі студії в Гарвардському університеті відрізняються тим від подібних студій в інших університетах ЗДА і Канади, що вони під теперішню пору концентруються в першу чергу на аспірантському рівні (graduate studies) і плянуються на базі постійности і найбільшої доцільности. Тут не зобов'язують ніякі засохлі схеми. Ось, наприклад, у теперішній стадії увага зосереджується не на викладанні, а на підготовці до самостійної праці нової генерації дослідників; це, очевидно, тому, що в Україні рівень гуманістичних наук на дуже низькому рівні, зокрема як наслідок постійних чисток поміж інтелектуалістами.

Перше питання, яке стануло перед Комітетом Українознавчих Студій, ще на самому початку у квітні-травні 1968 р., було — чи творити окремий департамент українських студій, на взір, напр., „чорних студій” (Black Studies), чи передати заплановані три катедри у відання відносних фахових департаментів. Як відомо, в системі американських і канадійських

університетів усе викладання і надавання наукових ступенів відбувається через департаменти.

Після всестороннього обдумання і вичерпної дискусії, члени Комітету рішили, що — принаймні під теперішню пору — не буде доцільним мати окремий департамент, а це із двох головних причин:

По-перше, концентрація професорів, викладачів і студентів у системі одного спеціального департаменту, складеного в основному з українців, грозила б — під цю пору принаймні — замкненням у гетто, тоді коли перше основне завдання гарвардського пляну було, власне, вивести науку в українознавчих ділянках на міжнародні тори. А воно можливе тільки тоді, коли напр., історія України буде в постійній конфронтації з американською, французькою, німецькою історією.

Очевидно, рішення Комітету не на віки. Коли з часом українські студії розвинуться, усі три катедри будуть вивінувані і обсажені, крім того, коли запотребування на висококваліфікованих спеціалістів у поодиноких ділянках українознавчих студій поза Гарвардом стане потребою дня, тоді можна буде легко створити спершу „Постійний комітет для адміністрування програм на ступені магістра та доктора українознавчих студій”, який, в разі потреби, зможе без перешкод розвинутися в окремий департамент українських студій.

По-друге, під теперішню пору, випускники департаменту українознавчих студій мали б труднощі дістати працю, бо ж досі немає ніде, ані в ЗДА, ані в Канаді, такого департаменту.

Друге питання, з яким наш Комітет зіткнувся, було — де і як конкретно розмістити заплановані три українознавчі катедри.

Відносно двох — історії і мовознавства, справа була легка і очевидна. Катедра української історії повинна бути у системі департаменту історії, так як українська історія є складовою частиною світової історії. Докторанти української історії дістануть докторські дипломи, видані департаментом історії, з правом викладати історію у всіх департаментах історії університетів Америки і Канади.

Також відносно катедри українського мовознавства, Комітет не мав ніякого сумніву про те, що її основне місце у системі департаменту славістики, так як українська мова належить

до слов'янських мов і не можна її вивчати в ізоляції. Одначе тому, що українське мовознавство є заразом складовою частиною загального мовознавства, професор українського мовознавства мусів би мати підготовку із загального мовознавства і, як такий, бути також дійсним членом департаменту мовознавства. Докторанти українського мовознавства повинні дістати свій диплом у системі слов'янського департаменту (з тим, щоб пройти теж курси загального мовознавства) і, як такі, мати право викладати у всіх слов'янських департаментах університетів Америки і Канади.

Було б недоцільним мати катедру українського мовознавства виключно у системі департаменту мовознавства (Department of Linguistics), бо ж там є концентрація на теоретичні питання і методологію мовознавства, а вивчення конкретних мов чи мовних груп грає треторядну роль.

Але де примістити катедру української літератури?

У XIX-му столітті, як наслідок поступу в науці індоевропейського мовознавства, і теж під впливом розбудженого романтизмом слов'янського світу, виникнуло, найперше в Німеччині і в Австрії, слов'янське мовознавство (філологія) як наукова університетська дисципліна. Опісля, з розвитком літератур, писаних поодинокими слов'янськими мовами, виникло як додаток до філології зацікавлення тими літературами, спочатку старими, а опісля новими. Отак повстало „слов'янське літературознавство” довго існувало в тіні філології. Тільки вже в нашому столітті почали заводитися поза слов'янськими країнами курси окремих літератур: російської, польської, чеської, сербської, болгарської, української, тощо. Одначе, донедавна, вивчення отих літератур (крім російської) мало виключно додаткове завдання: допомогти вивчити окремі питання порівняльної граматики слов'янських мов або конкретної слов'янської мови. Тому досі ніхто ясно не здефініював, що таке „слов'янські літератури” як предмет досліду і навчання у системі університетів, тоді коли є чимало порівняльних чи історичних граматики слов'янських мов.

В такій ситуації не буде непотрібним поставити кардинальний запит: чи взагалі може існувати така наукова дисципліна, як „слов'янське літературознавство”? Бо, напр., немає якоїсь загальної „слов'янської історії”, а є поодинокі історії Польщі, Чехословаччини, Росії, Югославії, Болгарії, України,

тощо, які часто пов'язані не з т. зв. іншими слов'янськими народами, а противно з не-слов'янськими. Напр., історія Чехії є пов'язана з Австрією, Німеччиною і Угорщиною, а не з Болгарією, Росією чи Україною, і тому її не можна б викладати поза історією Австрії, Німеччини чи Угорщини у системі якоїсь „загальнослов'янської” історії.

Література, зокрема „висока”, зв'язана з культурним розвитком даного народу, який (розвиток) може — і це звичайно має місце — розвиватися під впливом і у тіснім зв'язку з культурним кругом, що говорить мовою іншої групи. В такому випадку література народу А, що належить до мовної групи X може мати більше спільного з літературою народу В з мовної групи У, чим із народом С із тої самої мовної групи X, під умовою, що народи А і В належать до того самого культурного кругу.

Для ілюстрації наведу кілька прикладів. Наперед із т. зв. слов'янських літератур. Для тих, хто читав, напр., Іво Андрича, ясно, що література сербсько-хорватська має більше спільного з літературою турецькою ніж російською, а хіба вже нічого з польською або чеською. Знову ж, література чеська є, так би мовити, провінцією західно-європейської літератури (головно австрійського культурного кругу) і ледви чи можна її звести під той самий знаменник із російською або болгарською літературами.

Очевидно, те саме торкається літератур інших мовних груп. Є, напр., фіно-угорська мовна група, але немає фіно-угорських літератур. Хоч мовно найближчими свояками мадярів (угрів) є вогули (мансі) і остяки (ханті), що живуть у західному Сибірі, у доріччі рік Об та Іртиш, але мадярська література є так само західно-європейська як німецька і французька (хоч мовно цілком відмінна) і, як така, немає нічого спільного з літературними вправами їх мовних сибірських братів.

Подібно турки (в Туреччині) належать мовно до тієї самої групи, що хакаси (в доріччі Єнісею), або якути (у східнім Сибірі), але літературно вони зв'язані не з ними, але з персами (до половини XIX стол.), і французами (від другої половини XIX стол.). Тут бачимо, що одна література (турецька) може у різні епохи мати тісний зв'язок із різними літературами, при чому, у всіх випадках ті літератури можуть з мовно-

го боку бути цілком чужими даному народові (туркам). Отже дефініція „тюркські літератури” є теж абсурдна: вона теж повстала як перенесення критеріїв мовознавства до сфери літературознавства, де дані критерії не мають ніякого застосування.

Накінець, нікому не прийшло б на думку включити літературу писану мовою „їдіш” до германських літератур, хоч з мовної точки погляду „їдіш” безсумнівно належить в основному до системи германських мов (хоч там є ще й інші складові елементи).

Оці ствердження, які мені довелося поробити у зв'язку з моїми євразійськими науковими зацікавленнями, заставили мене, починаючи з 1968 р., поцікавитися тим, на якій власливо базі існує в системах європейських і американських (ЗДА і Канада) університетів предмет „слов'янські літератури”, хоч, напр., дисципліни „Германські літератури” звичайно там не вводяться, а мається окремі літератури: англійську, німецьку, шведську і т. д.

Я почав втягати в дискусії колег, що офіційно були спеціалістами слов'янських літератур, і заставляв їх переконати мене, що „слов'янське літературознавство” як наукова дисципліна зі своїми чіткими критеріями має право на існування. Але усі мої (провокативні, мушу признатись) дискусії виявили, що як тільки наголос переходить зі сфери філології на сферу літератури, мається до діла з поодинокими літературами у слов'янських мовах, з літературами, які часто не мають нічого спільного поміж собою, а мають в якійсь мірі відношення радше до літератур, писаних не-слов'янськими мовами, до літератур з того самого культурного кола.

Позатим, у моїх роздумуваннях я мусів відкрити ще дальші моменти, зроджені специфікою української ситуації.

Нова українська література XIX-XX стол. була і ще й досі є у постійній і подвійно насильній конфронтації з російською літературою, як результат політичної ситуації.

Закріплення російської імперії у XVIII стол. принесло зі собою повстання імперської літератури, яка не могла не мати атрактивної сили для інтелектуально активних українців, що входили у склад тієї імперії, і яких не міг задоволити етнографізм доповнюючої місцевої малої літератури для

українського народу. Вистачає тут назвати одне прізвище, що є символом: Гоголь — Гоголь.

При тому, кожен російський режим, білий чи червоний, заздрісно стежив за тим, щоб не допустити до розвитку самобутної української високої літератури. З другої сторони, навіть як усе таки катакомбна українська висока література стала фактом (зокрема через медіум галицького Піємонтю), силою традиції школи носії тієї української літератури часто-густо були виховані на російській літературі, або на російських перекладах, які для них були вікнами в літературну Європу.

Тому не диво, що у 20-их роках, в часах нашого „Розстріляного Відродження”, клич професора класичної літератури Миколи Зерова „До джерел” (“Ad fontes”) зіллявся в одне із гаслом українського комуніста Миколи Хвильового „Геть із гегемонією Москви у літературі” та „курсом” на психологічну Європу, Європу Данте, Європу Фауста і Європу Вольтера, без московського посередництва.

Хоч університети займаються наукою, але вони мусять теж рахуватися з дійсністю, і звертати увагу на навчання, на потреби фахового підготування спеціалістів, у першу чергу в ділянках на які є зацікавлення. Як у цій країні, так і в Європі, у департаментах чи семінарах слов'янських мов і літератур домінує (і мабуть ще довго буде домінувати) російська мова і література. Це ж ясно, бо Росія чи СРСР займає одне з чільних місць у світовому укладі сил, і знання російської мови і літератури є потребою дня. Це є конкретний факт, який не мусить бути плодом такого чи іншого стилевого москвофільства даного університету чи департаменту. Нераз українці, активні в українській національній роботі, є головами таких департаментів чи семінарів, і не можуть не робити того самого.

Отже студенти департаменту слов'янських мов і літератур мусять у першу чергу вивчати російську мову і літературу, при чому це роблять звичайно в ізоляції від теорії літератури і світової літератури, яких у даному департаменті не викладають. При фаховому навантаженні у своєму департаменті студент-славист-літературознавець не має контакту з тими департаментами, де не філологія, а літератури лежать в основі структури. Все, що він дістане з теорії літератури, є тільки те,

що вкладається у систему росту і упадку російської літератури XIX-XX стол.

Я не хочу тут заперечувати осягів російської літератури, головню у XIX стол., з якою я знайомий і яку об'єктивно оцінюю там, де це потрібне. Але українське літературознавство поза Росією чи СРСР має свої цілі, воно мусить ставити на першому місці літературу всетаки українську, а не копіювати ситуацію в краю, де все робиться, щоб любити ближнього, забуваючи про те, що до правдивої любови ближнього передумовою є любов себе.

Крім того українство в Америці чи в Європі повинно на-решті здійснювати гасла Зерова і Хвильового і мати безпосередній контакт з духовістю Заходу, без посередництва і окулярів Москви.

Тут ще один дуже важливий момент. Першою високою літературою українця в Америці, з якою він зустрічається у школі — англомовна література (англійська і американська). На тих літературах він учиться пізнавати красу і техніку мистецтва слова. Також коли американець-студент вивчає чужу літературу, все одно чи він не-українського роду, чи українського походження, він міряє вартості даної літератури критеріями, засвоєними з літератури англомовної.

Отже, щоб подати студентів чи дослідників притаманності української літератури, спеціаліст мусить добре знати англійську літературу і її код.

А студентів української літератури вивчати англійську літературу в системі слов'янського департаменту, навантаженого його специфічними фаховими вимогами — прямо неможливо.

Коли підсумувати вище сказане, приходимо до ясного висновку, який треба висловити зрозуміло і недвозначно з повною відповідальністю за кожне слово:

Якщо у вільному світі заходами вільних українців твориться катедра українського літературознавства, — їй немає чого шукати місця у системі слов'янського департаменту.

Де ж місце українському літературознавству?

Літературознавство — це в першу чергу наука про мистецтво слова зі своєю власною теорією, методологією, цілями і потребами.

Усі слов'янські департаменти в Америці й Канаді вирости, як вище згадано, з філології і мовознавства, часто російсько-го. Там теорія літератури і англійська (американська) література як медіум не мають батьківщини і не розвиваються, до речі, як і в Росії, країні їхньої головної уваги, де принаймні від яких 50 років свіжа незалежна літературознавча думка перестала існувати, і тому вона не доходить до департаментів славістики.

Якщо українська література є самостійним виразом української духовости, тоді українське літературознавство мусить мати відвагу і можливість бути у безпосередньому контакті і лицарським змагу з великими світовими літературами, англійською, французькою, німецькою, еспанською, італійською, тощо.

Для студентів, пізніших дослідників української літератури, основним є знання теорії літератури і англійської літератури, як вихідної бази і медіуму, — крім того знання конкретних великих літератур від яких можна чогось навчитись. Тут сама російська література, як мірило усіх вартостей, не то що не вистачає, але є гальмою, при всіх своїх можливих об'єктивних і потенціально вартостях, які в даному контексті іррелевантні. Бо ж нашою ціллю не є орієнтація на когось, а творчий змаг, процес взаємного давання і діставання, запліднення і росту.

Після деяких преліминарних дискусій, 29 лютого 1972 р. відбулася робоча зустріч голови Комітету Українських Студій і члена Комітету проф. В. Вайнтрауба (відповідального за літературу) із головою департаменту порівняльної літератури проф. Волтером Кайсером. Учасники зустрічі прийняли тезу голови Комітету і вирішили, що передумовою для розвитку українського літературознавства в системі Гарвардського університету є зв'язання тієї дисципліни не зі слов'янським департаментом, а з департаментом порівняльної літератури. Тільки там зможе ця важлива дисципліна бути в безпосереднім контакті зі своєю теорією і теж з осягами літературознавства передових народів.

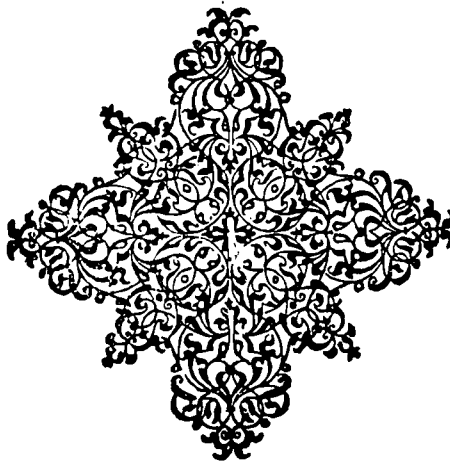
Але наради не закінчилися тільки на створенні тези і її прийнятті. Хоч ще гроші на катедру українського літературознавства не зібрані повністю, все ж таки зразу пороблено практичні заходи, щоб перевести теорію у практику.

Хоч департамент порівняльної літератури в Гарвардському університеті має *numerus clausus* (приймається річно всього десять нових студентів), голова проф. Кайсер подав своїм співрозмовцям до відома, що його департамент погодився признати для докторантів українського літературознавства одну п'яту своїх можливостей, цебто два місяці.

На щастя, можна було зразу використати ту можливість і два кандидати з дуже високими оцінками (один — спеціаліст у класичній літературі, головню грецькій, друга — спеціаліст в еспанській літературі, отже в обох випадках немає російського посередництва — до речі, їх слов'янський департамент не міг би прийняти) були прийняті.

Таким чином вже в черговому академічному році 1972/73 почнеться новий період в історії українського літературознавства на нових теоретичних началах.

Квітень 1972.

10.

ІВАН ФРАНКО И ІДЕЯ ФКУ

Іван Франко (1856-1916) був не лише знаменитим поетом, письменником і вченим, але також публіцистом з Божої ласки. Мабуть немає ніякого життєвого питання майбутности українства, чи то в площині політичній чи культурній, яке б не увійшло в поле його зору і якому він не присвятив би серії своїх полум'яних статей.

Як Товариство ім. Шевченка у Львові, переорганізоване у 1894 р. із просвітянського на наукове, почало ставити свої перші кроки, Франко високо оцінив значення такого товариства для росту українства, хоч zarazом болів над тим, що НТШ не мало досить фондів, ані можливостей, щоб пляномірно вирощувати нову генерацію першорядних учених.

Ось що він написав як свій „Новорічний привіт” у 1897 р. (передруковано у першій частині збірки „Молода Україна”, Львів 1910, стор. 132-133) :

„З усього, що тепер робиться в Галичині, крім праці над усвідомленням і політичним згуртуванням мас народніх, найвартісніші по-моєму ті початки систематичної праці наукової, яку зорганізував при Науковім Тов. ім. Шевченка проф. М. Грушевський, і яка вже тепер здобуває і товариству і цілому нашому народові признання — звісно, не вдома, не серед широкого загалу русинів, а поза границями нашого краю, там, де люди займаються наукою і цінять наукову працю. Я чув з уст проф. Ягіча [славіст Віденського університету] слова горячого признання для тої, хоч

і як покищо скромної праці, і слова здивовання, як се товариство ухитряється при таких мізерних фондах продукувати так багато. А з уст одного польського вченого я чув заяву, що те, що тепер робить Товариство ім. Шевченка, се перший примір такої дружньої праці, не тільки в історії галицько-руського, але загалом в історії українсько-руського духового життя. І справді, одну паралелю можна пришукати хіба в короткій та плідній праці Югозападного відділу Географічного товариства в Києві 1873-76 років. Прикро се сказати, та що ж, коли правда: від декого з освічених галицьких русинів я чув такі думки: „Все те, що робиться в тов. ім. Шевченка, для нас люксус, робиться властиво „pro fano externo”, не впливає з наших домашніх потреб і в ґрунті річи для нас зовсім байдуже і непожиточне. Бо навіть із того, що інші будуть хвалити наші наукові видання, для нас властиво ніякого реального пожитку не буде”. І се говорили ті самі люди котрі страшенно обурювалися, коли я назвав їх аргументи аргументами анальфабетів!

Я не буду доказувати, який невірний, поверховий сей осуд. Скажу тільки одно: наша підрастаюча молодіж сяк чи так буде мусіла розжувати ті наукові видання. Те, що нині для старших поколінь мертвий капітал, для молодших стане духовою стравою, ляже в основу нової, щирої, національної і гуманної освіти. Тільки сею дорогою, переваривши ті наукові здобутки, ми можемо вийти з епохи дилетанства і безплідного політиканства і увійти в епоху дозрілости та практичної політики. А що їй повага та пошана у посторонних не така пуста річ, як се говорять наші мудреці, се не потребує доказу: брак такої пошани і поваги лежав і досі лежить колодою під ногами кожного русина, котрий попробує в якимнебудь огляді виткнути ніс поза тісні межі свого рідного сміття”.

Іван Франко був постійним і вбачливим обсерватором не тільки українського життя. Він уважно стежив за тим, що робилося як у наших ближчих, так і в дальших сусідів, як теж і в основних центрах культурного світу.

Семінар в Ляйпцігу

Вістка про створення Семінару румунських студій при Ляйпцігському університеті у 1895 р., надрукована у фаховому журналі візантологічних дослідів, зразу викликала у Франка рефлексії і порівняння з українською ситуацією.

Рік 1859-ий, в якому Туреччина під натиском Франції та Росії погодилася, щоб князівства Молдавії і Волощини об'єдналися під назвою князівства Румунії — був початком самостійної історії румунського народу. Вже два роки пізніше, у 1861 р., нова, покищо васальна держава, дістала визнання і почалася консолідаційна праця всередині і назовні. У 1878 р. Берлінський договір визнав самостійність румунської держави, яка у 1881 р. стала королівством.

Перший князь об'єднаної Румунії, Олександр I Куза (1859-1866), звернув спеціальну увагу на підвищення рівня культури своєї держави і зближення її до Європи. Обі столиці колишніх князівств — Яси (столиця Молдавії) і Бухарест (столиця Волощини, а тепер усієї Румунії) дістали університети, перша в 1860, а друга у 1864 році. Два роки пізніше, у 1866 р. засновано „Румунське Академічне Товариство” в Бухарешті, яке у 1879 р. перебудовано на Румунську Академію Наук.

Але, не зважаючи на ті успіхи, показалося неможливим створити в країні без традиції європейської науки — висококваліфіковані кадри вчених. Очевидно не бракувало ні в Ясах, ні в Бухаресті знавців румунської традиційної вчености. Але їхній характер був більше утилітарно-просвітянський, чим науковий.

Що можна було зробити в такому випадку? Підвищити національну науку до рівня західно-європейської науки можна було тільки тоді, як правдива наука займеться румунськими дисциплінами. Але цього в Румунії, і то з одного дня на другий не можна було зробити. Треба було мати спеціалістів, які з одної сторони володіли б методом, а з другої — знали б румунські традиції, а крім того необхідними були відповідні варстативні праці, тобто спеціально вивінені бібліотеки. Створення одного і другого вимагало грошей і часу. Але при тому всьому теж — дуже второпно проведеної економії і одного, і другого.

На щастя для румунів, їхні політично-культурні діячі зрозуміли в чому справа. Вони не обдурювали себе своїм самотнім генієм, а мали відвагу подивитися правді в очі і поробити цілком тверезі висновки.

Основні національні дисципліни — мова, література й історія, так само як і природознавчі й технічні дисципліни, вимагають перфектного володіння теорією даних наук, знання джерел та опанування методів праці.

Як теорія, так і методи наукового досліджування виробилися протягом XVIII-XIX стол. в Західній Європі, головню в Німеччині. Там теж були створені спеціальні наукові бібліотеки, науково-дослідні семінари, наукові видавництва, словом — варстати праці.

Отже румунські діячі культури рішили створити науково-дослідну установу, румунський семінар у Ляйпцігському університеті, який під ту пору був найважливішим осередком східно-слов'янських та балканських студій. Там теж працював, тоді 35-літній, німецький знавець румунської, албанської і болгарської мов і діалектів д-р Густав Вайганд (Weigand). Прийнявши пропозицію румунських діячів культури, Ляйпцігський університет відкрив румунський семінар та іменував директором власне д-ра Вайганда.

Вага події

У наші дні, цебто 70 років після тієї події, важливість акції діячів румунської культури очевидна. За той час постали і розвинулися на європейську міру румунські гуманістичні дисципліни. Виховані в Ляйпцігу в румунським семінарі молоді спеціалісти румунської мови, літератури й історії, повернулися додому насаджувати нові методи і дослідження в Румунії. Нові кадри румунських висококваліфікованих учених, із генерації в генерацію, передавали і передають свій досвід своїм спадкоємцям. Румунська історія, література і мовознавство стали невід'ємною частиною світової науки. Румунські вчені дістали міжнародне визнання!

Тут ми можемо тільки схилити нашу голову перед обсерваторським талантом Івана Франка, який вже на початку 1897 року правильно оцінив заходи румунських культурних діячів і мріяв про те, щоб донебудь у світі повстав також подібний се-

мінар для українознавчих дисциплін. Він писав у тій самій, вище цитованій статті:

„До мрій на тему оживлення, піддвиження і розширення тої наукової, а по при ній і літературної роботи, мене спонукали дві річи. У найновійшій (січневій за 1897 р.) книжці німецького журналу “Byzantinische Zeitschrift” (стор. 313-314) я вичитав ось яку новинку:

„Румунська семінарія в Липську. Історія румунської семінарії показує виразно, що й для науки, так само як для війни, поперед усього треба грошей. Не бажаючи ані трохи вменшувати заслуги д-ра Вайганда (директора тої семінарії) треба поперед усього піднести, що незвичайно швидкий і сильний розцвіт сего інституту в першім ряді завдячити треба щедрим засобам, які дає на нього кор. уряд румунський. Семінарія ся заснована для піддержування студій над історією, мовою і літературою румунською, а заснована в Липську для того, щоб молоді вчені, котрі там докінчують свої студії, могли вигідно користуватися богатими науковими засобами, які є по бібліотеках німецьких університетів. Від Великодня 1895 до Великодня 1896 р. в румунській семінарії працювало 21 членів. Рік річно видає семінарія том своїх праць”.

Як вам се подобається? 21 молодих учених підготовляється до наукової роботи коштом уряду невеличкого краю! А щож робить велика соборна Україна, щоб піддержати бодай той слабенький огник наукової праці, який у нас зажеврив по 60 літах нашого „відродження”? Чи дала хоч одному з наших молодих учених можливість віддатися науковій праці без журби за хліб насущний? Засновано одно-однісіньке товариство для плекання літератури й науки, тай те протягом 17 літ припадало снітиєм, а коли врешті вийшло на свою властиву дорогу, знайшлися людиці, що бажали таки накинати на нього ярмо, тобто обов'язок — підпирати всякі „незалежні” (т. є політичні) видавництва. А хіба ж не можливо було би заснувати у Львові всеукраїнську наукову семінарію і посилати туди для студій або бодай для докінчення студій молодих учених і з України? Історики знайшли би тут богатий архівний матеріал, при добрій волі зложилась би й не зла бібліотека не тільки українських та польських, але й інших сло-

в'янських книг; для філологів галицько-буковинські та угро-руські діалекти дали би дуже вдячне поле для студій (гляньте лише, з яким інтересом студіює угро-руські наріччя швед Оляф Брех!), а й історики літератури могли би тут не одно скористати, хоча тут знов конечно фундування стипендій на поїздки до Росії, де є неперебрана сила рукописів. Значить, хоча Львів і не є таким центром для наукової праці, якого би треба бажати (навіть не таким корисним, як Київ), та про те тут одинокі місце, де наукова праця може мати щиро національний характер, де здобутків її не треба проводити в публіку краденим способом або фальшувати для догоди цензури. А блисне краща зоря для України в Росії, то раз устроєну і введену в рух машину легко буде передвигнути на інше місце, корисніше для її розвою. Та як би це піднесло духа! Скільки би сплодило щасливих думок і продуктивної праці!"

Франкова мрія здійснюється

Як відомо, мрія Івана Франка не могла здійснитися у Львові. Але, якраз 60 років пізніше, студентські діячі в цій країні, йдучи за здоровою інтуїцією, навіть не знаючи про відносні думки Франка, створили підвалину для реалізації українознавчого семінару.

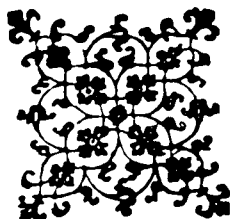
Уконститувавши себе як ФКУ (Фонд Катедри Українознавства) вони почали довгий, тяжкий, але успішний похід, щоб здобути фонди. Як в румунському випадку, їм ішлося про піднесення українознавчих дисциплін на рівень світової науки у зв'язку з найкращим університетом. Румуни, діючи в Європі, вибрали собі для того найкращий тоді Ляйпцігський університет. Діячі ФКУ, що творять підвалини для української науки в цій країні, не побоялися здобути собі місце в системі Гарвардського університету.

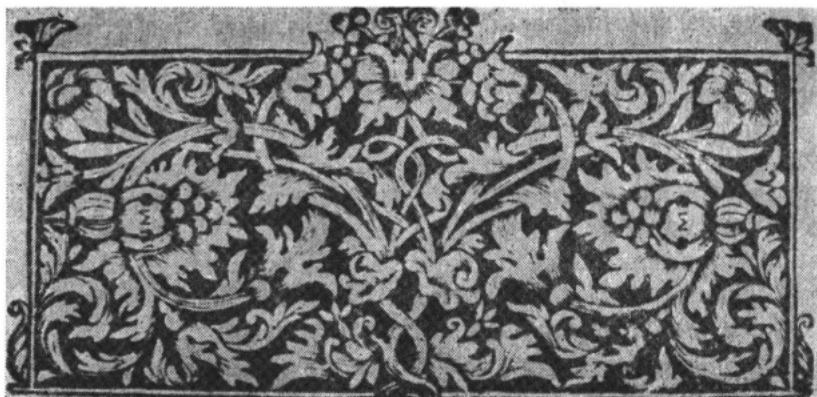
Вже від двох років діє український семінар у Гарвардському університеті. Кожного тижня відбуваються наукові засідання у спеціальній семінарійній бібліотеці, на яких члени семінаря, молоді історики, літературознавці і філологи-лінгвісти подають висліди своїх дослідів. Такі доповіді дискутуються всебічно під керуванням професорів-фахівців та докторантів-секретарів семінаря. Протоколи засідань стають загальним добром української громади, вони друкуються у „Бюле-

тению” українських студій, який розсилається всім, що цікавляться ростом української культури, а теж в окремих виданнях — в річних звітах. Докторанти — члени семінаря уже другий рік видають свій журнал „Рецензія”, який здобув собі признання в науковім світі. Семінаристи готуються зараз до видавання ще окремої наукової серії.

Все це діється в Гарварді, не зважаючи на те, що немає українського уряду, який би, як це було у випадку Румунії, щедрою рукою допомагав науці рости. Але, на щастя, у нашому випадку, ми маємо свідоме свого завдання громадянство, яке, сміємо сподіватись, не відмовиться і надалі докласти зусиль, щоб завершити плян, про який мріяв не хто інший, а Каменярь України — Іван Франко.

Червень 1972.

11.

ГАРВАРДСЬКИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ І ШКОЛА ГРУШЕВСЬКОГО

Під час зустрічей представників ФКУ або репрезентантів Гарвардського Центру Українських Студій із громадянством при різних нагодах, можна майже завжди почути питання того самого типу: Чи це правда, що в Гарварді відкидається схема історії України, опрацьована Грушевським? Чи немає небезпеки, що чужі, шкідливі для українства концепції стануть домінувати в Гарварді? Яка гарантія чи за порука, що того не буде? І т. д.

Беручи під увагу, що такі запити ставлять поважні й чесні у своїх намірах громадяни, які вже не раз склали доказ своєї відданості українській справі взагалі, а науці зокрема, постаємося подати на них конкретні, ясні й недвозначні відповіді.

Але при тому треба насамперед в'яснити, що це таке наукова школа взагалі, в чому її спеціальне значення і як постанала українська історична школа. А опісля, чи вона правильно окреслюється як школа Грушевського, яка була її історія, яка була її доля та які її основні рушійні принципи і концепції.

I

В кожному університеті світу є десятки, а то й сотки професорів, що викладають там свій предмет студентам, іспитують їх, роблять їх бакаляврами, магістрами і врешті докторами

ми. Але не кожний такий професор має свою школу. Всюди в науковому світі школи є дуже рідким явищем, власне винятком.

Культурне суспільство продовжує своє існування і розвивається через те, що найкращі його уми передають свій досвід елітарно вибраним представникам молодших генерацій, які знову цю естафету передають далі. Вповні розвинена нація має цілі системи таких корпорацій у діяхронному і синхронному перекроях. Це власне гарантує даній нації її вічність, очевидно у людському значенні цього слова.

В науці такою корпорацією, яка вільно себе відновлює, є наукова школа. Серед наукових шкіл чільне місце належить історичній школі, бо це саме вона є своєрідним компютором національної пам'яті, ідентичности, окремішности і, як результат, активної національної свідомости, тобто патріотизму.

Які є передумови для постання наукової школи?

Очевидно, дана спільнота мусить досягнути відповідний культурний рівень, який дає змогу розвиватися чистій, а не прикладній, просвітянського (чи партійного) типу науці. По-друге, треба, щоб після відповідного, іноді досить довгого підготовчого часу, в одну й ту саму пору були наявні елементи, які складають школу. Ними є: досвідчений і свідомий свого завдання керівник школи, віддані справі талановиті учні, **варстат праці** (спеціальна бібліотека, семінар), **постійна економічна база школи** і постійні спільні завдання школи.

Якщо хоч одного елементу бракує, школа не має змоги правильно функціонувати.

II

Я задержуся тут дещо довше тільки на першій передумові, на концепції творця-керівника наукової школи.

Як це буває в людському житті, так і наукова школа постає з ініціативи й посвяти якогось беззастережно відданого науці вченого. Такий тип науковця не щоденне явище. Та, як великі науковці є звичайно великими індивідуальностями, вони звичайно теж великі індивідуалісти, егоцентрики, для яких мірилом усього є їх власні успіхи, досяги і їх власна слава. Недарма у відношенні до них відомим є епітет „прімадонна”. Науковець-творець школи, це велика індивідуальність мінус ком-

плекс „прімадонни”. Такі вчені є рідкістю. Вони не ставлять себе самого і свою власну роботу в центрі своєї (і чужих) уваги, а зв'язують увесь свій життєвий шлях з потребами даної науки. Вона, наука, а не особисті успіхи, стає тоді підметом. Велич керівника школи у його скромності.

Очевидно, що творець і кожноразовий керівник школи мусить, крім скромності, ще й перфектно володіти всією дисципліною, щоб знати її потреби і згідно з ними визначати шлях розвитку.

Він не може бути вузьким спеціалістом; власне своїм незвичайним горизонтом і знанням, методою і інтелігенцією, теорією і викладом — він тільки може променювати й притягати до себе молодших.

Він мусить мати позитивне відношення до праці молодших, до генерації майбутніх учених. Він мусить вміти розпізнавати скриті таланти, роздмухувати в молодших вогонь творчості, створювати атмосферу взаємного довір'я, викликати і посилювати гін до жертвенної наукової праці. Він повинен тішитись успіхами своїх учнів більше, ніж своїми власними, а вже, борони Боже, під ніяким оглядом не завидувати тим осягам. При тому керівник школи мусить мати вичуття беззастережної справедливості у відношенні до всіх своїх учнів, як також мусить дуже уважно стежити, щоб поміж його учнями не творилося особистої чи групової зависти, інтриг і т. п.

Словом, керівник школи мусить з великим тактом і талантом, делікатною, але впевненою рукою керувати творчою працею вибраних одиниць молодого покоління, тих, кому має передати естафету.

III

Процес творення української історичної школи, бо тільки нею ми тут будемо займатися, був довгий і не простий. Він тривав коло 40 років, при чому коло 40 років забрало, поки після заснування першого університету на українських землях (1805) пороблено перші кроки в напрямі насадження в Україні не схолястичної вченості (як це було у Київській Могилянській Академії), а секуляризованої науки і серед неї — науки історії.

Як відомо, перший український університет постав не з ініціативи держави, а заходами слобожанського дворянства — шляхти, інспірованої „українським Ломоносовим”, як його сучасники звали, всестороннього вченого й винахідника Василя Назаровича Каразіна (1773-1842) в Харкові у 1805 р.

Хоч у різному відношенні цей університет (третій з черги, після Московського — 1755 і Казанського — 1804) був задуманий і реалізувався як взірцевий для всієї Російської Імперії (вистарчить згадати, що власне в Харкові була заснована перша в імперії катедра орієнталістики, яка, на жаль, не розвинулася, так як і не можна було вдержати в Харкові доброго кандидата), однак для дослідів над історією України було ще зарано, треба було наперед підготувати ґрунт для тієї дисципліни.

У тогочасних університетах імперії існувало тільки по дві катедри історії: світової та „Російської держави”. Для викладання світової історії можна було запросити західного європейця. Правда, найкращі вчені Європи не приймали звичайно такого запрошення, але й третьюрядні величини були окрасою факультетів тодішніх імперських університетів.

Так правління Харківського університету запросило в 1806 році історика Франції парижанина Антона Дюгура, який став себе в Харкові звати Дегуровом (1765-1849). По десяти роках (1816) він переїхав до С.-Петербургу, де зробив велику кар’єру. Він очолив катедру історії в заснованому там 1819 р. університеті.

Історію „Російської держави”, однак, викладали в Харкові перших 45 років аматори без знання нових методів досліду: в рр. 1804-1820 любитель староруських старожитностей росіянин Гаврило Успенський, та в рр. 1820-1849 — відомий український поет, але цілком бездарний як історик Петро Гулак-Артемівський (помер у 1865 р.). Тут можна пригадати, що в С.-Петербурзькім університеті в рр. 1834-1835 інший письменник, геніяльний Микола Гоголь пробував був своїх сил як ад’юнкт історії, але ця спроба скінчилась повною невдачею.

У 30-их роках почалася вже зміна. Замість запрошувати чужинців, Міністерство освіти почало посилати молодих надійних кандидатів закордон, головню до Німеччини, щоб во-

ни там навчилися науково працювати і таким чином дістали належну підготову для наукової кар'єри.

Одним із таких молодих вчених був надзвичайно талановитий кандидат Тартуського університету Михайло Лунін (1809-1844; естонського роду), що, відбувши наукове відряження до Берлінського університету, вперше у Харкові познайомив українську академічну молодь (і молодь Росії) з історіософічними концепціями філософа Гегеля. М. Лунін, який, на жаль, дуже рано помер, був — в часи свого професорування в Харківському університеті (1837-1844) — учителем і надхненником Миколи Костомарова (1817-1885), відомого історика і автора „Книг битія українського народу”, що пізніше працював один рік, до свого арешту в 1847 р. в справі Кирило-Методіївського братства, як ад'юнкт катедри російської історії Київського університету.

Катедру „слов'янської словесности” займав у Харківському університеті 40-их років професор політичної економії і статистики Ізмаїл Срезневський (1812-1880), який, хоч і росіянин з походження, був залюблений в українську народну творчість. Вистачить згадати його шість збірників „Запорозької старини” (1833-1838). Але він так був захоплений українськими думами і романтизованим козацьким минулим України, що не лише записував тексти пісень від співців, але й „добробляв” їх там, де їх бракувало. Очевидно, що для харківського періоду української літератури ота діяльність пізнішого знаменитого філолога, автора тритомного староруського словника, була продуктивна, але для української історіографії користи з того не багато. Все ж харківське зерно дало свій плід у другому з черги науковому закладі України — в Київському університеті.

Одною з відповідей царського режиму на польське листопадове повстання 1830 р. було створення імператорського Київського університету ім. св. Володимира в 1834 р. (п'ятий з черги в системі імперії, а третій на українських землях після Харкова — 1805 і Львова — 1819) на базі бібліотеки і наукових закладів розв'язаного тепер польського Крем'янецького ліцею. Університет мав спеціальне завдання: знищити польськість на Правобережній Україні, яка стала тоді загрозливою для самої безпеки Російської імперії.

Провидіння покерувало так, що першим ректором Київського університету призначено незвичайну людину, тоді 30-літнього Михайла Максимовича (1804-1873), колишнього студента, а потім професора ботаніки Московського університету, який переїхавши до Києва, став керівником катедри „руської словесности”. Така надзвичайна зміна професії, що на перший погляд „пахне” авантюризмом, була закономірною у Максимовича. Нащадок козацьких родів Максимовичів та Тимковських, захоплений зберігач народних традицій, він свої студії в Московському університеті (1819-1823) ділив поміж „словесністю” і улюбленою ботанікою. До „словесности” притягав Максимовича його дядько професор Роман Тимковський (помер 1821 р.) і талановиті друзі, як журналіст Микола Полевой (1796-1846). До речі, через них він увійшов у знаменитий гурток літературної Москви того часу, де виступали Пушкін, Гоголь і Белінський. Та обидва ці наукові полюси об'єднувала в нього система натуральної філософії Ф. Шеллінга, прихильником якої Максимович залишився на все життя.

Піді впливом харківського романтизму (збірник українських дум Миколи Цертелева з 1819 р) Максимович записував народні пісні, і вже 1827 р. вийшов його епохальний збірник „Малоросійські пісні”.

Переїнявши викладання „словесности”, він зразу взявся ґрунтовно вивчати пам'ятки староруського письменства, що в свою чергу стало стимулом до студій історії. Якраз у той час (1835-ий рік) почав діяти в Москві перший університетський професор „російської” історії із доброю методологічною (німецького типу) підготовою. Ним був довголітній приятель-ворог Максимовича, Михайло Погодін (1800-1875), з яким Максимович до кінця свого життя був у шляхетному науковому двобою. Власне Погодін видвигнув тезу про великоруське походження староруської мови і Київської держави, про переселення великоросів на північ у зв'язку з монгольськими навалами і про залустріння України, яку тільки у XVI-XVII стол. сколонізували вихідці з Галичини і Волині. Максимович не міг мовчати. Він почав діалог, який властиво триває і до нині. У численних працях, що появлялися звичайно у формі листів до Погодіна, Максимович застосував до досліджуваного питання метод точного дослідження, перейнятого ним із систематичної ботаніки, і виказував понад усякий сумнів нестійкість

основної частини тези Погодіна. „Цеглинами” майбутньої будови звик називати Максимович оці свої знамениті невеличкі джерельні дослідження — мініатюри, де в дуже стислій гармонії ідеї та документації творилися підвалини під майбутню будову української національної історіографії. На зміну збирачів старовини типу архівіста Дмитра Бантиш-Каменського (1788-1850) та ентузіяста-компільатора Миколи Марковича (1804-1860) прийшов на арену науки про українську історію перший справжній дослідник*). Тут можна згадати, що метод викладу Максимовича закріпився в українській історіографії; його видно в працях Володимира Антоновича і, спеціально, в Івана Крип'якевича.

З огляду на слабкий стан свого здоров'я Максимович уже 1845 р. подався у відпустку і з того часу жив постійно у своєму хуторі Михайлова Гора в Полтавській губернії, але й далі невтомно працював над українознавчими дисциплінами, будши в листовному зв'язку з найвизначнішими вченими тогочасної імперії. Але ще перед своїм від'їздом він пустив в рух акцію, яка дала матеріальну і наукову базу для постання української історичної школи.

Справа в тому, що Максимович зрозумів, що для того, щоб Київ міг стати центром у ділянці вивчення минулого України, треба було, крім університету, мати ще якусь інституцію, яка з одного боку розпоряджала б матеріалами (документами), а з другого — могла б оплачувати працю наукових співробітників, маючи вистачальну фінансову базу.

Як наслідок клопотання Максимовича, який мав доволі широкі впливи, у 1843 р. почала свою діяльність Тимчасова Комісія для розбору давніх актів при канцелярії генерал-губернатора Південно-Західного Краю (Правобережна Україна). Та Комісія, що спочатку зачисляла до своїх членів також і Тараса Шевченка та Пантелеймона Куліша, розпоряджала своїм бюджетом і тісно співпрацювала з Київським університетом.

Молодого вихованця Київської Духовної Академії Миколу Іванишева (1811-1874) вислано у 1835 р. закордон підготови-

*) Першим офіційним професором „історії государства російського” був у Києві (1837-1845) Василь Домбровський (1810-1845), який крім великого росту, нічим надзвичайним не виявився.

тися на дослідника історії слов'янського права. Разом з російським, пізніше знаменитим всесвітнім істориком Миколою Грановським (1813-1855), М. Іванишев був відряджений спочатку в Берлін, де дістав добру фахову підготову й освіту у у творця німецької історично-юридичної школи Фрідріха-Карла фон Савіні (1779-1861). Опісля Іванишев побував деякий час у Празі, працюючи під керуванням відомих представників нової чеської слов'янознавчої науки, як Франц Палацький (1798-1878), Павло Шафарик (1795-1861) і Вацлав Ганка (1791-1861). Повернувши додому (1839), Іванишев став професором історії і права Київського університету і одночасно науковим редактором видань Тимчасової Комісії, користаючись західними методами видавання юридичних та історичних документів. Іванишев очолював 25 років катедри історії та права (1840-1865) в Київському університеті, уклав програму і розпочав видавати фундаментальний „Архів Південно-Західної Росії”.

Після Іванишева головним редактором, автором і душею того видання (1863-1880) став його учень і від 1870 р. наслідник на кафедрі „російської історії” Володимир Антонович (1834-1908), властивий творець української історичної школи.

Можна знову сказати, що це була рука Провидіння, що в діях Київської Археографічної Комісії (1843-1918), а також у працях Південно-Західного Відділу Російського Географічного Товариства (1873-1876) українські національні інтереси й інтереси царського уряду випадково збігалися. Царський уряд сподівався, очевидно цілком слушно, що видання давніх документів з Правобережної України як найяскравіше виявить безпідставність польських аспірацій і претенсій на ту країну і тим зліквідує там польську небезпеку. Але згуртування і видання документів стало основною для зрозуміння історичного розвитку України, на якій постала концепція українського історичного процесу, української свідомості і української ідентичности.

Співпраця урядових інституцій, які диспонували фондами (цей момент треба тут спеціально підкреслити) з університетом створювала добрі передумови для заснування наукової школи.

Уже 1852 р. при Київським університеті зорганізовано „Архів давніх актів”, в якому зосереджено у скорому часі

5.883 актові книги земських і городських судів та магістратів Правобережної України XVI-XVII стол. і тисячі поодиноких актів. Оці скарби стали видавничою базою, основою того матеріалу, що видавався в науковому Архіві Південно-Західної (Юго-Западной) Росії.

Оце, майже сорокотомне видання (при чому кожен том попереджала фахова вступна монографія) виходило у системі вісьмох тематичних серій, при чому кожна з них складалася з відповідного числа томів. Теми серій були такі: історія церкви на Правобережжі (православної та уніятської), історія шляхетського стану, історія Козаччини і Гайдамаччини, походження правобережної шляхти, історія міст і міщанства, історія селянства, історія заселення Правобережної України і, врешті, історія побуту й управління країни. Щоб документи були видані, уряд давав гроші, і в такий спосіб можна було забезпечити матеріальну базу для молодих талановитих adeptів науки, призвичаїти їх до спільних наукових зусиль, дати змогу виявитись талантам. Тому не диво, що ціла низка учнів Антоновича здобула собі перші наукові лаври, після захисту дисертації, виданням одного-двох томів. Це відноситься і до Михайла Грушевського (1866-1934), що видав у 1893-94 роках два томи (з науковим вступом) актів Барського староства.

Про Володимира Антоновича, нащадка спольщеного шляхетського роду, що свідомо перейшов із польського табору до українського, написано багато. Тому тут не потребуємо входити глибше як у його наукову, так і політично-громадську діяльність. Як історик, Антонович сполучив перейняте ним від Іванишева вміння класифікувати, видавати й аналізувати акти з інтуїцією українського історичного процесу Максимовича і Костомарова (з їхнім близьким відношенням до фольклору та археології), при чому в опрацюванні теми він більше нагадував першого. Якби взяти порівняння з літератури, то Максимович був би Стефаником в історіографії, тоді як Антоновича можна б окреслити як Коцюбинського.

Але на цім місці мусимо підкреслити, що власне Антонович мав усі ті прикмети, які характеризують засновника-керівника наукової школи. Людина з широким зацікавленням і глибокими знаннями, своїм творчим запалом і талантом він притягав і поривав молодих. При тому Антонович був люди-

ною надзвичайно скромною. Існує безліч анекдотів про те, як не тільки приїжджі гості, але і його університетські колеги, незнайомі з ним особисто, брали його то за університетського педеля, то за городника.

Це власне він — Антонович ставив у центр своєї уваги, не себе самого, а своїх учнів. Вистачить пригадати тут усім відомий факт, що коли львівські політичні круги запропонували йому в 1893 р. виторгувану ними від поляків і австрійського уряду професуру української історії, він відсунув цю почесність, що обіцяла стати укоронуванням його дотеперішньої наукової праці, а запропонував на те становище замість себе — свого учня Михайла Грушевського.

Антонович, однак, не обмежував своєї діяльності керуванням та організуванням видавання документів. Коли вже створилася для того відповідна база, він заставив своїх учнів, згідно зі своїм ясним пляном, систематично вивчати минуле поодиноких українських земель.

Кожен докторант дістав як тему одну землю (область) в означений період, наприклад Дмитро Багалій опрацював (1882) Сіверську землю княжої доби, М. Молчанівський (1886) — Подільську землю, О. Андріяшев (1888) — Волинську землю, Михайло Грушевський (1892) — Київську землю, П. Голубовський (1895) — Смоленську землю, В. Ляскоронський (1897) — Переяславську землю, Олександр Грушевський (1901) — Турово-Пинську землю, і т.д. В такий спосіб Антонович підготував передумови для постання „Історії України-Руси” Михайла Грушевського.

Оцю київську історичну школу, задуману Михайлом Максимовичем, а остаточно оформлену Володимиром Антоновичем, слушно окреслюється в науці назвою — українська документальна історична школа.

Усе в історії базується на документі. Без документу нема наукової історії. Українська наукова історія й історіографія мусіли почати від збирання, видання й аналізу документів.

Якщо б українська держава 1917-1920 рр. була вдержалася, то можна було б сподіватися, що видання основних документів було б уже завершене. Але сталося інакше: після того, як перші кроки зроблено, прийшли політичні катастрофи, які перервали оту основно-підставову працю.

Значить, завдання, поставлене школою Максимовича-Антоновича на самому початку її існування, зобов'язує українських істориків сьогодні не менше, як тоді*).

IV

Недавно в Українському Видавництві у Мюнхені вийшов перший том „Історії України” (до половини XVII стол.) пера проф. Наталії Полонської-Василенко. На спеціальну увагу читача заслуговує історіографічний вступ, в якому ця заслужена дослідниця, довголітній декан УВУ, спеціально займається українською документальною школою. Вона слушно не вирізняє окремої школи Михайла Грушевського, бо власне наукова школа і відзначається тим, що вона діє принаймні протягом кількох генерацій. Говорить вона, однак про період, в якому Грушевський керував документальною школою. Тут я повинен додати одну заувагу, щоб уникнути непорозуміння.

Подajući оці відомості, я ніяк не хочу зменшувати ролі М. Грушевського в системі розвитку української документальної історичної школи, яка, без сумніву, була одноразовою і величезною і про яку існує велика наукова та популярна література. Власне ж йому, Грушевському, припала честь зробити підсумки праці першого чвертьстоліття школи, і він, треба це ствердити якнайясніше, вив'язався блискуче з того завдання. Він, на базі „цеглинок” Максимовича-Антоновича і членів школи, створив першу модерну наукову схему українського історичного процесу і виявив подивугідний талант, невичерпну енергію, і підпорядкував всі праці — свої власні і своїх учнів — власне одному центральному завданню школи: за-

*) На цьому місці слід згадати, що -- очевидно -- крім українських учених, які працювали в системі цієї школи, діяли (і діють) українські історики, що не мають відношення до названої школи. Однак, приходить ствердити, що їхній вклад в науку, за деякими винятками, не міг бути видатним, бо ж вони не могли спиратися на досвід і наукові здобутки школи безпосередньо. Сюди належать також учені, що будучи студентами, підпали під чар шкідливої концепції про те, що писати дисертацію у професора, який цілковито не обізнаний з українством — є пропагандою для української справи. Становище документальної школи тут ясне: щоб чогось навчитися від даного професора, треба брати тему тільки з ділянки, яку той професор знає найкраще, а тільки опісля набравши досвіду в методології та дисципліні, зв'язати свою працю з українською тематикою.

повнити змістом створену схему.

Не менше важливим був факт, що Грушевський, коли на-зрів час (1904 р.), мав почуття міри, гідності і відваги виступити як лицар (а не бунтівник) із поданням обґрунтування своєї схеми власне в офіційнім виданні Імператорської Академії Наук у Петербурзі, і то українською мовою.

Але, при тім усім, М. Грушевський не міг бути творцем документальної школи, бо вона була в процесі творення ще до його народження. Моїм же завданням було класти натиск на історію постанови школи, щоб пластичніше зрозуміти важливість і закономірність її відновлення на цьому континенті.

Як новум у нашій науці, проф. Н. Полонська-Василенко застосувала методу генеалогії для наглядного подання розвитку української документальної школи (стор. 32-34). При тому вона ясно спрецизувала, що там бере до уваги тільки тих учених істориків, які діяли і діють в університетах як професори.

Та генеалогія української історіографії дуже цікава.

Як засновник, як „батько”, виступає Володимир Антонович**), народжений в році заснування Київського університету (1834), зі своїми дев'ятьма учнями („синами”), членами першої генерації документальної школи: Миколою Дашкевичем, Петром Голубовським, Дмитром Багалієм, Іваном Линниченком, Василем Ляскоронським, Михайлом Грушевським, Митрофаном Довнар-Запольським, Василем Данилевичем і Олександром Грушевським; вони були народжені поміж 1852 і 1877 роками.

З них найбільше учнів мали українець Михайло Грушевський (12) та білорус Довнар-Запольський (11). Учнями останнього були, м. ін., авторка та проф. Олександр Оглоблин.

Учні Грушевського поділялися на дві групи, згідно з двома періодами його діяльності. Львівськими учнями (до 1914 року), народженими поміж 1875 та 1886 рр., були: Степан Томашівський, Мирон Кордуба, Богдан Барвінський, Василь Гарасимчук, Іван Джиджора і наймолодший з них Іван Крип'якевич. Учнями Грушевського в київським періоді (1924-30),

**) Як ми казали вище, властиво київська документальна школа мала двох „батьків” — М. Максимовича і В. Антоновича.

народженими поміж 1893 та 1900 рр., були: Микола Ткаченко, Віктор Юркевич, Сильвестер Глушко, Михайло Карачківський, Катерина Грушевська і Сергій Шамрай.

Із названих учнів Грушевського („внуки” Антоновича) єдиний академік Іван Крип'якевич мав, згідно зі схемою проф. Н. Полонської - Василенко, продовжувача-спадкоємця-учня („правнук” Антоновича) — Омеляна Прицака***), тобто мене.

Цитую ці висліди історіографічних „генеалогічних” дослідів проф. Полонської-Василенко з обов'язку, а не з інших мотивів. Бо, при захованні належної скромности, мушу, як дослідник, зайняти становище до того опублікованого в друкованій формі факту. Отже, оцим підтверджую, що дійсно від академічного року 1936/37, коли я почав свої студії у Львівському університеті та в історичних комісіях НТШ у Львові (керованих проф. І. Крип'якевичем), проф. Крип'якевич, тодішній керівник української документальної школи істориків, з якихось об'єктивних причин почав готувати мене на продовжувача свого діла. Мої сходознавчі (чи як тепер — скандинавістичні) студії були теж заплановані у тій системі, згідно з потребами та завданнями документальної школи.

Тому тільки з почуття відповідальности за дальший розвиток української документальної школи, я виголосив у березні 1967 р. прилюдну доповідь, друковану потім в кількох українських пресових органах, і нею почалась моя співпраця з Фондом Катедри Українознавства. Призначення мене головою Комітету Українських Студій в Гарварді, як і вибір на голову Наукової Ради ФКУ, моя згода прийняти ті відповідальні пости — мала свої об'єктивні підстави. Моя праця як керівника українознавчих студій в Гарвардському університеті була і є спрямована власне на продовження документальної школи. Коли в академічному році 1964/1965 я почав працю в Гарвардському університеті, на сході країни нашого поселення, із можливістю діяти для користи українській громаді, я підпорядкував усі свої особисті наукові плани і заняття отому основному завданню і вже в 1965 році зрікся добровільно керування дослідями в ділянках тюркології і алтайстики в між-

***)) В тексті моє прізвище надруковане з двома помилками як Прицак. Поза тим дата народження (1919) та університет (Гарвард) подані правильно.

народному масштабі (як голова авторитетної міжнародної наукової установи і чоловічий редактор її видань).

В першу чергу треба було підшукати молодих талановитих кандидатів на вчених серед української академічної молоді, забезпечити їх гідними стипендіями, і всебічно готувати до грядучих завдань. Коли перший підготовчий етап осягнуто, був покликаний до життя науковий семінар українознавчих студій (в акад. році 1970/71) зі своїм варстатом — науковою бібліотекою, збірниками та виданнями. Семінарійні засідання, які протоколується і протоколи яких видається друком, концентрувалися на методології дослідів та на джерелознавстві, власне в душі документальної школи.

Запрошувано (і запрошується) українських і не-українських учених усіх генерацій поділитися з гарвардцями своїм досвідом. Методично почалася праця над вивченням історії відповідних архівів та досліді у доступних архівах, а саме у французьких, австрійських, італійських, польських і турецьких. Дисертаційні теми зорганізовані, як колись за часів В. Антоновича і М. Грушевського, так, щоб давали одну більшу цілість. Перша з чотирьох дисертацій починає періодом, на якому була перервана праця школи під керуванням М. Грушевського та І. Крип'якевича.

За перших п'ять років існування Гарвардського центру (1968-1972) можна було підготувати групу докторантів і передати їм естафету. Дозволю собі назвати на цьому місці прізвища тільки тих членів отого наймолодшого покоління документальної школи, які вже виступили зі своїми розвідками чи то на сторінках свого органу „Рецензія”, чи „Анналів УВАН”, „Українського Історика” та інших органів: Любомир Гайда, Юрій Грабович, Зенон Когут, Павло Магочі, Франк Сисин і Орест Субтельний. Вони (а до них дійдуть ще й інші, бо українське гарвардське середовище начислює під цю пору вже кілька десятків надійних і працьовитих студентів) будуть науковими „праправнуками” Володимира Антоновича, і науковими „правнуками” Михайла Грушевського.

V

Як теперішній керівник української документальної школи істориків в системі Гарвардського університету, хочу спрецизувати основні принципи нашої школи так, як я розумію

„естафету”, передану мені акад. І. Крип’якевичем.

Перший принцип фігурує як мотто першого тому „Історії України-Руси” М. Грушевського. Це цитата зі св. Письма: „Ув’істе истину, и истина свободить вы” — „Пізнайте правду, а вона вас визволить”.

Отже, ніякі компроміси із т. зв. рацією стану, т. зв. національним інтересом, мовляв „*Salus rei publicae suprema lex esto*” (добро держави — найвищий закон). Якщо історична наука не хоче скапітулювати і стати знаряддям тоталітарного молоха, вона мусить стояти на принципі історичної правди, все одно, чи ця історична правда приємна чи болюча. Найвищим критерієм історичної правди мусить залишитись наукове сумління даного дослідника.

Парадокс схотів, що на старій емблемі Гарварду красується слово *Veritas*, цебто — правда.

Другий принцип — українська наука мусить бути на рівні світової науки. Геттова схоластична істина — шкідлива і її треба викривати та поборювати (не забронзовувати), без огляду на т. зв. святотатство у відношенні до священних корів. Науковець мусить знати ціну людської гідності і виявляти громадянську відвагу.

Третій принцип — усі гуманістичні дисципліни творять єдність. Історія мусить вивчатися паралельно з мовознавством і літературою. При захованні належної спеціалізації, наша школа не може додержуватися шкідливої обмеженості. Як відомо, найкращу історію української літератури написав історик Михайло Грушевський.

Четвертий принцип має особливе значення. Він звучить: незалежно від того, що в різні часи українська національна територія належала до чужих держав, існує окремий український історичний процес, який має право на свою суцільність і на своє трактування як органічний процес у причинному зв’язку з попередніми фазами розвитку. Тому школа признає, що існує дисципліна — історія України-Руси зі своєю власною схемою, своїми потребами та методами.

Але тут треба якнайрішучіше підкреслити, що схема, опрацьована одним ученим, навіть своєчасним головою школи, не є релігійною догмою. Власне, завданням кожної генерації вчених членів школи, а навіть їх обов’язком, подати свою власну,

кращу схему, згідно з новими вислідами історичної науки. Бо історична наука не теологія. Догма є об'явлена, її можна — і треба — тільки безапеляційно сприйняти. Завдання теолога, власне, знаходити для догми щораз краще обґрунтування. Зате наукова схема не об'явлена, а опрацьована на базі кожного-часно відомих і встановлених фактів, які можна (і треба!) перевірити, і яких кількість в міру поступу дослідів постійно збільшується. Тут зобов'язує засада „*Amicus Plato, sed veritas magis amicitia*” (Приятель — Платон, але правда ще більша приятелька).

VI

Доходимо до кінця наших розважань. Сподіваюся, що зі сказаного тут ясно виходить, що запити вроді: яке відношення Гарвардського центру до школи Грушевського, могли постати тільки при необізнанні громади нашої країни поселення з усім розвитком українського наукового процесу. Це зовсім ясно, що ці слова говорю не як закид, а тільки як пояснення. Бо ж було б абсурдом вимагати від громадянина-емігранта бути знавцем історії української науки.

То ж, відповідь на дані запити проста: Гарвардський Центр Українських Студій, або Гарвардська українська школа є дальшим етапом розвитку тієї самої української документальної школи, яка після 40-літнього підготування постала в Києві наприкінці 70-их років XIX стол. і поширилася опісля на Харків (Багалій), Одесу (Слабченко) і Львів (Грушевський, Крип'якевич), при чому при специфічних вийняткових сприятливих об'єктивних обставинах в рр. 1894-1914 львівська галузь школи під керуванням Михайла Грушевського досягла особливого розквіту. Тепер українська документальна школа знайшла собі батьківщину на цьому континенті, в Гарвардському університеті. Це вже її п'ята генерація.

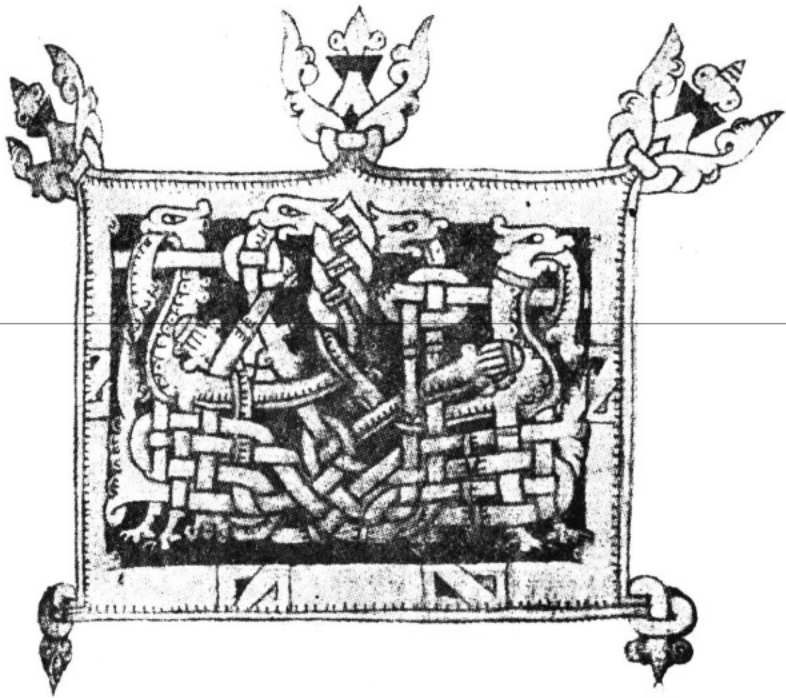
Отже гарвардська школа і школа Грушевського це не протирічні величини — це одне!

А раз відновилася українська документальна історична школа, оця лябораторія і комп'ютер української свідомости на принципі корпоративної спадковости (підкреслюю: уже у п'ятій генерації!) і при постійному матеріальному забезпеченні (хоч покищо ще обмеженому), так усі на початку цього до-

кладу цитовані побоювання є тільки нічною примарою, татарськими вітками без ніякої реальної небезпеки або наявною брехнею, спрямованою тими, кому українська чиста наука є смертельною небезпекою.

Бо, тут ще раз підкреслимо, квінтесенція оцих розважань ясна: Гарвардський центр це — Гарвардська галузь школи, що вже конкретно існує і діє. Центр не є щось нове, невідоме — а сьогоднішній варіант української документальної історичної школи, що в один свій період, рр. 1894-1934, окреслювався іменем школи Михайла Грушевського.

Вересень 1972.

12.

ТЕПЕРШНІЙ СТАН УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ

Щоб здефінювати і, по змозі, пластично представити тему, мушу на кілька хвилин заглибитися в історію.

У X-XI стол., в часи розквіту політичної, економічної та культурної супрематії східно-християнської Візантійської імперії — найважливішою артерією міжнародної торгівлі у Східній Європі був Дніпровий шлях. Тому центром політичного життя у Східній Європі того часу став Київ, який разом з тим мусів стати і центром східного християнства у Східній Європі. Друге визначне місто Східної Європи — Великий Новгород, мав значення тільки як транзитний порт.

Але коли в 2-ій пол. XI стол. занепав Царгород-Константинопіль, скоро за ним упав і Київ. Італія і Середня Європа (нинішні Бельгія, Нідерланди та Німеччина з Австрією і Чехією) набирають центрального економічного значення. Галицькі

міста Перемишль, Звенигород (пізніше Львів) та Галич з одної сторони, а на півночі Великий Новгород з другої — поволі перебирають ролю Києва.

У зв'язку з тим в XI-XII стол. відбулася сильна колонізація в доріччя Волги, Оки і В'ятки, основними діячами якої були переселенці з нинішніх українських земель. Спеціальне місце мала тут Галичина, як на це вказує повторення на півночі усіх основних галицьких центрів: Перемишль, Звенигород, Галич. Переселенці принесли зі собою на північ своє східне християнство, ще повне місійного запалу, і назву Русь.

У тому ж часі закріпилися у Східній Європі міжнародні торговельні артерії. Не Дніпро і Чорне море, а Балтика, Волзький шлях, Озівське та Каспійське моря перебирають ролю основних артерій міжнародної комунікації. Деякі міста в басейні Волги як Твер і Москва — набули скоро спеціального значення. Це вже сталося в часах Золотої Орди (XIII-XV стол.) яка, влаштувавши свою столицю на Волзі, орієнтувалася на Волзький шлях. Тепер Великий Новгород теж розвинув велику колоніяльну ініціативу.

На тій базі нащадки колоністів з нинішніх українських земель, посилені засимільованими компонентами інших етнічних груп, створили московське „государство”, що як кожна колонія, традиційно придержувалися своїх 4-ох основних інтелектуальних складових частин: 1) руське східне православ'я, 2) велико-новгородський колоніялізм, 3) золото-ординський централізм та 4) візантійський деспотизм.

В той самий час (XIII-XVI стол.) метропольна або „Мала Русь” (як вона тепер звалася, коли на початку XIV стол. була заснована для неї окрема митрополія) знайшла інший напрямок для свого економічного та культурного розвитку: Захід Європи і Балтика, через Польщу і Литву. У пол. XIV стол. Рюрикovichівська династія була заступлена новими, литовською та польською, що, мавши спільного ворога, німецьких хрестоносців, об'єдналися і, належачи до західно християнського культурного кругу, почали трактувати українські території як колоніяльні. Посилена акція спричинила реакцію: культурно-національне відродження України XVI-XVII стол. Через Литву і Польщу дісталися в Україну нові культурні рухи: гуманізм і реформація (майже одночасно) та антирефор-

мація. Україна знов включилася в систему, де був культурний розвиток. Секуляризована культура та ідея свободи одиниці стали одним з основних прикмет українського світогляду; зокрема остання посилилася аж до свого заперечення ідеологією нової провідної верстви — козацтва.

Названа верства була місцевою реакцією на вхід до Східної Європи, як наступника Золотої Орди, нового партнера — Кримського ханства та його зверхника Османської Порти. Тут треба підкреслити, що оця нова козацька верства була генетично зв'язана з українними ситуаціями і тому винесла географічну назву „Україна” на перше місце, щоб опісля замінити нею стару назву Русь.

Зв'язок з Європою культурного руху України підкреслювався тим, що коли 1634 р. в цій православній країні була заснована перша у Східній Європі академія, викладовою мовою стала латинська мова. Крім того різні частини української території в різні часи увійшли в релігійну унію з Римом.

Україну XVII стол. можна схарактеризувати як країну з провідною верствою тюркського типу (козаки), яка була, одначе, православної віри, з латинською культурною мовою, з німецьким правом у містах і майже протестантського типу ідеєю свободи людини.

Обидві Русі, Північна і Південна, протягом, майже 400 років не цікавилися одна одною. Тільки 1654 р. дійшло до зустрічі. Маю на увазі Переяславський договір, який став переломовим тому, що обидві сторони прийшли до цього з різних позицій і старалися перехитрити партнера, якому не довіряли.

Полтавська битва 1709 р. принесла, здавалося б, розв'язку: Південна Русь-Україна, колишня матірня Русь, була переможена і повинна була б тепер злитися в одній централістичній Російській імперії, якій, завдяки Полтаві, Петро I пробив вікно в Європу. Одначе, не так було легко переіменувати кількадесятирічний розвиток України, базований на представленій вище спільності з європейським розвитком секулярної культури. Російська імперія, маючи свої ідеологічні корені у досекуляризованій культурі, не могла розвинути в тому ж напрямку.

Ліквідація гетьманату в Україні (1764) та решток автономії країни позбавила бази активного опору нащадків україн-

ської козацької старшини. Але в міжчасі готувалася нова верства — селяни.

Крім української гетьманської держави переможна російська імперія зліdkвідувала Кримське ханство; тоді почалася, підтримувана імперським урядом колонізація великих просторів вихідцями з різних країн, головню з Німеччини і Балканського півострова. Підкорення степу — значило перейти на український тип сільського господарства; у висліді це дало українізацію нової хліборобської території.

Після першого розбору Польщі (1772) Галичина стала безпосередню частиною Західної Європи, як провінція Австрійської імперії. Протягом першої половини ХІХ стол. стала відроджуватися тут руська (українська) культура. Львівський університет дістав низку українських професорів — українська мова стала вперше мовою наукового досліду і викладу.

У тому ж часі до Російської імперії почала перещеплюватися секуляризована наука німецького типу з першими світськими високими школами (університетами) та центральною науковою інституцією Імперською Академію Наук. Разом з тим, зокрема після походу Наполеона на Москву, почав захоплювати культурні прошарки імперії романтизм і панславізм.

У другій половині ХVІІІ стол. була створена імперська наукова і літературна мова, яку в першій половині ХІХ стол. група геніяльних літераторів зробила засобом літературної та наукової комунікації.

В той же час почалося літературне, культурне і політичне відродження України: Котляревський, Шевченко, Костомаров творять базу для української модерної мовної, літературної та культурної ідентичности.

Нова російська наука, яка постала на початку ХІХ стол., і в якій важливе місце зайняли вчені українського походження, ціле ХІХ стол. не могла визначати себе ясно у відношенні до української справи. З одного боку вони, під впливом романтизму, з великим захопленням і співчуттям (підтримувані російською аристократією українського походження) видавали документи з українського минулого, збирали й записували народну словесну творчість, колекціонували в окремих музеях матеріяльні пам'ятки. Але, з другого боку, вони сприйня-

ли без опору догму царя Миколи I про офіційну загально-російську державну національність, а в ній, очевидно, не було місця для української ідентичності. Це може звучати парадоксом, що власне Олександр II („дар Освободитель”), наслідник Миколи I, видав у рр. 1861 та 1876 нечувані в історії людської культури закони, які забороняли українське друковане слово.

Тепер Галичина, де в системі австрійської держави була відносна свобода (зокрема після 1859 р.), стала Піємонттом української науки і культури.

На базі спільних фінансових і людських ресурсів українців з усіх земель та можливостей україномовних професур Львівського університету створено Наукове Товариство ім. Шевченка, яке під керуванням М. Грушевського, професора всесвітньої історії Львівського університету в рр. 1894-1914 осягнуло визнання наукового світу як національна академія.

Члени Імператорської Російської Академії Наук тепер з гордістю приймали номінації на дійсних членів того наукового товариства. Як тільки перша російська революція 1905 р. принесла подув свіжого повітря, члени Імператорської Російської Академії Наук, які були заразом членами НТШ, подали 1905 р. відому „Записку” про те, що українська мова не є наріччям, а є самостійною мовою і що українська культурна ідентичність є необхідною справою.

Дальшим здобутком революції 1905 р. було оснування у 1907 р. Українського Наукового Товариства у Києві, знову під проводом Михайла Грушевського, яке створило базу для гуманістичних дисциплін Української Академії Наук, заснованої 1918 р., в часи української державної самостійності.

УАН розвинула дуже широку діяльність після повороту М. Грушевського в Україну в рр. 1924-1930. Це були часи, коли українська наука мала майже нормальні можливості розвитку.

Трагічним, однак, є те, що українська наука за все своє існування мала тільки оті два періоди нормального розвитку: 1894-1914 у Львові та 1924-1930 в Києві і Харкові.

Ясно, що не так легко їй рівнятися своїми здобутками з більше щасливими національними науками, що звичайно

мають 100-300 років безперевного розвитку і опіки відносної держави.

Розвиток української науки під покровом УАН настрашив окупантів України, що, крім того, стали носіями нової комуністичної віри і, на ній спертій, а тим самим теологічно спрямованій науці. Для вільної секуляризованої науки, при тому ще національно-української, не могло бути місця. Наступ почався арештами, процесами, масовою ліквідацією вчених і діячів культури в рр. 1929-1938.

Разом з тим творено кадри яничарської „науки”, щоб нею обсадити порожні місця. Українська Академія Наук стала 1936 р. Академією Наук УРСР.

Війна 1939 р., зокрема включення західно-українських земель до імперії, дали деяку передишку. Правда, зненавиджене ворогом НТШ зразу в січні 1940 р. було зліквідоване, але українська наука дістала деякі незначні полегші: треба було бодай для закордону творити ілюзію „визволення єдинокровних братів”.

Нова війна 1941 року і несподівана перемога большевиків, початок холодної війни, смерть Сталіна, вимушений лібералізм — давали змогу тільки на діалектичні відрухи (крок уперед, а два назад). Лише як на початку 60-их рр. устabilізувалося співвідношення міжнародних сил, зроблено рішальний крок: у 1963 р. Академія Наук УРСР втратила свою самостійність. Із національної академії вона стала фактично філією російської АН (АН ССРСР), будучи їй безпосередньо підпорядкованою „для кращої економічності сил країни” (а не країн!). Відтепер наукові пляни для АН УРСР укладає Президія АН ССРСР; Президія АН УРСР має тільки стежити за виконанням плянів „старшого брата”.

Як довго діятиме оцей нововалуєвський акт, який був виданий майже в соту річницю першого (1861/1876), який має, як і перший, на цілі покласти кінець самостійній українській культурі й науці — сказати важко.

Але як перший валуєвський акт був зведений на ніщо постановленням української науки в Галичині під проводом НТШ, так і другий валуєвський акт дістав несподіваний протиудар: всього через п'ять років після нього, в 1968 р. заходом і жертвенною працею українських студентів у ЗДА була створена

перша на позаукраїнських теренах вивінувана (endowed) кафедра українських студій в Гарвардському університеті.

II

Розгром української державности в 1920 році спричинив політичну еміграцію. Хоч українська держава тривала недовго (1918-1920), все таки самий факт її існування справив враження на сучасників. Це стосується передусім сусідів України — Чехо-Словаччини, Польщі та Німеччини.

Хоч нова поверсальська Польща, діставши остаточно західно-українські землі 1923 р., весь час свого існування не сприяла розвиткові української науки (українські професури Львівського університету з часів Австрії були зараз зліквідовані), але під кутом майбутніх політичних плянів вона підтримувала еміграційний уряд і дала прибіжище для української емігрантської науки у Варшаві.

В рр. 1920-31 (крім Галичини, де далі діяло, але в послабленій формі — НТШ) постали тепер уперше в історії української культури українські наукові інституції в Європі:

1. Український Вільний Університет у Празі (1921-1944), фінансово піддержуваний чехословацьким урядом (про технічні, господарські та інші високі школи, що існували в Чехо-Словаччині, тут не згадується, так як вони не відносяться до гуманістики);

2. Український Науковий Інститут в Берліні (1926-1945), піддержуваний фінансово Німеччиною;

3. Український Науковий Інститут у Варшаві (1930-1939), піддержуваний фінансово Польщею.

Роки 1944-1945 принесли ліквідацію всіх цих трьох центрів і їх бібліотеки та інше майно дісталися в руки большевиків. Здавалося, що відтепер буде існувати тільки контрольована большевиками українська наука.

Але в роках 1944-45 сотки тисяч українців-біженців появилися в Німеччині, що, як це було і в інших східно-європейських народів, не могли або не хотіли залишатись під большевицьким режимом. Серед них був новий тип утікача, який замість коштовностей та грошей-девіз брав зі собою рукописи, рештки своїх збірок, книжок і документів.

1945-50 роки — це специфічний, героїчний період української науки. Названі збігці, знайшовши прибіжище в таборах ДП, відразу почали творити школи, літературні організації, пресу і т.п. В той час було в Німеччині (з Австрією) 29 українських гімназій, 80 народних шкіл, 8 фахових середніх шкіл, понад 300 фахових курсів та 5 високих шкіл університетського типу.

Центром української культури в рр. 1945-50 був Мюнхен, в околицях якого було найбільше скупчення таборів ДП. Там виходило 74 українських газет і журналів.

Відновив свою працю Український Вільний Університет на базі злиття УВУ в Празі з УНІ в Берліні. В таборових обставинах відновили свою активність наукові інституції, УВАН (1945), що репрезентував колишніх співробітників київської УАН і НТШ (1947), де у проводі станули бувші дійсні члени НТШ у Львові.

Корейська війна навіяла до таборів ДП страх, що большевики можуть піти наступом на Західну Німеччину і втікачі можуть знову опинитись під ненависною їм владою. Почалося масове переселення, втеча з Європи. Кожен виїжджав туди, куди траплялась нагода. Найбільше втікачів попало на американський континент, до ЗДА і Канади. З тисячами переселенців попали на американський континент і науковці. Це було нове явище, бо досі еміграція до нового континенту була в основному заробітчанська.

Правда, починаючи з 1920-их років, у поодиноких випадках потомки заробітчан-емігрантів ставали професорами в системі американських і канадійських коледжів та університетів, але це було виняткове явище; крім того вони, звичайно, працювали в точних науках.

Єдиною вищою українською школою на американському континенті була Колегія св. Василя у Стемфорді, Конн., заснована в 1939 р. Але її основна ціль була практична: дбати про виховання майбутніх священників.

На європейському континенті залишилися тільки УВУ в Мюнхені та НТШ, що в 1952 р. перенеслось до Сарселю біля Парижа.

У 1949 р. Чин Св. Василя Великого відновив у Римі наукову роботу, а 1963 р. львівський Архiepіскоп Кардинал Йо-

сиф Сліпий після приїзду із заслання відновив у Римі Львівську Духовну Академію (під назвою Українського Католицького Університету) з Українським Богословським Товариством, яке існувало у Львові в рр. 1923-39.

У зв'язку з тим, що більшість українських учених переїхала до обох Америк, а то й до Австралії, обидва наукові товариства, УВАН і НТШ, змінили свою структуру. З одного наукового товариства з одним постійним осідком, вони перетворились на федерацію (НТШ) або конференцію (УВАН) місцевих відносних наукових товариств.

Подавши цей нарис розвитку української науки (у гуманістичних дисциплінах), перейду до оцінки вкладу української еміграційної науки.

III

Найбільшою заслугою вчених-емігрантів було врятування ідеї свободної української науки та перенесення збережених ними здобутків української науки на американський континент. Тут треба підкреслити, що таким чином ціла низка заборонених або недопущених до друку творів була врятована для світової науки, не раз ціною фізичної жертви цих утікачів.

Але разом з тим треба назвати основні негативні прикмети, які не дали можливостей нормального росту для еміграційної науки. Крім поодиноких випадків, головно серед молодших віком, емігрантські вчені не могли розстатися із вчорашнім. Приїхавши до Америки без знання англійської мови та специфічних американських обставин, вони воліли піти на фізичну працю, як здобувати новий інтелектуальний досвід. Ставши емеритами, вони, розпоряджаючи вільним часом, перебрали в свої руки збереження українських наукових традицій. При тому, як борці за романтичне „неможливе”, тобто як політичні емігранти, вони, щоб не втратити цілі свого існування, затратили оцінку реального світу. Їхньою прикметою є цілковита диспропорція поміж реальним можливостями їх науковими плянами.

Наукові товариства і далі охоплювали всі ділянки знання, хоч емігрантські учені в ділянці стислих наук не мали до свого розпорядження наукових лабораторій, необхідних для розвитку науки.

Розбиття вчених, що — залежно від місця праці — опинилися в різних місцевостях, не давало можливості концентрації, як теж селекції. У систему клітин наукових товариств потрапляли часто випадкові люди, без відповідних кваліфікацій, силою їх прив'язання до українських традицій.

Науковці, що в першу чергу дивилися на себе як на політичних емігрантів, внесли до наукових установ політиканство. Також вони не могли допустити до проводу молодих учених, що не мали таких заслуг перед нацією, як вони, а також прийняти нових наукових концепцій. Це стосується спеціально до історії України, де політичні догми і наукові схеми перемішалися.

Жодне з емігрантських наукових товариств не зуміло здобути собі фінансової бази. Емігрантські наукові установи не змогли об'єднатися для реалізації спільних плянів при мінімальних ресурсах. Замість одної центральної бібліотеки та одного наукового архіву і музею, постали їх десятки, усі нефактово ведені.

Хоч в США і в Канаді в наукових бібліотеках працюють десятки бібліотекарів, не можна було налагодити бібліографічної роботи, яка реєструвала б книжкові появи на еміграції.

Не створено інституції, яка займалася б вихованням наукового доросту в ділянках українознавства.

Неможливо було зорганізувати видання періодичного українознавчого журналу, хоч би у вигляді річника.

Попри ці недомагання, є, однак, таки кілька добрих досягнень.

НТШ в Сарселі зрозумівши ситуацію, переключилося на інститут енциклопедії. Не зважаючи на скромні засоби, зорганізували там фахову українознавчу бібліотеку і при невеликій матеріальній допомозі еміграції з Америки — від 1949 р. видають енциклопедії українознавства, українською і англійською мовами.

УВАН в Канаді спеціалізується на мовознавчих працях, діалектології, історії мови та на етимологічному словнику української мови.

УВАН в США своїми історичними конференціями та виданнями старається притягнути молодше покоління науков-

ців до співпраці і серйозно задумує рішальну реформу своєї системи.

Чин Св. Василя Великого в Римі розвинув велику археографічну діяльність: видання з римських архівів — документів до історії Української Церкви та її зв'язків з Римом.

У Філядельфії постав науково-дослідний Східньо-Європейський Інститут ім. В. Липинського, що займається вивченням наукової спадщини названого історика та його архівом. Крім того Інститут видає документи з європейських архівів відносно рр. 1914-1920.

Із приватної ініціативи постало Українське Історичне Товариство, що з 1964 р. почало періодично видавати і досі видає журнал „Український Історик” українською мовою.

Але в міжчасі підросла нова генерація вчених, вихованих уже в американських і канадійських університетах, які займають там нараз керівні позиції.

Мабуть, це не був випадок, що появилoся біля 20 талановитих істориків, з яких майже всі займаються або часами боротьби за створення Української Держави 1917-1920 рр., або новітніми часами поневолення — підсоветською Україною.

Їхній продукт — ряд монографій, головню докторські дисертації, що висвітлюють різні аспекти названих періодів. Вони працюють у департаментах історії (звичайно в системі російських або східно-європейських чи советських студій), в департаментах політичних наук або економіки.

У порівнянні до них історики, що займаються іншими добами (напр. XIX стол., козацькою), працюють звичайно поза системою департаментів історії; крім того серед них ще й досі не виявилось помітніших талантів.

Те саме можна сказати про літературу і мовознавство.

IV

Як згадано вище, в січні 1968 р. встановлено першу вивінувану (endowed) катедру українських студій у Гарвардському університеті. Вона запланована як частина ширшої системи. Цей плян є протилежний до емігрантських концепцій. Його цілує концентрація сил, здобуття належної економічної бази і наперед визначена робота згідно з вимогами конкретної дійсності.

Згідно з нашим Гарвардським проєктом має бути три українознавчих катедри, для трьох основних дисциплін: мови, літератури та історії. Всі вони мусять бути вивінувані, щоб роботі кафедр забезпечити постійність і незалежність.

Бібліотека університету повинна мати вивінуваний український відділ із заповною посадою бібліотекаря. Українські збірки бібліотеки повинні розвинутися на центральну українознавчу бібліотеку, яка мала б в оригіналах, відбитках або на фільмах усю українську основну періодику і усю монографічну наукову літературу.

Зорганізовані заходами Гарвардського Центру Українських Студій дві виставки української культури (грудень 1970-січень 1971 р.) одна — друків у “Widener Library” і друга — рукописів і стародруків, у “Houton,” дали свого роду перші підсумки того, що є, і також зазнайомили науковий світ з українськими студіями й осягами української науки.

Крім того спеціальні семінарійні бібліотеки повинні служити як варстат праці для виховування нових генерацій науковців. Перша така бібліотека семінару української історії була відкрита в літі 1970 року.

Студенти повинні вправлятися у всіх ділянках наукової продукції. В першу чергу вони мусять в інтелектуальному змагу і лицарськості навчитися оцінювати праці інших. Для того постав український семінар, що від осіннього семестру 1970 р. зустрічається кожного тижня. Почався теж видавати критичний студентський журнал „Рецензія”, перше число якого появилось у грудні 1970 р. В семінарі переводяться далекотермінові завдання, спеціальна підготовка бібліографічних робіт та видавання джерельних матеріалів.

Почали з’являтися друком книги “Harvard Series in Ukrainian Studies.” Завданням цієї серії є видавати тексти, перевидавати важливі, рідкісні або заборонені ворогом України монографії, друкувати оригінальні дослідження, готувати збірку клясиків української гуманістичної науки, бібліографічний річник та збірки джерельних матеріалів.

Вивінуваний науково-дослідний інститут українознавства повинен дати можливості праці найкращим випускникам кафедр та іншим українським талантам, які пляномірно вестимуть науковий дослід у всіх ділянках українознавчих студій.

Оце є плян та початки осягів Українського Гарвардського Центру, який постав як відповідь на новий жорстокий валуєвський акт із 1963 року.

Лютий 1971.

THE PRESENT STATE OF UKRAINIAN STUDIES

I

In order to define and place in perspective the theme under discussion, we must turn briefly to East European and Ukrainian history.

In the tenth and eleventh centuries, the period of remarkable cultural, economic and political flourishing of the Eastern Christian Byzantine Empire, the Dnieper highway served as the most important trade route of Eastern Europe. Consequently, the Dnieper city of Kiev arose as both the centre of political life of Eastern Europe, and of Eastern Christianity in this area. The second most important city, Great Novgorod, had significance only as a communications point. However, when the importance of Constantinople declined in the second half of the eleventh century, Kiev's decline followed soon after.

The center of economic stage was then occupied by Italy, Belgium, the Netherlands, and Central Europe (Germany, Austria, and Bohemia). Thus the East European centers connected to this new economic growth, the Galician cities of Peremyshl', Zvenyhorod (and later L'viv or Lemberg) as well as Great Novgorod, supplanted Kiev in importance.

The eleventh to thirteenth centuries also witnessed a considerable tempo of colonization, largely from the area of contemporary Ukraine to the basins of the Volga, Oka, and Viatka. A considerable role in this was played by Galicia, a phenomenon testified to by the repetition of the names of the major Galician centers in this area: Peremyshl', Zvenyhorod, Halich. These immigrants from the Ukraine land to the North brought with them their Eastern form of Christianity (still being full of missionary zeal), and also the name of Ruś.

At this time the Baltic - Volga - Caspian - Azov trade route far supplanted the Dnieper-Black Sea route as the major highway of

Eastern Europe. Thus, cities in the Volga Basin such as Tver and Moscow assumed important roles. The growth of a Volga trade route was also desirable for the major political force in East Europe in this period, the Golden Horde. The increasingly important Volga route was closely interconnected with Great Novgorod, and it was in this time period that Novgorod embarked on its great colonization enterprises to the North.

In the Volga Basin, the descendants of the "Ukrainian" colonists, intermingling with various other ethnic groups and combining with Novgorod and its colonists, created the Muscovite State, which, like so many colonies, conservatively clung to its four component intellectual bases: the Eastern Christianity of Ruś; the colonialism of Great-Novgorod; the centralism of the Golden Horde; the despotism of Byzantium.

Focusing now on the Ukraine, we see a very different type of development. *Russia Mynor*, or *Mala Ruś*, as it was designated when a separate Metropolitan See was created at the beginning of the fourteenth century, found a focus for its economic and cultural development in Western Europe and the Baltic, through the intermediacy of Poland and Lithuania.

In the middle of the fourteenth century the Rurikids, the ancient Ruś principalities, were displaced by the ruling families of Poland and Lithuania. When the mutual danger of the Teutonic Knights brought Poland and Lithuania to a union, and the conversion of Lithuania to Roman Catholicism, all the Ukrainian territories were ruled by Roman Catholic powers of Western culture which viewed the Ukraine as a colony. This pressure brought forth a reaction — the cultural-national rebirth of the Orthodox Ukraine in the sixteenth and seventeenth centuries. However, the cultural impact of the West, through the intermediacy of Poland and Lithuania, the experience of humanism, the Reformation, the Counter-Reformation, and later of the secularization of culture and the idea of individual freedom, had a profound influence on the Ukrainian Rebirth and on the Ukrainian *Weltanschauung*. All these developments, especially that of the idea of individual freedom, were of crucial importance in the ideological shaping of the new ruling estate which arose, meaning the Zaporozhian Cossacks.

The Cossacks had first emerged as the local reaction to the intrusion into Eastern Europe of the Crimean Khanate, a successor

of the Golden Horde, and its overlord, the Ottoman Porte. The Cossacks arose on the "Ukraina," the borderland, thus giving rise to a new national nomenclature which came to replace the ancient name Ruś.

The combination of the new estate of the Cossacks with the cultural rebirth taking place was the essence of the Ukrainian Revival. Credit for this unique achievement should be given to the able and well-educated Zaporozhian Hetman Petro Konashevych-Sahaidachnyi (1616-1622).

We can see how closely the Ukrainian cultural movement was bound to the West by examining an institution which arose as a reaction against the offensive of Latin Christianity — Mohyla Academy. When in 1634 (Harvard College was founded four years later) this, the first academy of Eastern Europe, was founded in an Orthodox country, its language of instruction was Latin. One can characterize the Ukraine of seventeenth century as a land whose ruling estate was based on a Turkish model (the Cossacks), which also was of Orthodox faith (though with large numbers of Uniates), maintained Latin (and Polish) as its cultural tongue, was dotted with cities under German law, and was permeated by an almost Protestant concept of individual freedom.

For almost four hundred years (beginning with 1240), the two Ruś had gone their own ways, uninterested in one another. They did not meet until 1654, for the famous Pereiaslav Treaty — a document predestinated for failure, because the respective sides entered into it with antithetical preconceptions and goals, seeking only to outwit one another.

The fluid and unstable relationship between Moscow and the Ukrainian Hetman State was defined all too clearly by the Battle of Poltava in 1709. Its consequence was that Southern Ruś/Ukraine, the one-time "Mother of Ruś" was defeated and forced to lose itself in the Centralized Russian Empire of Peter the First.

However, it was no simple matter to do away with the inheritance of the development of the Ukraine, based on its common life with Europe and its secular culture. The Russian Empire, with its ideological roots in a pre-secular (even post-Petrine) period, did not develop along a path similar to that of Ukraine. Despite attempts at modernization and secularization in Tsarist Russia during the short constitutional period (1905-1914), the triumph of Marxism and Leninism has assured a non-secular continuation

of Russian development.

The liquidation of the last vestiges of Ukrainian autonomy removed the threat of the stratum of Cossack- Starshyna as a basis of opposition to Russian Imperial policy. However, it was just at this time that the stratum that would take place was increasing in strength and number — the Ukrainian peasantry.

With the abolition of the Hetman Ukraine came the abolition of the Crimean Khanate, thus opening the southern steppe to colonization. Though the colonists came from many countries, above all Germany and the Balkans, the ultimate result was the Ukrainization of the wide spaces of the South by the Ukrainian peasantry.

Not all of the Ukrainian territories became part of the Russian Empire. After the first partition of Poland (in 1772) Galicia became part of the Austrian Empire. During the course of the first half of the nineteenth century there occurred a renaissance of Rus-Ukrainian culture, for the name Rus remained in use longest in this area. *It was in Galicia at the L'viv University that the first Ukrainian chairs were established, and Rusian/Ukrainian was first used as the language of university lectures and scholarly research.*

It was at about this time that secular scholarship of the German type, with the first secular higher schools (universities) and the Imperial Academy of Sciences, was introduced into the Russian Empire. In the second half of the eighteenth century a new Imperial scholarly and literary language which reached such heights in the literary geniuses of the nineteenth century was created.

The early nineteenth century in Imperial Russia, especially after the Napoleon campaigns, was the period of rapid growth of romanticism and pan-Slavism. It was partially the influence of those movements that lead to the literary, cultural and political rebirth of the Ukraine. I. Kotliarevskiy, T. Shevchenko, P. Kulish and N. Kostomarov and later M. Drahomanov, O. Potebnia, Ivan Franko, Lesia Ukrainka, M. Kotsiubynskiy, V. Stefanyk, S. Efremov, and B. Hrinchenko created the linguistic, cultural, and literary basis of the Ukrainian identity.

The new Russian scholarship of the nineteenth century, in which scholars of Ukrainian origin played such an important role, was, to say the least, ambivalent in its relation to the Ukrainian problem. On the one hand, under the impetus of romanticism and assisted by the Russian aristocracy of Ukrainian origin, they published documents of the Ukrainian past, compiled oral folk literature,

and assembled collections in various museums. On the other hand, they accepted without protest Nicholas the First's policy of a state of all-Russian nationality, a policy which obviously had no place for a Ukrainian identity.

We can see the problems in the Russian relationship to the Ukraine in the paradox illustrated by Tsar Alexander the Second. The Tsar-Liberator, who freed the peasantry among which were countless Ukrainians, issued decrees in both 1861 and 1876 forbidding the printing of the Ukrainian word. It was then that Galicia became the Piedmont of Ukrainian cultural revival and scholarship, for as a part of Austria, a relatively large degree of freedom was able to prevail there.

On the basis of financial aid and the participation by Ukrainians from all the Ukrainian lands, and also the opportunities of the Ukrainian chairs at L'viv University established by the Austrian government, considerable progress was made. Above all, the Shevchenko Scientific Society gained recognition as a *de facto* National Academy, under the direction of Michael Hrushevskyi (1894-1914), a professor at L'viv University and himself a Kievan.

Even members of the Imperial Russian Academy of Sciences accepted with pride nominations to membership of the Society. In fact, during the 1905 revolution and the period of relative freedom that ensued, members of the Russian Academy of Sciences who were also members of the Society issued the official statement for the use of the Russian Imperial Government that the Ukrainian language was not a dialect of Russian, but a separate language: in effect, that Ukrainian cultural identity was a vital matter.

An important gain of the liberalization that followed the 1905 revolution was the establishment of the Ukrainian Scholarly Society in Kiev in 1907, also under the leadership of Michael Hrushevskyi. This Society provided a basis in humanities for the Ukrainian Academy of Sciences, founded in 1918 during the period of Ukrainian independence.

Even after the Soviet victory, the Ukrainian Academy productively worked in all fields of scholarly endeavor during the 1920's, especially after Hrushevskyi returned to the Ukraine in 1924 from political exile. This was a period when Ukrainian scholarship had almost normal possibilities for development. The period was all too short. Thus, only between 1894 to 1914 in L'viv, and 1924 to 1930 in Kiev did Ukrainian scholarship have favourable

conditions in which to develop. It is therefore clear that one can hardly compare Ukraine during this period to more fortunate nations with scholarly traditions, which have had hundreds of years of uninterrupted growth cultivated by their governments.

The growth of Ukrainian scholarship under the Kievan Ukrainian Academy of Sciences frightened the foreign rulers of the Ukraine, who were the propagators of the new Russian version of Communist faith, and who treated scholarship in a dogmatic manner. A free, secularized scholarship, especially one that was Ukrainian, had no place in their system. Their attack began with arrests, trials, and mass liquidations of scholars and cultural leaders during the 1929 to 1938 Stalin regime. Simultaneously, new janissary cadres were trained for the new Communist-type scholarship that was to take the place of that of the old Academy. The change was even officially noted when the Ukrainian Academy of Sciences was renamed in 1936 as the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic. The war, as well as the inclusion of the West Ukrainian lands gave Ukrainian scholarship a respite. While it is true that soon after occupying L'viv the Soviet authorities liquidated the Shevchenko Society, the need to glorify the reunion of the West and East Ukraine allowed Ukrainian scholarship a very limited degree of freedom.

The Soviet victory in the war, the onset of the Cold War, the death of Stalin, the temporary "liberal" period, made possible only ideological zig-zags, meaning one step ahead, then two backwards. A decisive step was taken only when the more stable international situation of the early 1960's allowed it: *In 1963 the Academy of Sciences of the Ukrainian Soviet Socialist Republic lost its independence. Instead of a National Academy, it became in actuality a division of the Russian Academy of Sciences, i.e., Academy of Sciences of the U.S.S.R. (A.S.U.S.S.R.) — subordinated to it, officially for the economy of human and material resources of the country (and not countries!).* From then on the scholarly plans for the Academy of Sciences of the Ukrainian S.S.R. (A.S.Ukr.S.S.R.) were composed by the presidium of the A.S.U.S.S.R. The presidium of the A.S.Ukr.S.S.R. need care only about the realization of these plans.

In order to present an approximate view of the tragic situation which resulted, a few facts will suffice. There are no *scholarly bibliographies* for any Ukrainian discipline — history, literature

or language. None of these fields has *even one* specialized scholarly journal: the publications which do appear are of a general secondary provincial popular type with false erudition and party dogmatism. It is almost unbelievable that in Ukraine, a land which traces its culture to Byzantium, there is no chair of Byzantine studies, no specialist in Byzantine studies, nor cadres of scholars with sufficient knowledge of Latin to study the spiritual heritage of the Kiev Mohyla Academy (founded in 1634). Ukraine always was on the borderline between the Christian and the Muslim worlds. Thus, the significance of Islamic and Turkic studies should be self-evident. However, Oriental studies in Ukraine were suppressed in the 1930's. Although for several centuries Ukraine's history was closely linked to the Crimean Khanate (1440-1783) and although Crimea has been a component part of Ukraine since 1954, there is not even one specialist in the Academy of Sciences or the universities who can read documents written in the Tatar or Turkish language. In addition, almost ninety-five per cent of the documents from the sixteenth to the twentieth centuries written in Ukrainian, Russian and Polish lie untouched or inaccessible in archives (which occasionally are set afire), while hundreds of scholars employed by the Academy of Sciences of the Ukrainian S.S.R. waste their time and effort on writing primitive agitative pamphlets.

It is difficult to guess how long this Valuev-like order, issued not long after the one hundredth anniversary of its Tsarist predecessor, and dedicated as a method to put an end to Ukrainian scholarship and culture, will endure. *However, just as the first Valuev act was shortly followed by the foundation of the Shevchenko Society, beyond the reach of the power of the Russian Empire, so the second Valuev act was unexpectedly succeeded by the foundation of the Harvard Chair of Ukrainian Studies. In 1968 the first endowed Chair of Ukrainian Studies outside of the Ukraine was inaugurated.*

II

The destruction of Ukrainian Statehood in 1920 caused a political emigration. Although the Ukrainian State did not last a long time (1918-1920), the fact that it *did* exist impressed its contemporaries, mainly the rulers of Ukraine's neighbors — Czechoslovakia, Poland and Germany.

Having received the Western Ukrainian lands in 1920, the new post-Versailles Poland did not always aid in the development of Ukrainian scholarship. (The Ukrainian chairs in the University of L'viv, dating from the times of Austria, were immediately abolished.) However, having the perspective of future political plans, Poland supported the émigré government of the Ukrainian National Republic (UNR) and provided a haven for Ukrainian scholarship in Warsaw.

For the first time in the history of Ukrainian culture during the years of 1920-1939 (with the exception of Galicia/Halychyna, where the Shevchenko Scientific Society (NTS) continued, although in a weakened form), Ukrainian scholarly institutions were formed in Western Europe: 1) Free Ukrainian University in Prague (1921-1944), subsidized by the Czech government; 2) Ukrainian Scientific Institute in Berlin (1926-1945), subsidized by Germany; 3) Ukrainian Scientific Institute in Warsaw (1930-1939), subsidized by Poland.*

During the years 1944-1945 all three centres were disbanded; their libraries and other property fell into the hands of the Soviets. It seemed that, from now on, the only Ukrainian scholarship which would exist would be that controlled by the Soviet Union.

However, in 1944-1945 hundreds of thousands of Ukrainian refugees appeared in Germany. They, as many other East Europeans, could not or did not want to remain under the Soviet regime. Among these could be found a new type of emigrant. Instead of material possessions and money, he had taken with him manuscripts, the remnants of his notes, books and documents.

1945-1950 is a specific, heroic period of Ukrainian scholarship. As soon as the above-mentioned refugees found a place in the DP camps, they began to organize schools, literary or scholarly societies, newspapers, etc. In Germany (including Austria) there were at that time twenty-nine Ukrainian high schools (*gymnasiums*), eighty elementary schools, eight vocational high schools, over three hundred vocational courses and five schools of higher learning similar to universities. Since most of the DP camps

* I shall not discuss here the technical, agricultural and other institutes which also existed in Czechoslovakia, since they do not refer to the humanities.

were located around Munich, it became the centre of Ukrainian scholarship during these years. Seventy-four Ukrainian newspapers and magazines were published there.

The Free Ukrainian University re-activated itself on the basis of the fusion of the Free Ukrainian University in Prague and the Ukrainian Scientific Institute of Berlin. Two scientific societies renewed their work in the DP camps: UVAN (1945) which represented the former colleagues of the Kievan Academy (UAN), and NTS (1947) which was led by the former members of the Shevchenko Scientific Society in L'viv.

The Korean war created a fear among the DP camp residents that the Soviets might invade Western Germany and that they would again find themselves under a regime unfavourable to them. This initiated a general re-settling, a flight from Europe, wherever possible. Most of the refugees came to the North American continent, to the United States and Canada.

With these thousands of refugees, Ukrainian scholars also found themselves on the American continent. This was a novelty in that most of the immigration to America until that time had been of the labourer type. It is true that beginning with the twenties there were some cases of individual emigrants or their sons becoming professors within American and Canadian institutions of higher learning. However, these cases were relatively rare. In addition, the scholars of these generations were involved more in natural sciences. The only Ukrainian institution of higher learning on the American continent was St. Basil's College in Stamford, Conn. It was founded in 1939, with the aim of providing an education for future priests.

On the European continent, the Free Ukrainian University of Munich and NTS, which in 1952 moved to Sarcelles near Paris, continued. In 1949 the Basilian order reactivated its scholarly work in Rome. After his return from exile in 1963 L'viv Archbishop Josef Cardinal Slipyj renewed the L'viv Theological Academy (under the name Ukrainian Catholic University) together with the Ukrainian Theological Society (which had existed in L'viv from 1923-1939).

Since most of the Ukrainian scholars emigrated to both Americas and even to Australia, the two scholarly societies, UVAN and NTS, changed their structure. Instead of one scholarly society with a permanent centre, they were transformed into a federa-

tion (NTS) or a confederation (UVAN) of the respective local learned societies.

III

Having presented this survey of the development of Ukrainian scholarship (in the humanities) we can now attempt to evaluate the contributions of émigré Ukrainian scholarship.

The most significant contribution of the émigré scholars was their preservation of the idea of independent Ukrainian scholarship, and the transmission of the achievements of Ukrainian scholarship to the American continent. It must be emphasized that a whole series of works which had been prohibited or never printed in the USSR were saved for world scholarship — often even by real physical sacrifices on the part of these refugees.

However, one must also be conscious of the basic negative aspects which hindered a normal development of émigré scholarship. Save for individual cases (mainly among the younger refugees) the émigré scholars could not free themselves from the past. Having arrived in America without an adequate knowledge of the English language and specifically the American/Canadian way of life and circumstances, the scholars often joined the ranks of blue-collar workers, rather than make an attempt at gaining a new intellectual experience. Upon retirement they had much more free time and quickly took it upon themselves to preserve Ukrainian scholarly traditions. In order not to lose the purpose of their existence they, as political emigrants and fighters for the Romantic "Blaue Blume," often lost a realistic perspective of the world about them. This is exemplified by the complete discrepancy between the concrete possibilities and the projected scholarly plans.

The scholarly societies continued to include all scholarly branches, although the émigré scholars of natural sciences had no access to scientific instruments suited to the development of science. The dispersion of the scholars in various cities, depending upon the job possibilities, offered no chance of concentration or selectivity. Many people who did not possess the necessary qualifications were often included within the framework of a scholarly society, on the mere basis of their ties with Ukrainian traditions. Scholars who considered themselves as primarily political emigrants introduced politicking into scholarly societies.

They did not permit the younger members, who did not have such deeds before the Ukrainian nation to their credit as did the older ones, to participate in the governing organs of their organizations. Also, they often rejected new scholarly concepts. This is particularly true in the case of Ukrainian history where political dogmas and scholarly schemes became interchangeable.

None of the émigré scholarly institutions managed to assure themselves of a financial basis. They did not succeed in uniting combined efforts for the realization of common plans within the minimal resources available. Instead of forming one central scholarly library and one scholarly museum, there were several unprofessional ones.

Although there are scores of Ukrainian librarians working in American and Canadian scholarly libraries, it has been impossible to channel their efforts into a bibliographical work which would register émigré works appearing in print. There is no institution which is dedicated to the education of a new generation of scholars in Ukrainian studies. Financial resources are wasted on all possible causes, instead of feeding them into *one professional scholarly research centre of Ukrainian studies*. It is impossible to publish, at least annually, a periodical in Ukrainian studies.

However, some exceptions should be noted. Having realistically reassessed the situation, NTS in Sarcelles has transformed itself into an institute dedicated to the compilation of an encyclopedia. Disregarding its meager means it has succeeded in organizing a professional library of Ukrainian studies. With minimal financial aid from North American immigrants it has, since 1949, been publishing a Ukrainian Encyclopedia in the Ukrainian and English languages.

The Basilian order has initiated a wide archeographic activity with the publication of documents from Rome's archives, concerning the history of the Ukrainian Church and its relationship with Rome.

UVAN in the USA is attempting to attract the younger generation of Ukrainian scholars through its historical conferences and the publication of the *Annals*. Now it is seriously considering a reform of its system. UVAN in Canada is specializing in Canadian Ukrainian dialectology, onomastics and in producing an Etymological Dictionary of the Ukrainian Language.

In Philadelphia the V. Lypynskyj East European Research Institute has been founded. It is dedicated to the study of the scholarly heritage of this historian and his archives. The institute is also publishing documents from European archives dealing with the period of 1914-1920.

Through private initiative, a Ukrainian Historical Society was formed in 1964. It publishes periodically a journal in the Ukrainian language, *The Ukrainian Historian*. Although this journal does not have a sound financial basis, the mere fact of its existence is undoubtedly positive.

As was mentioned above, scholars of a new generation, educated in American or Canadian universities, have involved themselves in the scholarly life of the country of their residence.

It is probably not accidental that approximately twenty talented historians have appeared in the U.S.A. and Canada, most of them concentrating in studying the struggle for the creation of the Ukrainian State (1917-1920) or Soviet Ukraine. They have been the authors of a series of monographs (often their doctoral dissertations) which have focused on various aspects of the named period. They are usually engaged within their universities in the departments of history (also within the framework of Russian or Eastern European research institutes), political science, or economics.

In comparison to them, the historians who are interested in other periods, e.g., Kievan and Galician period, seventeenth-eighteenth century Cossacks, often work outside of the departments of history. They have not yet shown their strengths. The same may be said of the younger generation of scholars in literature and philology.

IV

As previously mentioned, the first endowed chair of Ukrainian Studies was founded 22 January 1968. It is planned as part of a whole system. The ideology guiding this chair is contradictory to émigré concepts. Many of the representatives of the émigré scholarship are confused by the idea of a concentration of effort, an achievement of a sound economic basis, and a planned program of work complementary to concrete realities.

"It must have come as a surprise, even to members of the Harvard community to read in the New York Times of 24 No-

vember (1969) that a professorship in Ukrainian studies had been created at Harvard — the first stage of a projected 3.8 million Ukrainian studies center to open by 1972. But unexpected or not, the inauguration of such a program has a three-fold logic. In the United States, Ukrainian-Americans number some 2,000,000; but their experience as a community, their integration into the mainstream of American life, and their contribution to the growth of this country have been inadequately studied, if not totally neglected. Similarly, knowledge of their homeland, its history, literature and culture, has been disproportionately minimal, despite Ukraine's importance as the second largest republic (50,000,000 strong) in the Soviet Union. In Ukraine itself, the scope of scholarly research in the humanities has been sharply circumscribed since the 1930's, both by the pressure of Communist ideology and anti-Ukrainian discrimination. It will be the task of the Ukrainian center at Harvard to fill the gaps on all counts.

The various ethnic groups both in America and Canada have shown the desire to preserve their cultural heritage while sharing it with others, a wish that explains the birth of many ethnic and minority study programs in various universities of this country. In some cases wealthy individuals of a particular ethnic group endowed professorial chairs. In other cases, universities themselves allocated funds for similar programs. What distinguishes the Ukrainian program at Harvard is the unprecedented initiative of a group of students in soliciting funds for the endowment of a professorial chair.

In 1957, a congress of Ukrainian-American students concluded that the only way to perpetuate their cultural inheritance and share it with other Americans was through the endowment of a permanent chair of Ukrainian studies at an American university. The lack of wealthy patrons forced the students to solicit modest contributions (usually \$100) from large numbers of individuals, who were often skeptical if not hostile to the project. Nevertheless, by the end of 1967, \$280,000 had been raised.*"

At this time, the students' efforts received an added impetus when this writer proposed the organization of a centre of Ukrainian studies. In accordance with his plan, three chairs in Ukrainian

* *The Harvard Bulletin*, May 4th, 1970.

studies are projected, one for each of the basic disciplines — language, literature, history — and a research institute. Each of these chairs must be endowed in order to guarantee its own permanence and independence, so that a graduate program for the training of younger scholars would be assured, while the institute would provide the facilities for research and the publication of scholarly work. The university library should have an endowed Ukrainian collection with an endowed position of a librarian.

With redoubled enthusiasm, the students raised an additional \$340,000 within a year. Early in 1968, an agreement was reached with Harvard on the creation of the first professorship and the adoption in principle of the entire program for a Ukrainian centre. In May 1968, Dean Franklin L. Ford appointed a Committee on Ukrainian Studies, consisting of Professors Horace Lunt, Richard Pipes, Omeljan Pritsak (chairman), Ihor Ševčenko and Wiktor Weintraub, to supervise and develop the Ukrainian studies program at Harvard. The Committee concentrated on three areas of need: the training of new cadres of specialists, expansion of university library holdings, and initiation of a publications program.

Now the Ukrainian collection at Harvard is developing into a central Ukrainian library which hopefully one day will contain in originals, xeroxes, or microfilms all basic Ukrainian periodicals and monographs. Two exhibits of Ukrainian culture (manuscripts, prints and old prints) during December 1970 and January 1971 have provided a survey of the available materials, in addition to introducing the scholarly world to Ukrainian studies and the achievements of Ukrainian scholarship. Specialized seminar libraries are also planned to serve as work-rooms for the education of new generations of scholars. The first of such libraries, of the Ukrainian history seminar, was opened in summer 1970.

Students in Ukrainian studies are being exposed to all aspects of scholarly work. Their primary obligation is to reestablish valid scholarship in Ukrainian studies on an international level. For example, the students in Ukrainian History of the Cossak period have to be able not only to read Latin, French, or German documents, but also those written in Tatar and Ottoman Turkish. But above all they learn to evaluate the works of others through intellectual, yet chivalrous, competition (against the Sov-

iet narcissism). Thus a weekly seminar in Ukrainian studies began in the 1970 fall semester, as well as a graduate student journal, reviewing Soviet Ukrainian scholarly publications. (*Recenzijs*'s first issue appeared in December 1970; the second at the end of May 1971.) The seminar is also engaged in long-term projects, especially the preparation of bibliographical works and the publication of sources.

The seminar is publishing its *Minutes* (in the form of a year-book) and *Papers* (according to disciplines). The *Harvard Series in Ukrainian Studies* has begun its publication. It aims to publish texts, reprint important rare or prohibited monographs, print original researches, prepare a series in Ukrainian humanities, a bibliographical almanac and a collection of sources.

The endowed scholarly institute should be the centre for the most qualified graduates who will be engaged in a planned scholarly research in all three named branches of Ukrainian studies. This is the plan and the first steps which have been made towards the completion of the Harvard program, born as an answer to the new Valuev act of 1963.

February 1971.

14.

ЧОМУ УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ?

I

Дні 22 січня 1968 р. та 22 січня 1973 р. остануться назавжди величавим пам'ятником української творчої вмілості. Те що у 1968 р. намічалось, як велику ціль, яку треба досягнути за п'ять років, у 1973 р., з „німецькою”, сказати б, точністю, було повністю виконане. Тут маю на увазі зібрання фонду у висоті 1,800,000 доларів на вивінування трьох катедр у Гарвардському університеті: українського мовознавства, української літератури і української історії.

Оця прецизність у виконанні зобов'язання, яка стала дійсністю завдяки Вашій вірі у велике діло, Вашій праці і посвяті, та задяки жертвенності восьми тисяч людей, тієї найбільш свідомої частини українського громадянства цієї країни поселення та частинно Канади, вказала, що ми, як нація, маємо все ж таки потенціал великої майбутности. Треба тільки доложити старань, щоб проєкти великої позитивної вартости, зроджені холодним інтелектом після всестороннього простудіювання ситуації і встановлення критеріїв першої ваги, а не примхові ірраціональні акції для хвиливого заспокоєння малих амбіцій чи здвиги примітивних стихійних бунтів мас — були у центрі нашої уваги і дії.

У наші і грядучі часи немає і не буде більше місця для примітивізму. У боротьбі за збереження нашого національного існування треба нам озброїтись найбільш софістичним інструментарієм — цебто мати створену і добре функціонуючу наукову справу на світовому рівні.

Події останніх тижнів як найяскравіше показують, де наше слабе місце і як пильно окупант України стежить за тим, щоб там не дійшло до загоєння ран і до росту. Наше найслабше місце і найбільший ворог української ідентичности, це, — говорячи словами Павла Тичини:

„... матусю моя!
Немає, каже, ворога
та й не було.
Тільки й єсть у нас ворог —
наше серце”.

Найбільший наш ворог — це брак у нас людської і національної гідности, холуйство, фантастика, індивідуалізм і розмінювання себе на малі справи.

II

Як усе в житті, так і ця невідраднa ситуація, має свої глибокі причини.

Україна — на границі Європи і Азії, протягом тисячеліть була тереном змагу різних культур та релігій. У тому пограничному змагу, на території України, що нераз ставала „Диким Полем”, стрічались ті різні струї, боролися з собою і... проходили далі, не задержуючись в Україні. Серед такої ситуації творити базу своєї ідентичности у системі вищої культури — було неможливо. У названому пограничному змагу, чинником, що формував наше обличчя (яке ще до недавна оставалося на рівні етнографізму) не був розум і плановий ріст, а егоїзм, індивідуальний герць та безмежний індивідуалізм. Війна не була тут продовженням політики іншими методами, боротьба не стала необхідним середником для осягнення вищої форми буття, а самоціллю. У такій ситуації не інтелект, розум, — а інстинкт, почування та хвилева примха ставали панівним чинником. Українська історія видала велику кількість героїв, лицарів абсурду, знаменитих полководців, що боролися в ім'я боротьби, але не були спро-

можні використати своїх перемог, закріплювати їх діями позитивного державнотворчого характеру.

Те саме бачимо і на полі культури. Тут відмічується або захоплення „інтелігентного” пограничника на чужій службі якимсь „світовим рухом”, все одне, чи це світове православ’я у 17-му столітті, чи всеросійська імперія Романових у 18-19-му століттях, чи всесвітній соціалізм або комунізм у 19-20 ст. Справи місцеві, негідні уваги „високих умів” діставались в руки партачів та індивідуалістично настроєних „чорнорадців”, і тому замість росту і маршу вперед, у нас часто помічався хід назад. При тому основна маса українського населення, селяни, що до 1861 р. не рахувалися за людей і животіли в темноті, радше слухали демагогів-знахарів, чим власних Мойсеїв-пророків. Тому зневірені велитні культурного процесу, яких видала і видає родюча українська земля, не маючи необхідного для свого росту і творчости клімату, включалися у систему існуючих чужих вищих культурних сфер і нераз становили там її основну творчу силу (не кожен культурний діяч має силу виробити в себе самовпевненість апостола святої правди серед сліпих). З хвилиною, коли після пробудження, спричиненого нашими Визвольними Змаганнями, українська національна гідність та українська ідентичність стали пробуджуватись (рішавим тут було те, що яких 20 років до того пробудження до життя українська наука і культура почали доставляти українській ідентичності необхідне вивінування), окупант-переможець став застосовувати дуже успішну тактику: він давав декілька разів можливість виявлятих весняним паросткам української самобутности, але тільки на те, щоб їх брутально і безоглядно винищити. Світова преса нотує тепер майже кожного дня перипетії чергової чистки, зв’язаної з іменем бувшого першого секретаря ЦК КПБУ Петра Шелеста. Показується, що навіть цей продукт комуністичної системи, яким без сумніву є Шелест, з хвилиною, коли він був сконфронтований із дійсністю у підвладній собі провінції, із-за того щоб краще її дойти і щоб його підвладні легше переносили ярмо колоніального визиску, мусів хоч би частинно дозволити звернути увагу на культурні потреби українського народу. Це ж знову почало, хоч у відносно невеликій мірі, загоювати рани пораненого українського самопочуття. Уступки українській мові, українській літературі, українській куль-

турі в загальному, не могли не відродити почуття спільноти і зв'язку українського населення із українською територією. Навіть сам Шелест поповнив „смертельний гріх” — він відважився полюбити природу України і про це випустити книжку!

І тому тепер знову посилюються погроми. Десятки вчених із гуманістичних дисциплін, (навіть археологів!) заарештовано або звільнено з праці. Різні видання закривають, або їх тиражі значно зменшено, або вони переходять на російську мову. Українська історична пам'ять і українська ідентичність знов увійшла в стадію виєлімінування.

Власне у таку пору стало можливим, що ми з Вами є свідками постанови Українського Наукового Інституту Гарвардського університету, який повинен і мусить мати змогу діяти у всеукраїнських масштабах і дати українству змогу переможно пережити оте чергове вороже руйнування культури.

III

Але хтось може запитати: чому потрібний Український Науковий Інститут, коли вже створено три українознавчі кафедри?

Наука зможе розвиватися тільки тоді, коли паралельно до існуючих кафедр буде діяти інститут.

Щоб плястично з'ясувати ситуацію, візьму приклад із більш наглядної сфери — індустрії. Уявім собі, що база української ідентичности і самопочуття — це меблевий промисл. Щоб та галузь економії могла як слід розвинутися, потрібно двох факторів.

З одної сторони потрібно мати фабрику меблів, де найкращі майстри і вишколені робітники продукують товар першої вартости, який міг би зацікавити не лише національний, але й світовий ринок. Але самої фабрики не вистарчить. Тут треба ще другого чинника, а саме — інституції, яка займалась би студією ринку та продажу випродукованих товарів, в нашому прикладі — меблів. Там повинні працювати спеціалісти, які знають усі тайни і можливості продукції меблів, щоб забезпечити запотребування і збут.

Власне три катедри українознавчих дисциплін є отою інституцією, де професори на найвищому рівні займаються „продажем” випродукованих наукою товарів. Щоб могли це зробити, вони мусять бути самі науковцями, брати активну участь у науковому процесі, але вони концентруються не на дослідній праці, а на педагогічній, на викладанню, на передаванню „локупцям” (студентам) створених наукою продуктів. Університет є безперечно науковою інституцією, центром науки, але там наголос не на дослідженні, а на викладанні, на передаванні вислідів дослідження молодшому поколінню, яке знову у свою чергу забезпечує постійність і вічність наукового процесу.

„Фабрикою меблів”, у нашому, лише образовому порівнянні, є науковий інститут університету (або Академії Наук), бо тільки там наголос може і мусить бути поставлений на наукову творчість. Співробітники наукового інституту, звільнені від викладацьких обов'язків (повністю або частинно), можуть всеціло віддатися дослідницькій праці. У випадку українознавчих дисциплін, без наукового інституту катедри не можуть належно діяти.

Якщо б українознавчі дисципліни були на рівні інших подібних наук, напр. французької, польської, мадярської і т. п., тоді мабуть вистарчило б, щоб, напр., професор французької літератури слідкував за тим, що робиться у Франції, головню в Парижі. Він навіть міг би уживати підручників, створених у Франції.

Як незavidною є ситуація професора якої не було б українознавчої дисципліни! Викладання треба починати від підстав. Немає одначе навіть скромної бібліографії та впровадженнь до українського мовознавства, літератури або історії. Немає підручників, напр., граматики української мови, яка відповідала б університетським стандартам, немає ніякого підручника української літератури (а треба б, принаймні, трьох, залежно від епох), немає університетських підручників до різних періодів української історії.

В Канаді вже від кількох десятків років викладається в кількох університетах українська мова і література. Одначе виявилось, що там (власне без наукового інституту і викладання на рівні аспірантської школи) — не можна було створити ніяких університетських підручників.

Очевидно, крім підручників, треба ще цілої системи матеріалів для потреб викладання: виїмків із джерел в англійському перекладі, хрестоматій із коментарями і словничками, тематично зорганізованої серії перекладів найважливіших статей та монографій на українознавчі теми і т. п.

Хто повинен і міг би це виконати? Ясно, що це неможливо зробити одному професорові одної українознавчої дисципліни, при його навантаженні викладацькою працею та іншими університетськими обов'язками. Для здійснення названих необхідних праць треба мати науковців, які не матимуть ніякої іншої відповідальності, як лише якраз творчу працю у системі наукового інституту.

Тому і від самого початку наш проєкт складався із двох частин: створення трьох катедр, як теж наукового інституту.

IV

Але завдання наукового інституту не можуть обмежитися створенням підручників та інших допоміжних матеріалів, щоб забезпечити університетське викладання. Це, очевидно, передумова, яка повинна закінчитися протягом яких десяти років, поки випускники гарвардських українських катедр самі не переберуть керування катедрами як звичайні професори.

Український Науковий Інститут Гарвардського університету мусить якнайширше включитися у міжнародний науковий процес, рам'я об рам'я з іншими того типу інституціями більш заавансованих щасливіших народів, і то на їх рівні. Треба організувати симпозія на пекучі теми української науки, на міжнароднім рівні, запрошувати чужих вчених, творити спільні великі наукові проєкти, видання і т. п.

Тут приходимо до видавничого діла. Це дуже важна справа, але її характер і потреби в нас, на загал, не все спрецизовані. Є загальне повір'я, що, щоб створити якусь працю, треба тільки коштів на її друк. При тому забувається, що друк входить у рахубу тільки тоді, коли є добрий текст, а на те, щоб створити добрий текст, треба мати фонди, щоб забезпечити творчу працю науковцеві, як теж мати до розпорядимости добре функціонуючий технічний апарат.

Ми чуємо нераз закиди: чому ви, цебто Комітет Українознавчих Студій, досі видали всего тільки шість томів сво-

їх праць. Тут можна відповісти, що якщо ми могли взагалі щонебудь видати, то це чудо.

Щоб видавати наукові твори, треба мати забезпечені два чинники: технічний апарат і ринок збуту. У нас не було — і покищо немає — ні одного, ні другого.

Один секретар (чи одна секретарка) Комітету мусів (чи мусіла) і досі полагоджувати усі бюрові справи, кореспонденцію, зв'язану із функціонуванням катедр і літньої школи, мусить помагати роботі ФКУ, мусить бути чинником, до якого в кожному пору службового дня можуть прийти студенти і докторанти з усякими справами, мусить відповідати на сотні листів доброзичливих людей, але нераз і в справі, щоб прийняти когось на медицину чи правничі студії до Гарварду (батько дав 100 доларів на ФКУ!), робити переклади з української на англійську мову, редагувати рукописи, помагати „Рецензії” і т. п.

Без того, щоб у системі наукового інституту було принаймні чотирьох осіб, крім секретаря, а саме: два мовні редактори (для української та англійської мов), перекладач (-ка) і машиніст (-ка) — видавнича справа не може здвигнутися з місця.

Досі ми (Комітет) співпрацювали і ще співпрацюємо з видавництвом Фінк у Мюнхені. Це головню тому, що видавець брав на себе увесь фінансовий ризик. На жаль досі не було можливим створити задовільного ринку для видавничої продукції. З огляду на те, наклад мусіли бути невисокі, що у результаті спричинило високі ціни. Крім обмеженого числа американських бібліотек та окремих покупців, навіть при 50% опусту для членів ФКУ, не можна було продати більше, чим яких сто примірників одного видання.

Доки не створимо тут в цій країні і в Канаді українського ринку для української наукової книги, щоб принаймні одна тисяча українських людей (зокрема професіоналів) купувала українську наукову книгу — тяжко буде розвинути видавничу справу.

V

Але науковий інститут має ще іншу сторінку, якої значення не можна перецінити. Усі великі творчі акти люд-

ства вимагають многогранної постійної зорганізованости, яку може дати і дає лише постійна співпраця і постійне співвиконання завдань. Взяти б, для прикладу, музику. Найбільш розвинутий вид музичної творчости це не концерт соліста, а симфонія. Щоб виконати симфонічну композицію, не вистарчить одного, хоч би й найкращого соліста. Там треба цілої низки першорядних солістів, і то по кількох для кожної складової одиниці оркестри чи хору, і абсолютної згармонізованости оцього ансамблю солістів. Один скрипаль, чи одна флейта, одне сопрано чи один баритон тут не вистарчать, хоч би кожен з них був неперевершеним віртуозом.

Щоб українська наука могла виконати найвищі завдання наукової творчости в ділянках українознавства, не вистарчить солістів, звичайних професорів відповідних кафедр. Тут треба нам симфонічного оркестру науки, яким власне стане науковий інститут. Українська наука тільки тоді буде спроможна виконувати великі наукові композиції, якщо в одному місці, власне в Українськiм Науковiм Інститутi Гарвардського Університету матимуть змогу разом працювати і творити найкращі солісти української науки всіх генерацій, при чому не кожен для себе і в ізоляції, але у творчій співпраці і в згармонізованості симфонічного оркестру.

Такий „симфонічний оркестр” науки повинен би обіймати принаймні по п'ять представників трьох основ української ідентичности і самопізнання — п'ять українських мовознавців, п'ять українських літературознавців і п'ять українських істориків. До того треба б додатково принаймні п'ять представників українських економічних та політичних наук та п'ять співробітників для загальних дисциплін: бібліографії, енциклопедії та служби інформації. Разом бодай двадцять п'ять першорядних спеціалістів.

Керована вимогами інтелекту та системою важности і першенств, робота наукового інституту, отого симфонічного оркестру науки, виробила б імпазантний колектив української творчости, який променював би і на інші ділянки українського життя, призвичаюючи українських людей до вищих форм творчої зорганізованости, до залишення неоправданого амбіціонерства та необмеженого очайдушного і через те шкідливого індивідуалізму.

VI

Отих солістів науки треба було б дуже обережно вибрати. Ніякий непотизм (у нас від віків закоріненій), чи служняність челядника — не повинні тут мати місця. Тільки люди з надзвичайними способностями, інтелігенцією, оригінальністю думки, почуттям людської і національної гідности повинні б братися до уваги. Їх треба рекрутувати із трьох середовищ: докторантів і докторів українознавчих дисциплін Гарвардського університету, таких же докторантів і докторів із інших університетів Америки і Європи, врешті професорів американських та інших університетів, зацікавлених українською тематикою, які могли б провести семестр або рік в Українськiм Науковiм Інститутi для виконання наукового завдання — свого власного чи інститутського.

VII

Тому, що і найбільш віддані науці люди не можуть жити тільки любов'ю до науки та повітрям, а мусять мати на одержання принаймні від 10 — 15 тисяч доларів річно (в цій країні), щоб дати змогу діяти накресленому повище симфонічному оркестрові української науки, треба в першу чергу суми від 25 x 10,000 до 25 x 15,000, цебто біля 250 — 375 тисяч (залежно від ставок).

До того треба додати ще платню для секретаря інституту, бібліотекаря, мовних редакторів, перекладачів і типістів — разом бодай яких 50,000 та яких 30,000 на технічні видатки, як копіювання, канцелярійне приладдя, кошти семінарів та наукових з'їздів і т. п.

Значить, доходимо до чисел від 250,000 + 80,000 до 330,000 + 80,000, тобто від 330,000 до 410,000 доларів.

Як можна б виконати таке фінансове зобов'язання? Я не економіст і тому мої думки, що їх висказую в цій справі треба трактувати лише як стимул для фахової дискусії, а не як готову рецепту для здобуття фондів.

Після всестороннього студіювання ситуації, які мають інші інститути Гарвардського університету та обдумання нашого потенціалу, пропоную для дискусії такий проєкт.

Інститут мусить мати як постійну базу вивінування у висоті 2 мільйонів доларів, яке дасть йому постійний кож-

норічний дохід біля 100,000 (чи їх рівновартість) і це буде в першу чергу на оплачення коштів адміністрації, видавничої справи і бібліотеки (повище ми усталили як орієнтаційну позицію — мінімум 80,000 доларів).

Для здобування суми, потрібної для вдержання 25 науковців, треба створити окрему позицію в системі ФКУ або замінити її на окрему фундацію, яка чи то на базі членських внесків (напр., 2,000 членів по 500 доларів річно, чи 10,000 по 100 дол.), чи то на базі постійної співпраці наших кредитівок, чи може біржевих операцій, роблених нашими фахівцями, була б у стані забезпечити потрібну для праці інституту суму: 400-500 тисяч доларів річно.

Хоч у розгарі пропаганди підсувається думку, що, мовляв, Гарвард уже дістав два мільйони українських грошей і тепер хоче ще більше грошей виманити від української спільноти, при об'єктивному розгляді справ ясно видно, що тут Гарвард ні при чому. Це не для існування Гарварду, а для „бути, чи не бути” українству — потрібно, щоб десь на земній кулі, у найбільш ефективнім з точки погляду престижу місці, могло працювати і співробітничати зі собою яких 25 ведучих українських вчених, маючи до диспозиції фахові бібліотеки, відповідні канцелярії, поміч технічного апарату та видавництва.

І тому цілком не є облігаторним передавати капітал (крім першого вивінування — 2,000,000) Гарвардові, щоб забезпечити можливість праці інституту. Ми можемо і повинні перебрати ту почесну справу, яку може виконати українська зорганізована спільнота на еміграції, у свої руки, але під умовою, що завдання буде дійсно виконане і буде виконуватися точно, постійно.

VIII

Дорогі Друзі!

Кажуть, що, потенціально беручи, кожна людина має можливість стати щасливою, що принаймні один раз до кожної людини заглядає промінь щастя. Тільки не кожна людина має талант розпізнати, що власне це щастя до неї прийшло, і повністю використати ту золоту нагоду.

Те саме можна сказати і про народи. Мабуть немає та-

кого народу, до якого не загостила б хоч раз у його житті золота можливість. Як ми знаємо з нашої історії, і до нас такий промінь щастя кілька разів доходив. Але, на наше нещастя, ми досі були сліпими, не розпізнавали в час золотої нагоди. Ось зараз світової слави університет дає нам усе потрібне, щоб українська наука вийшла з гетта, щоб через престижеву українську науку зі світовим поперттям українська нація дістала можливість розірвати окупи свого рабського браку людської і національної гідности, як в Україні, так і на еміграції.

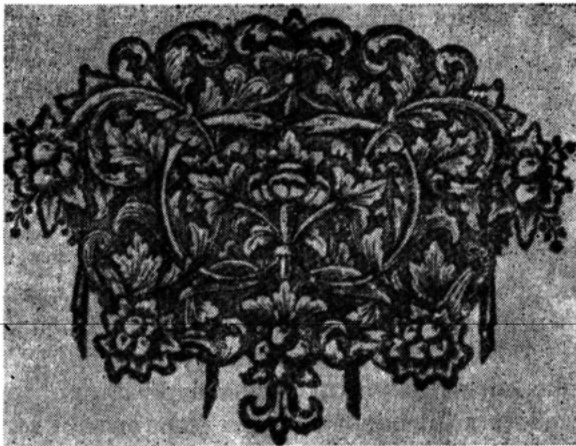
Але чи ми використаємо повністю оту нагоду?

Я твердо вірю, що, маючи Ваше апостолування, Ваше поперття і Вашу жертвенність, українство таки зірве з минулою незрілістю, а повними пригорщами схопить і збереже промінь українського щастя.

Золота нагода цим разом не промине незауваженою, а як зловлений птах, стане на службі нашого культурного і національно-державного Відродження.

Квітень 1973.

15.

ПЕРЕЩЕПЛЮВАННЯ І ВИРОЩУВАННЯ

I

Створення трьох кафедр, по одній для всіх трьох основних українознавчих дисциплін (історія, література, мова) в Гарвардському університеті є переломовою подією не тільки в еміграційних масштабах, але в цілій дотеперішній історії української культури.

Ніколи досі, ні в Україні, ні поза її межами, не було в одному нормально працюючому університеті трьох кафедр з українознавчих наук, які мали б такі самі фінансові та наукові можливості, як кафедри будь-якої іншої т. зв. „традиційної” галузі науки.

Як відомо, нормального українського університету протягом якогось довшого часу, ніколи ще не було, хоч боротьба за український університет, головно у Львові в рр. 1900-1910, велась на всіх рівнях; навіть були борці, що за ідею свого університету віддали своє життя, як студент Адам Коцько (* 1882, — † 1910).

До 1917 р. в Україні під Росією діяли три російські університети: Харківський (від 1805 р.), Київський (від 1834 р.) та Одеський (від 1865 р.), в яких деколи займали відповідальні місця також вчені — професори українського похо-

дження. Але в тих високих школах не тільки що не було окремих кафедр для українознавчих дисциплін (історія, література, мова), з окремими семінарами, інститутами, бібліотеками, із своєю безперервною традицією та з самостійністю наукового досліджу; там, згідно з державною догмою імперіялістичної Росії „не било, нет і бить не может”, заперечувалося право українців на свою окрему мову і на свою національну окремішність.

В часах „розквіту” дослідів над історією України в Київському університеті, зв’язаних з діяльністю Володимира Антоновича (* 1834, — † 1908; професорував в рр. 1878 — 1901) в тому університеті існували дві катедри історії „російського государства” (але ні одної кафедри української історії!), одну з них займав В. Антонович, а другу росіянин Володимир Іконніков (1841-1923; професорував у рр. 1870-1900). В тих кафедрах викладали російською мовою і то з позицій російських імперських потреб. Тільки мімікруванням та „контрабандою” вдавалось Антоновичеві від часу до часу читати лекції із деяких періодів української історії (литовсько-руського та козацького) та проводити бодай частково українську наукову політику.

Але йому не дали змоги запропонувати на свого наслідника його найкращого ученика Михайла Грушевського. Теж старання самого Грушевського в рр. 1907-1908 дістати другу кафедру російської історії (після смерті П. Голубовського, наслідника Іконнікова) натрапили на спротив чорносотенної професури і не могли увінчатись успіхом.

Тоді, коли, напр., у 1968 р., з нагоди інавгурації кафедри історії України, і в 1973 р., з нагоди захисту першої дисертації з історії України, в Гарвардському університеті офіційно була впроваджена українська мова поруч англійської, то в Києві, ще в 1899 р., на мовному тлі дійшло до великого скандалу. Ось, що пише про те Дмитро Дорошенко у своїй монографії про Володимира Антоновича: „В 1899 р. мав відбутися в Києві археологічний з’їзд (9-ий з черги у цілій Росії і 2-ий у Києві). Антонович знов, як колись, взяв активну участь у його підготовленні. На той з’їзд були запрошені й українські вчені з Галичини, члени Наукового Товариства ім. Шевченка. Вони наготовили багато рефератів, але незадовго перед з’їздом виявилось, що через інтриги ворогів укра-

їнства, читання докладів українською мовою не буде допущене на з'їзді. Тоді члени Наукового Товариства ім. Шевченка відмовилися взяти участь у з'їзді, а виготовлені реферати видали в двох томах Записок НТШ. Вся ця історія була дуже прикра для Антоновича. Біля справи недопущення української мови на з'їзді розгорілася полеміка. З одного боку виступив з дуже різкими нападами проти української мови й проти українського руху професор (славістики) Київського університету Тимофій Флорінський (1854-1919) на сторінках газети „Кієвлянин”; українці відповідали в „Кієвській Старині...”

Правда, 17 вересня 1918 р. урядом гетьмана Павла Скоропадського було створено два українські державні університети, один в Києві (поруч старого російського ім. св. Володимира), а другий у Кам'янці Подільському, але вони не могли розвинутися з причини поновної політичної катастрофи. По остаточному перебранні влади в Україні більшовиками в 1920 р. всі існуючі університети були зліквідовані: на їх місце створено Інститути Народної Освіти, яких завданням була вже не науково-дослідна і науково-педагогічна праця, а тільки „готувати працівників освіти для масових і професійних шкіл всіх типів та виховних закладів”. Правда, деякі ІНО (головно у Києві, Харкові, Одесі) до 1930 р. зберегли своє наукове обличчя та мали українознавчі, університетського типу катедри, але вже на початку 30-их років відбулася сумної пам'яті чистка і ліквідація самостійності українського наукового дослідження і наукового процесу. І коли зразу після злочинного штучного голоду в рр. 1933-34 (чи припадково!) знову відновлено університети, — це вже були заклади нового типу: тепер університети стали лише розсадниками витворених партією догм та новим інструментом русифікації. Місце професорів зайняли здебільшого не науковці, а обмежені фахівці-практики, викладачі.

Усвідомлюючи собі вагу науки в національному житті, а спеціально ролю гуманістичних наук для плекання національної окремішності, комуністична партія безцеремонно потоптала суверенні права українського та других не-російських народів і взяла під свою контролю продукцію висококваліфікованих спеціалістів, створивши центральну установу у „всесоюзнім” міністерстві вищої освіти в Москві, яка

від 1956 р. називається: Вища Атестаційна Комісія — ВАК. Ота установа — ВАК, одинока має право в цілому СРСР, отже і в УРСР:

а) присвоювати вчені звання професора, доцента, старшого наукового співробітника;

б) затверджувати на основі рішень вчених рад наукових установ вченому степені доктора наук (усі дисертації можна захищати тільки тоді, якщо вони написані *російською мовою*);

в) розглядати в порядку контролі всі кандидатські дисертації;

г) призначати місце праці для кандидатів та докторів, без огляду на їх походження;

г) вирішувати, де і які наукові дисципліни мають право розвиватися, напр., Україна не має права мати свої візантиністики та орієнталістики.

Наслідки того колоніялізму у науковій сфері — страшні. Університети в Україні не мають права надавати жодних наукових степенів. Тому не диво, що за даними покажчика: „Учені Вузів Української РСР”, виданого в 1968 р. Київським університетом, в усіх 108 вищих школах УРСР, тобто в 8 університетах та всяких фахових інститутах, як медичних, політехнічних, сільсько-господарських, педагогічних і т. д., працювало всього тільки 1644 людей, що мали звання доктора даної науки. А лише, для порівняння, в одному Гарвардському університеті в тому самому часі працювало понад 5,000 вчених із званням доктора!!!

Це прямо виглядає на пародію університету, коли у старому традиційному огнищу науки, яким, без сумніву, був до 1939 р. Львівський університет, було у 1968 р. всього сорок п'ять (45) професорів та викладачів зі званням доктора, а в Чернівецькому університеті всего... *одинадцять* таких працівників (підкреслюю: не в одному департаменті, а в цілому університеті!!!).

Ще треба додати, що в жодному з існуючих університетів УРСР немає ні одної катедри історії України; усі мають, по старій традиції, катедри російської імперії (тепер це окреслюється, як історія СРСР); тільки у декількох є ще катедри історії УРСР (Київ, Харків, Львів).

У системі австрійської держави був відкритий у 1784 р. університет у Львові (на базі єзуїтської колегії, заснованої у 1661 р.), який почав свою діяльність властиво тільки у 1817 р., спочатку як німецький університет, з тим, що від 1871 р. на філософічному, теологічному та правничому факультетах допускалися мови — польська і руська (українська). Однак, завдяки успішній акції польських політичних кругів, у 1879 р. був відкинтий проєкт професора Омеляна Огоновського (його вперше виробив віцемаршал галицького сойму Юліян Лаврівський у 1869 р.) впровадити замість німецької мови, двомовне урядування і викладання польсько-руське (українське). Патентом цісаря Франца-Йосифа I у Львівським університеті була запроваджена польська мова (в Краківському університеті перехід на польську мову відбувся вже у 1870 р.), з тим, що в окремих випадках допускалося, щоб професори викладали руською (українською) мовою.

В офіційній дво-томовій історії Львівського університету написаній польською мовою професорами Людвіком Фінклем і Станіславом Старжинським, що вийшла у Львові 1894 р., читаємо слідує: „Виклади відбуваються в польській мові. Винятком є виклади німецької мови та літератури, які переводяться в німецькій мові, а також виклади руської (української) мови та літератури, для яких допускається руську (українську) мову; також тою мовою відбуватимуться, починаючи від зимового семестру 1894/95 р., виклади професора Грушевського із світової історії із спеціальним узглядненням Східної Європи” (том 2, стор. 231).

До речі, М. Грушевський не мав своєї власної катедри, а входив організаційно до катедри-семінару всесвітньої історії, яким керував польський вчений Броніслав Дембінський (1858-1939).

У філософічному факультеті Львівського університету в 1849 р. була створена *одинок* українознавча катедра за існування того ж університету до його переорганізації на радянського типу університет в 1939 р. Це катедра руської (української) мови й літератури, зі своїм власним семінаром та спеціальною бібліотекою. Її займали такі вчені:

Яків Головацький (* 1814, — † 1888; 1868 р. втік до Росії) в роках 1849-1868;

Омелян Огоновський (* 1833, — † 1894) в роках 1879-1894;

Олександр Колесса (* 1867, — † 1945) в роках 1898-1918;

від 1900 р. працював там, спершу як доцент, а опісля як другий звичайний професор, Кирило Студинський (1868-1941).

За польської влади катедра спочатку була необсадженою; в рр. 1927-1939 її займав польський україніст (краківського походження) Ян Янув (* 1888, — † 1952).

II

Із повищого наглядно ясно, що коли створилося „Гарвардське чудо”, керівники гарвардських українознавчих студій не тільки не мали щастя дістати конкретної допомоги від нормально працюючих українських університетів (як це було б у випадках творення польських, німецьких, французьких і т. п. катедр), але навіть не могли взоруватися на практиці співдії трьох таких українознавчих катедр в минулому, бо ж, як вище стверджено, ніколи не було в системі нормально діючого університету одночасно катедр української історії, літератури та мовознавства.

Треба було шукати нових доріг, спиратися на досвід інших дисциплін, яким теж приходилось починати майже наново.

Вихідною точкою було почуття відповідальності за якість науки, яка забороняла трактувати українознавчі дисципліни, як щось, для чого яка-небудь кваліфікація вистарчить. Не можна було прийняти несерйозної тези, що важним є тільки „патріотичність” ученого, а не його місце в науці, як теж треба було взяти неприємний ризик, що некваліфіковані амбіціонери, яких, на жаль, у нас ніколи не бракувало, підіймуть великий „патріотичний” шум, що їх не взято до уваги. Такий підхід був тим більше самозрозумілий, що можна було уперше в історії будувати щось нове, і з сильною базою, яку забезпечує постійність та економічна неза-

лежність. І таку нагоду стратити було б гріхом проти розуму.

III

Кожному читачеві цих рядків відомо, що плодові культури (рослини, й дерева) не тільки можна пересаджувати з одного континенту на другий, але й перещеплювати, щоб випродукувати ще більш шляхетну породу. Процес перещеплювання є складний і вимагає, щоб його проводив добрий фахівець, який при тому придержувався б дуже прецизних приписів і, перш усього, мав би терпеливість, необхідну при тому ділі.

(Маючи комплекс меншевартости, ми не маємо відваги признатися, що є ділянки, в яких ми ще не зробили належного поступу, або яких розвиток переривався, і з притаманною дітям нетерпеливістю та фантазією заступаємо нормальний стан „показухою”, забуваючи при тому, що навіть найкраща і голосна „показуха” — це не ріст; зате, якщо чогось ще сьогодні немає, воно може постати і скріпнути завтра, але тільки під умовою, що його розвиток буде нормальний.)

Ось вік і, передовсім, якість рослини, яку перещеплюється, мають особливе значення. Не можна кожную рослину чи дерево перещепити, але тільки таку, яка вартує того і не є за стара. Так само важним є нова почва, її хемічний склад, іригаційні умовини, тощо, які творять, так би мовити, матеріальну базу для перещепленої рослини чи дерева.

Мабуть ясним є для кожного, що пересадити науку про Україну до Америки безпосередньо, не простудіювавши американську „почву”, навіть, якщо б усі університети України діяли як нормальні, незалежні високі школи, — було б неможливо. Тому, тут треба було застосувати не методу прямого пересаджування, а перещеплювання.

Що робиться в ділянці плодових культур, якщо немає готової високоякісної культурної рослини для пересаджування? Відповідь: перещеплюється. Підручники навчають нас, що в такому випадку дістається найкращий сорт насіння з батьківщини рослини і вирощується її означений час у спеціальних розсадниках — „маточниках” („маточно-сортний сад”), даючи йому найкращий корм, відповідну дозу світ-

ла, тепла і т. д., одним словом: забезпечується всебічно ріст та розвиток такої рослини. Опісля готується для неї її „матеріальну базу”, тобто ґрунтова та кліматичні умови і, тільки маючи це забезпечення, пересаджується туди із розсадника рослину для самостійного життя.

Точно за тим принципом творяться кадри українознавчих дисциплін в Гарвардському університеті. Перше і найважливіше завдання Комітету Українських Студій було підшукати „найкращий сорт насіння”, тобто талановитих молодих людей, які рішилися би присвятити своє життя наукам про Україну. Тут мушу підкреслити, що українське походження такого молодого кандидата на науковця не облегшує йому його тяжкого шляху. Я, як голова Комітету, ясно ставлю справу такому охочому, що працювати в ділянках українознавчих наук далеко тяжче, як у багатьох інших дисциплінах, бо тут мало що зроблено. Треба з тим рахуватись, що, напр., майбутній історик України мусить бодай два рази більше працювати і докласти всяких зусиль, як, напр., історик Америки, Англії, Німеччини, бо у них всі джерела видані з покажчиками, усі періоди добре вистудіовані; ті історики можуть зразу включитись у високорозвинену систему дослідів. Мимо того, як досвід нашого першого п'ятилітнього етапу показав, наша справа має запевнений ріст. На щастя, фінансове забезпечення для можливості починати українську наукову політику не прийшло запізно. Все ще можна і тепер знайти (але треба їх добре шукати!) гурт талановитих і відданих ідеї служити українській науці молодих, свідомих свого українства людей, які ще зв'язують своє майбутнє із працею для української справи. Ось кілька тижнів тому, я мав розмову з одним визначним істориком жидів, який нарікав, що хоч серед молодих жидів не бракує талантів, але майже ніхто не хоче жертвувати свого життя, щоб у довгій підготовці, яка вимагає понад десяток років, бути спосібним атакувати всебічно таку складну дисципліну, як всесвітню історію жидів. Маючи інформації про деяких адептів українознавчих дисциплін, а зокрема про їх всебічне підготування, він мені отверто заявив, що він мені дуже заздрить, бо правдоподібно українці в Америці ще не втратили свого зв'язку з національними потребами, і що ще не перейшли в стадію міряти все з точки погляду особистої вигідності і затрати якнайменше зусиль.

„Маточником” є Семінар українознавчих студій, усі науково-дослідні заклади і бібліотеки Гарварду, куди запрошуються найкращих спеціалістів з Америки й Європи, щіб „ушляхетнювати насіння”, тобто всеціло вишколювати молодих кандидатів на дослідників у всіх складних питаннях методу досліду, фактичного знання матеріялу, зі спеціальним натиском на розвиток здібностей для наукового аналізу. Цей вишкіл проходить як в Гарварді, так і поза ним, часто ще в Європейських університетах, для належного доповнення.

Діставши методичний і фактологічний вишкіл, молоді дослідники запізнаються із усім доробком української науки, студіюючи дуже уважно як і позитиви, так і негативи. Їх завдання, нав'язати до позитивних осягів і розвинути їх до міжнародних стандартів. Але крім своєї вужчої дисципліни, вони вивчають і науковий розвиток інших народів, зокрема сусідів України, щіб виробити собі правильну перспективу і дистанцію, необхідну для спроможности точної оцінки.

Перший наш п'ятилітній етап закінчився публічним захистом докторської дисертації першого випускника; за ним, у недовгих відстанях, підуть дальші захисти дисертацій.

Другий п'ятилітній етап має за ціль дати можливість початкуочому науковцеві стати на ноги.

Студіюючи ведучі європейські системи вирощування молодих вчених, Комітет виробив свою, — яка об'єднує в собі найкращі можливості кількох систем.

Вибраний молодий вчений у системі Гарвардських українознавчих студій дістає контракт на п'ять років, із кожнорічним підвищенням у платні, так, як це є у випадку американських асистент-професорів. Але він не викладатиме 4 курсів, а лише один (подібно, як середньоевропейський „приватдоцент”), при чому тільки кожного другого року. В році, коли він викладає, він матиме титул „лектора”, а коли відбуває свої наукові досліді (подібно, як „залишений при катедрі” у старій царській системі), займатиме позицію „наукового співробітника” Українського Наукового Інституту. При тому він може працювати або в Гарварді, або в бібліотеках та архівах Америки, Азії чи Європи, в яких є найкраще зібрані потрібні для нього матеріяли.

Перший рік після захисту дисертації мусить бути призначений для підготовки дисертації до друку, тобто замінення дисертації на монографію. Це важне з того боку, що таким чином молодий науковець дістане зразу свою „візитну картку”, якою є, без сумніву, перша більша творча праця.

Другий п'ятилітній етап закінчиться вужчим вибором кандидатів на професорів. Коли число тих, хто бере участь у науковій роботі періоду другого п'ятиліття може бути більше (навіть до п'яти на катедру), залежно від можливості забезпечити їх матеріально, — тих, хто буде вибраний, щоб залишитися на третє п'ятиліття, буде не більше, як по двох на катедру. Вони, діставши рангу „асошієйт професорів”, знову будуть викладати кожен другий рік, але число їх викладів та вправ збільшиться до нормального професорського навантаження.

І тільки при кінці третього п'ятилітнього етапу приймуться рішення відносно обсади звичайних професур. Тільки тоді українознавчі студії стануть постійною складовою частиною даних департаментів. Тоді будуть вироблені програми на всіх рівнях. (Досі все проходило тільки у системі „маточника”).

Це, очевидно, буде можливе тільки тоді, як паралельно до вирощування — вишколу у „маточнику” нової генерації висококваліфікованих вчених у ділянках українознавства, в Українськiм Науковiм Інститутi будуть готуватись підручники та всякі інші матеріали, необхідні для ведення курсів, вправ і семінарів (двоплянність акції). Бо, якщо це не буде на час виконане, звичайні професори не зможуть приступити до серйозного виконання свого завдання.

IV

Як бачимо з того огляду, процес перецелювання дуже складний і довготривалий. Але іншої можливості немає, якщо прагнеться дійсного здобутку, а не „показухи”.

Тут теж дуже важну роль грає точний і ясний план, якого треба консеквентно придержуватись. Досвід першого п'ятиліття творення нової епохи в історії української науки показав, що ми — українці можемо на час виконувати свої завдання, якщо вони є керовані відповідально і фахово.

З другої сторони, важно теж задержати двопляновість акції і не тратити більше часу на безплідні сумніви.

В 1968 р. було домовлення ФКУ з університетом, що до п'яти років гроші, потрібні на вивінування трьох катедр, будуть зібрані. Комітет одначе не чекав із заложеними руками п'ять років, доки ця обіцянка буде виконана, а, не гаючи ні хвилини часу, взявся реалізувати перший п'ятилітній етап. Коли настав тріумфальний січень 1973 р., то тоді не лише завершено створення фундації для трьох катедр, але тоді також почалась продукція докторів.

Тільки що випущено першого доктора (30 квітня 1973), а університет погодився створити Інститут. І тут знову, декан гуманістичних наук, проф. Джон Данлоп, не чекав, аж доки ФКУ передасть 2 мільйони доларів, потрібних для створення підставової фундації для вивінування інституту, а зразу дав до диспозиції майбутнього Українського Наукового Інституту імпозантний будинок у престижевій частині університетської території, із готовим бібліотечним устаткуванням, великою семінарійною залею, кімнатами для видавничої справи та понад 25 канцелярій для співробітників. Президент університету, проф. Бок, на прийнятті 30 квітня 1973 р., на яке запросив 100 представників українських жертводавців, підкреслив, що у випадку творення бази для української науки, університет свідомий історичности тої дії та спеціальних зобов'язань. Він, президент Бок, з гордістю ідентифікував себе з цією великою справою і прийняв зобов'язання, що вже у академічному році 1973/1974 Український Науковий Інститут Гарвардського Університету стане дійсністю.

Тож справа тепер за нами, не треба гаяти часу, а дати можливість Інституту виконувати завдання другого п'ятилітнього етапу, тобто готовлення науково-педагогічних матеріалів і підручників, та ведення біжучої науково-дослідної праці.

Схема двоплянної акції творення бази для наук про Україну така:

Перший п'ятилітній етап (1968/69 — 1972/73)

22 січня 1968 р. — прийняття плану заснувати три українознавчі катедри: історії, літератури, мови;

вплата частини потрібної суми на створення фундації.

Акад. рік 1968/69 — Початок вишколу першого кадру у системі школи аспірантів, створення українського відділу у Гарвардських бібліотеках.

Рік 1970 — Створення Семінару українських студій та органу аспірантів „Рецензія”.

Січень 1973 — Доповнення і передання університетові суми до висоти 1,800,000 доларів, потрібної на постійне вивінування 3-ох катедр.

Квітень 1973 — Публічний захист докторської дисертації першого випускника.

Червень 1973 — Створення Українського Наукового Інституту.

Другий п'ятилітній етап (1973/74 — 1977/78)

Катедри:

Акад. рік 1973/74 — Перший доктор, як науковий співробітник Інституту, готує свою дисертацію до друку.

Акад. рік 1974/75 — Початок викладацької праці нових докторів, як „лекторів”.

Рік 1977 — Вибір по двох для дисципліни найкращих молодих вчених для праці як асошієт професорів.

Інститут:

1973 — 1977 — Початок праці молодих вчених гарвардського хову рам'я об рам'я із старшими та з молодшими вченими з інших університетів. Підготовка підручників та інших матеріалів для викладання. Створення бібліотеки та видавництва Інституту.

Третій п'ятилітній етап (1978/79 — 1982/83)

Катедри:

Перші асошієт професори поширюють рямці діяння українознавчих катедр.

Рік 1983 — підготовча стадія закінчена.

Інститут:

Видання підручників, початок видавання міжнародного українознавчого журналу та біжучої бібліографії.

Молоді вчені перебирають керування катедрами та Інститутом. Українознавчі дисципліни, доставши потрібні підручники і матеріали включаються у нормальну систему відносних департаментів університету.

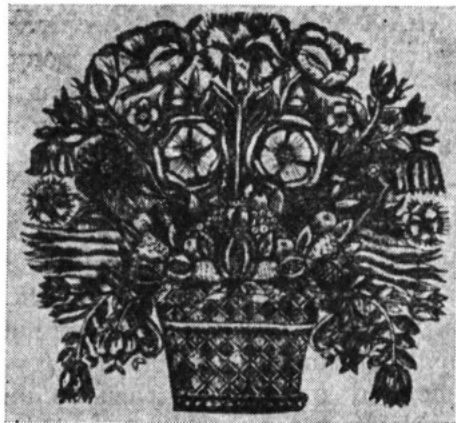
*

З повищого ясно, що пляново творити науку, — це з одної сторони, дуже складне завдання, але зате, з другого боку, — надзвичайно вдячне. Як у випадку рослин, тут можна стежити за розвитком, але під умовою, що мається потрібний терпець та зрозуміння потреб.

Кожен крок має своє місце, він мусить бути зроблений, і то правильно, бо інакше не буде росту, а занепад.

Ріст — перша передумова для життя нації. Тому, кінчаючи оці рядки, я запрошую всіх, кому дорога справа української культури і самобутності, взяти участь у процесі перещеплювання і вирощування великої української науки.

Червень 1973.

ПІСЛЯСЛОВО АВТОРА

Дорогий Читачу!

Після того, як Ви терпеливо і — сподіюсь — уважно пройшли теми статей цієї збірки, я дозволю собі підсумувати основні положення трактованої справи. Це для того, щоб Ви і я мали змогу легше перевірити якість і вартість теорії і практики Осередку українських студій Гарвардського університету.

1

У той час, коли на Заході („латинським”) творилася база народної ідентичності (14 — 16 століття: своя літературна мова, власні університети, збірки документів та традицій), і коли постав новий варіант євразійської імперії (Російська імперія у 1721 р., після перемоги під Полтавою), що використала — але тільки зовнішньо — здобутки „латинського” заходу — в Україні в обох випадках перестала існувати своя держава: Галицько-Волинська у 1340 р., а Козацько-Гетьманська у 1709 — 1764 — 1783.

Тому по сьогодні українська ідентичність є у дуже нерівнім змагу з усіма іншими націями. Тут вистачить пригадати думки Бориса Антоненка-Давидовича (проти якого знову почався наступ), з його прекрасної книги репортажів з часів т. зв. українізації п. н. „Землею Українською” про те, що коли є аксіомою (подібно до аксіоми $2 \times 2 = 4$), що в Парижі говорять французькою мовою, в Берліні — німецькою і т. д., то відносно Києва, Харкова, Одеси і т. д. — дана аксіома не діє, вона тільки теорія, яку треба ще доказувати.

Українська ідентичність, база культурної та політичної активності, джерело атракційної сили для нової генерації, не може нормально існувати без рішальної допомоги трьох „українознавчих” дисциплін (і то в тім порядку!): мови, літератури й історії.

Мова (з етнографією) — це спільний „код” української спільноти;

Література (з фолкльором і мистецтвом) — це мистецьке оформлення власне мови, яке є духовим кормом вищої сфери культури;

Історія (з археологією) — це спільна пам'ять української спільноти, без якої вона як безвільний робот.

У повищих статтях було ясно показано, що оті три рішачучі „українознавчі” дисципліни можуть розвиватися та діяти тільки тоді, коли є одночасно дві паралельні сфери:

а) викладацька — катедри українського мовознавства, української літератури, історії України;

б) дослідницька — Українська Академія Наук (вимога максимальна), або Український Науковий Інститут (вимога мінімальна).

При тому і катедри, і Науковий Інститут мусять мати тверду фінансову базу, діяти по-лицарськи і гідно, без параної геттових комплексів меншевартости, при тому діяти вільно, без ніякого впливу якої не було б політичної сили, все одне — своєї чи чужої. Вони повинні також мати до диспозиції якнайкраще вивінувані спеціальні колекції українських книжок та періодики з одної сторони, а стародруків і рукописів — з другої.

На жаль, немає української держави, яка цікавилася б українською ідентичністю, де національні університети і національна Академія Наук плекала б на найвищому рівні названі три дисципліни: українське мовознавство, українське літературознавство і українську історію. У теоретично суверенній Українській Радянській Соціалістичній Республіці (УРСР) „старший брат” (якого треба любити більше, як

самого себе) чуйним оком не допускає до постановня вищої культури, зокрема у ділянках українського мовознавства, літературознавства й історії, бо згідно з імперськими законами допускається існування тільки однієї „вищої” російської імперської культури, з атрактивною силою для посилення власне імперської ідентичности.

Україна — „молодший брат” — мусить задовольнитися нижчою формою культури, „етнографізмом” та „євнушим” варіантом нижчої якості культури, відданої під нагляд і управу імперським яничарам.

4

В такій ситуації українська еміграція у Північній Америці (яка — до речі — своїм числом перевищує не одну самостійну націю; напр., Ісландців є всього 200,000) мусить взяти на себе почесний тягар: перебрати на себе творення бази української ідентичности на найвищій рівні у загальноукраїнським масштабі, подібно до того, як це було у випадку жидів у 19 — 20 ст. (до створення держави Ізраїль), чи поляків у 19 ст. При тому треба діяти спільно і не брати до уваги державні границі: справа бази української ідентичности є так само важною для українців ЗДА, як і Канади.

5

Щоб мати в Америці три „національні” катедри (мови, літератури й історії) та „національний” Науковий Інститут, є дві можливості:

1) Заснувати свій власний університет, в системі якого основну роллю грали б названі три катедри та Науковий Інститут, або

2) створити у системі американського університету три катедри і Науковий Інститут, з тим, що це мусить бути найкращий американський університет.

Тут слово „найкращий” у відношенні до університету — не трафарет, а необхідність. Бо надто велика і важна справа

є у грі: справа української ідентичности. Тут для експериментів не повинно бути місця.

6

Першу можливість вибрали собі жиди у 1948 р., створивши свій Брандайс Університет (Brandeis University) у містечку Волсем (Waltham) біля Бостону у стейті Массачусеттс.

Брандайс — не великий числом університет: там навчається всего біля 2,000 студентів і діє біля 400 викладачів і професорів. Але, щоб він міг діяти на високому рівні, він мусів мати забезпечену добру фінансову базу. Коли не рахувати будинків, бібліотеки, музею і т. п., які подарували приватні особи жидівського роду (і які мають вартість принаймні кількасот мільйонів долярів), щоб удержати Брандайс, треба понад 30 мільйонів долярів річно. Правда, Брандайс має своє вивінування у висоті 45 мільйонів долярів, але тим можна покрити тільки частину щоденних видатків.

Тому, що було б нереальним сподіватися, що українська спільнота в Америці (ЗДА і Канада) матиме можливість видати з одної сторони яких 100 мільйонів на посілість, будинки, устаткування, бібліотеки, музеї тощо, а з другої — яких 20 — 30 мільйонів річно на удержання свого високоякісного національного університету, остається друга можливість: увійти в спілку з американським університетом.

Але мати спілку можна лише під умовою, що це буде — з огляду на представлену вище виїмкову важність справи — найкращий американський університет.

Це власне й зроблено в нашій випадку. ФКУ рішив створити три катедри і Науковий Інститут у Гарвардському університеті, який признається усіма компетентними чинниками як найстарший, найкращий, найбагатший і найбільш престижовий американський університет.

Після домовлення з ФКУ, Гарвардський університет, який в особі своїх президентів, деканів, голов відповідних департаментів з гордістю взяв на себе обов'язок творити базу для української гуманістичної науки — покликав Комітет Українських Студій для керівництва у всіх справах, зв'язаних з потребами встановлених українознавчих студій.

Які завдання стали перед Комітетом? Їх було принаймні три:

- 1) розвинути ресурси Гарвардських бібліотек для потреб українознавчих дисциплін;
- 2) підготувати і встановити як частину університетської програми викладання українознавчих дисциплін;
- 3) створити базу для наукової роботи в українознавчих дисциплінах.

Але Комітет мав специфічні труднощі:

1) як подано в одній із статей, — ніколи (крім хіба короткого періоду в рр. 1920 — 1930) не існувало в системі нормально діючого (як Гарвард) університету трьох українознавчих кафедр: мови, літератури, історії. У Львівському університеті існувала тільки кафедра української (руської) філології (в рр. 1849 — 1939). Результат: не було джерела, з якого можна б вибрати найкращих фахівців у відповідному віці і доручити їм відповідні кафедри;

2) не було ніяких університетських підручників не тільки англomовних, але й українських, які не були б застарілі, і яких рівень давав би можливість вживати їх в Гарварді.

8

З огляду на те, Комітет, свідомий своєї великої відповідальності перед українством, рішив піти шляхом, що його я окреслив у останній статті цього збірника як „перещеплювання і вирощування”.

Він полягає на тому, що українознавчі дисципліни в Гарвардському університеті будуть насаджуватися не випадково, випадковими людьми, а після ясного і найбільш докладного, спеціально для тієї справи опрацьованого плану.

Цей плян передбачає перших 15 років як підготовчий період, в якому натиск буде не на викладанні в загально-університетській пляні, а в системі „маточника”, зі спеціалізацією на підготування кадрів та підручників.

У тому періоді, що складається із трьох п'ятирічних етапів:

1) спеціально вибрані елітарним способом найбільш талановиті й віддані справі молоді адепти науки дістануть якнайкраще підготування у своїй дисципліні, як у системі Гарварду (де в додаток до існуючих сил запрошується діючих спеціалістів в українознавчих науках), так і — в разі потреби — в університетах Європи;

2) захистивши дисертацію, оці молоді люди матимуть — все ще при доброзичливій допомозі фахівців — можливість перевірити свої спосібності чи то як викладачі, чи як наукові співробітники Українського Наукового Інституту, і тільки після періоду біля 10 років, можна буде зробити остаточні рішення відносно обсади катедр;

3) у системі Українського Наукового Інституту будуть підготовані підручники та інші необхідні допоміжні матеріали для викладів, семінарів та самостійної наукової праці;

4) будуть положені підвалини для того, щоби міг поста-ти дійсно фаховий міжнародний журнал українських студій, біжуча бібліографія та інші необхідні публікації;

5) влаштовуватимуться міжнародні симпозіуми та інші конференції на важливі наукові теми.

9

Повищій плян — це є одинока можлива дорога, яка доведе українознавчі дисципліни до рівня найбільш завансованих, зробить їх рівними у колі свободних національних дисциплін.

Коли це стане фактом — українська еміграція ЗДА і Канади з гордістю зможе пишатися, що своє загально-українське завдання виконала. Тоді і в Україні справа української ідентичности вийде із сфери теорії, що її треба

доказувати, а стане аксіомою, якої домагався ще у двадцятих роках нашого століття Борис Антоненко-Давидович.

1 серпня 1973.

AUTHOR'S EPILOGUE

1

Now that you, dear Reader, have patiently and, hopefully, attentively read this collection, I will permit myself the liberty of summarizing the basic ideas underlining these articles. This should facilitate an evaluation of the theory and practice on which the Harvard Center for Ukrainian Studies is based — its quality and worth.

During the XIV-XVI centuries in the “Latin” West a firm basis was established for national identity (the introduction of vernacular literary languages, creation of native universities, interest in the collection of native documents and chronicles). In the East, however, with the victory at Poltava and subsequent official proclamation of the Russian Empire (1721), a new variant of Eurasian imperialism appeared; this empire profited, though only

superficially, by the achievements of the Latinized West. The tragedy of Ukraine was that historical circumstances proved most unfavorable during both these periods. It missed the western development due to the disappearance of the Galician-Volynian State in 1340, and later the new Russian imperialism gradually eased the Cossack Hetman State out of existence (in the years 1709-1764-1783).

Due to these developments, the Ukrainian identity has been pitted in an uneven match against all other nations. Here it will suffice to recall an axiom of Boris Antonenko-Davydovych (who is again being repressed by the Soviets) contained in his marvelous travelogue "Through Ukrainian Lands," written during the so-called period of Ukrainization. According to Antonenko-Davydovych, it is axiomatic (just as $2 \times 2 = 4$) that French is spoken in Paris and German in Berlin. In Kiev, Xarkiv or Odessa, however, this axiom does not function — it is only a theory, which still has to be proven.

2

Ukrainian identity, which is the basis of cultural and political activity, as well as the drawing force for the new generation, cannot normally exist without the determined aid of these three Ukrainian disciplines: language, literature, and history (in that order).

Language (along with ethnography) is the common "code" of Ukrainian communities, both in the native land and in emigration, without which Ukrainianhood loses its reason for existence.

Literature (with folklore and the arts) is the artistic shaping of the language, spiritual nourishment for the higher levels of culture.

History (with archaeology) is the common memory of the Ukrainian community, which without history would be like a robot without a will of its own.

The above articles clearly indicate that the three critical Ukrainian disciplines can develop and function properly only when they are pursued simultaneously on two parallel levels:

a) instructional — the Chairs of Ukrainian Linguistics, Ukrainian Literature, and Ukrainian History;

b) research — a Ukrainian Academy of Sciences (a maximal requirement), or a Ukrainian Research Institute (a minimal requirement).

Both the Chairs and the Research Institute must have a solid financial basis and they must be able to function freely, without influence by any political power, and in a gentlemanly fashion (with dignity and without the inferiority complex and paranoia typical of a ghetto mentality).

3

Unfortunately, there is no Ukrainian state which would take an interest in the problem of Ukrainian identity, and consequently there exist no national universities nor a national Academy of Sciences which would cultivate the three above named disciplines on the highest level. In the theoretically sovereign Ukrainian Soviet Socialist Republic (URSR), the "older brother" (whom one must love more than oneself) vigilantly prevents the rise of a higher Ukrainian culture — particularly in the areas of linguistics, literature, and history. According to imperial practice only one higher imperial culture is permitted, which is to provide the drawing force for strengthening imperial identity.

Ukraine, the "younger brother," must be content with a lower form of culture which emphasizes "folksiness" as well as a "castrated" variant of low quality culture, carefully supervised and managed by imperial janissaries.

4

In such a situation, the Ukrainian emigration in North America (which outnumbers many an independent nation — Iceland, for instance, has a population of 200,000) must assume the burden of creating a basis for Ukrainian identity on the highest level. They can follow the example set forth by the Jews in the 19-20th c. (prior to the formation of the Israeli State) and the Poles in the 19th c. They must unite and work together, disregarding national boundaries, since the problem of establishing a basis for Ukrainian identity is equally relevant to the Ukrainians in the United States and to those in Canada.

There are two possible ways that a national group can maintain three Chairs (Language, Literature and History) and a Research Institute:

1) by establishing a separate university, with major emphasis placed on the three Chairs and a Research Institute, or;

2) by creating three Chairs and a Research Institute at an American university, with the stipulation that it must be the best American university.

5

The Jews chose the first alternative in 1948 and established their own university — Brandeis, in Waltham, not far from Boston, Massachusetts.

Brandeis is not a large university. There are approximately 2,000 students and some 400 lecturers and professors. In order to operate on such a high level, it naturally had to have a solid financial base. Its annual operating cost is around 30 million dollars. This does not include physical plants, libraries, museums, etc. which were donated by private Jewish families and are valued at several hundred million dollars. Brandeis does have an endowment of 45 million, which, however, only covers a small portion of daily expenses.

It would be unrealistic to expect the Ukrainians in America (U.S. and Canada combined) to be able to spend 100 million dollars for real estate, buildings, furnishment, libraries, museum, and so on, plus 20-30 million annually to maintain a top level university. The other alternative is to enter into a partnership with an established American university.

Considering the exceptional importance of the matter, only the best American university can be considered for an agreement of this kind.

And this is precisely what has been done in our case. The Ukrainian Studies Chair Fund decided to establish three Chairs and a Research Institute at Harvard University, which is recognized in all *competent* circles as the oldest, the best, the wealthiest, and the most prestigious American university.

After its agreement with the Ukrainian Studies Chair Fund, Harvard University, in the persons of its presidents, deans, and department heads, proudly assumed responsibility for the development of Ukrainian Studies. For this purpose, a Committee on Ukrainian Studies was established.

What were the tasks of the Committee? There were at least three:

1) to develop the resources of the various Harvard libraries in order to serve the needs of the growing Ukrainian disciplines;

2) to prepare and to introduce courses in Ukrainian disciplines into the university curriculum;

3) to create a basis for scholarly research in Ukrainian studies;

The Committee, however, was faced with special difficulties:

1) As one of the articles points out, never (except for the years, 1920-1930) have all three Ukrainian Chairs existed simultaneously in a normally functioning university (such as Harvard). The University of Lviv had only one Chair, that of Ukrainian (Ruthenian) Philology, during the years 1849-1939. As a result, there was no reservoir which could provide accomplished scholars, of suitable age, who could immediately occupy the Chairs.

2) There was also a lack of textbooks in English, or even in Ukrainian for that matter, suitable for university instruction.

Taking all this into consideration, the Committee, ever-conscious of its responsibility to the Ukrainian people, decided to take the approach which I have described as grafting and cultivation in the last article of this collection.

It means that the Ukrainian disciplines at Harvard will not be haphazardly planted with people selected at random. Rather the professors will be chosen according to a clear, purposeful and well-thought out plan.

This plan foresees the first fifteen years as a preparatory period during which emphasis will not be placed on instruction in the general university program, but on an "incubatory" process in order to prepare new cadres and textbooks.

During this period which consists of three five-year stages:

1) The most-talented, dedicated and specially-selected young candidates will receive the very best training in their discipline both at Harvard (where in addition to already existing instructors, outside specialists in Ukrainian Studies are often invited) and, if necessary, also from European universities.

2) Having defended their dissertations, these young people will have the opportunity, under expert guidance, to express their capabilities either as instructors or as researchers.

3) Foundations will be laid for the realization of a professional international journal of Ukrainian Studies, a current bibliography,

and other indispensable publications.

4) International symposia and conferences on important scholarly topics will be held.

This plan is the only possible route which will lead the Ukrainian disciplines to the most advanced levels as equal and independent national disciplines.

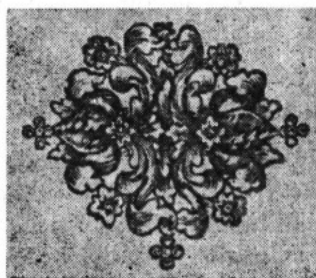
When this becomes an established fact, the Ukrainian emigration in the U.S. and Canada can be proud that they have accomplished their common Ukrainian goal. Then, even in Ukraine, the matter of Ukrainian identity will come out of the sphere of theory, which always has to be proven, and it will become the axiom for which Boris Antonenko-Davydovych strove in the twenties.

*

A note to the English-speaking reader: in this collection of fifteen articles written by the author during the years 1967-73, two articles are in English.

One of them (found in the first section called "The Presentation of the Problem, its Reflections and Results") deals with the role of a single historical manuscript "in the process of restoring the Ukrainian historical consciousness." (Article No.7)

The second English article (in part two "Theory and Practice") deals with "The Present State of Ukrainian Studies."

БІБЛІОГРАФІЧНА ДОВІДКА

Стаття 1. — Доповідь, виголошена в Нью Йоркському дискусійному „Клубі Круглого Стола”, 10 березня 1967 р. та на першому засіданні Наукової Ради Фонду Катедр Українознавства в Нью Йорку 7 травня 1967 р.

Друкована у журналі „Сучасність”, Мюнхен 1967, Ч. 4 (76), стр. 107—114, та у щоденнику „Свобода”, Джерзі Сіті, 15 травня 1967 р. (ч. 88) та 16 травня (ч. 89).

Стаття 2. — Доповідь, виголошена на засіданні Президії УККА в Нью Йорку, 1 грудня 1967 р.

Друкована: „Свобода”, 6 грудня 1967 р. (ч. 223) та 7 грудня (ч. 224).

Стаття 3. — Друкована: „Свобода”, 9 квітня 1968 р. (ч.67).

Стаття 4. — Друкована: „Свобода”, 27 жовтня 1968 р. (ч. 195).

Стаття 5. — Друкована: „Свобода”, 10 грудня 1970 р. (ч. 225);

„Америка”, Філадельфія, 24 грудня 1970 р. (ч. 223) та 26 грудня (ч. 224).

Стаття 6. — Друкована: „Свобода”, 12 грудня 1972 р. (ч. 228), 13 грудня (ч. 229), 14 грудня (ч. 230) та 15 грудня (ч. 231).

Стаття 7. — Paper presented at Harvard Ukrainian Seminar on October 26, 1972.

Printed: "Harvard Ukrainian Studies Newsletter," Vol. 4:2, October 1972, pp. 8-13.

Стаття 8. — Доповідь, виголошена в Шикаго 3 грудня 1971 р. на zorganizованій місцевою студентською громадою зустрічі з громадянством.

Друкована: „Українське Життя”, Шикаго, 6 лютого 1972 (ч. 3/624) та „Свобода”, 24 лютого 1972 (ч. 35), 25 лютого (ч. 36), 26 лютого (ч. 27), 29 лютого (ч. 38) та 1 березня (ч. 39).

Стаття 9. — Доповідь, виголошена на V Крайовім З'їзді ФКУ в Пітсбургу, дня 22 квітня 1972 р.

Друкована: „Свобода”, 3 травня 1972 (ч. 82), 4 травня (ч. 83), та 5 травня (ч. 84) та „Гомін України”, Торонто, 27 травня (ч. 23/1202) та 3 червня (ч. 24/1203).

Стаття 10. — Друкована: „Свобода”, 29 червня 1972 р. (ч. 122), 30 червня (ч. 123) та „Гомін України”, 8 липня 1972 (ч. 29/1208).

Стаття 11. — Доповідь, виголошена на бенкеті-зустрічі ФКУ в Шикаго дня 23 вересня 1972 р.

Друкована: „Свобода”, 13 жовтня 1972 р. (ч. 190), 14 жовтня (ч. 191), 17 жовтня (ч. 192), 18 жовтня (ч. 193) та 19 жовтня (ч. 194).

Стаття 12. — Доповідь, виголошена в колегії св. Андрея в Вінніпегу дня 25 лютого 1971 р.

Друкована: „Свобода”, 21 жовтня 1972 р. (ч. 196), 25 жовтня (ч. 197), 26 жовтня (ч. 198) та 27 жовтня (ч. 199).

Стаття 13. — Paper presented at Carleton University, Ottawa, on January 25, 1971.

Printed: "Canadian Slavonic Papers," Vol. 14:2, pp. 139-152.

Стаття 14. — Доповідь, виголошена на конференції представників ФКУ 29 квітня 1973 р. в Кембріджі, Масс.

Друкується вперше.

Стаття 15. — Доповідь, виголошена на VI Крайовім З'їзді ФКУ в Детройті, Міч. дня 20 жовтня 1973 р.

Друкується вперше.

О К А Ж Ч И К

ВАЖНІШИХ ТЕМ ТА ІМЕН

- „Акорди” 39
„Апокризіс” з 1598 р. 40
„Архівъ Юго-Западной Рос-
сії” 38, 98-99
- Берлін
— Український Науковий
Інститут 114, 128
- Бібліотека, наукова
— її роль для дослідів 15,
18, 30, 32-41, 119, 161, 164,
171
- Брандайс Університет 163,
170
- Букарешт
Румунська Академія На-
ук 86
— Університет 86
- ВАК** (Всесоюзна Атестацій-
на Комісія) у Москві
— її роль у колоніальній
політиці на Україні 149-150
- Валуєвські (Ново - Валуєвсь-
кі) акти 65-66, 113-114
— НТШ як противага Ва-
луєвським актам 65, 113,
127
— Український центр в
Гарварді як противага нео-
Валуєвського акту 65, 113-
114, 120, 124, 135
- Варшава
— Український Науковий
Інститут 4, 39, 114, 128
- Визвольна боротьба
— причина невдачі 63
— гідне відзначення юві-
лею 10-11
- Вирощування кадрів, диви:
Кадри
— перещеплювання і виро-
щування 147-159
- „Вік” 39
- Вінніпег (Манітоба, Канада)
— УВАН, праця над ети-
мологічним словником 117,
131
- Віра і наука 67-69
- Вірменські катедри ХХ, 14
- „Вірші” Касіяна Саковича 49
- Вічність
— Гарвардські катедри за-
безпечені на вічність 20, 25
- „Галицько - Волинський лі-
топис” 43, 55
- Галичина як Пісмонт Укра-
їни
— причина того явища 3-4
- Гарвард (український)
— Бібліотека Вайденера 32,
33, 34, 39, 119

- Бібліотека Гутона 33, 34, 40, 41, 119
- Видавнича справа 141-142, 158-159, 172
- Катедри українознавства 76-77, 157-158, 163-164, 171
- обсада ХІХ, 156, 158-159
- Комітет українських студій 73, 134, 154, 163-165, 171-172
- Семінари українських студій 89-90, 155, 158
- Український Науковий Інститут 155-159
- українські студії в Гарварді 35, 119-120, 132-135
- чи Гарвард чужий для американських українців 27-28
- Гарвардський план 8-10, 14-15, 16, 28, 118-120, 132-135
- Грушевського школа і Гарвардський центр українських студій 91-107
- „Густинський літопис” 57
- Гарантії українськості 91, 106-107
- Гетто в науці 14
 - комплекс меншевартости 14, 15, 28, 105, 161
- Деклясований вчений 5-6
- Детройт 26
- Діалог (шляхетний змаг)
 - база розвитку в науці 14, 15, 66, 68-69
- Догма приносить застій в науці 68, 105-106
- Докторати в УРСР 149-150
- Доріст науковий
 - брак зацікавлення ним у міжвоєнні часи 13-14
- Емігранти**
 - наукові інституції емігрантів 5, 116-118, 130-131
 - діти емігрантів і Гарвард 27-28
- Еміграція**
 - роля нової (політичної) еміграції до Америки у перенесенні укр. науки на континент 64-65, 116, 130
 - стара еміграція (заробітчанська) 115, 129
 - та наука 3-5
- „Енеїда” Котляревського (перше видання) 40, 41
- Естафети (передача їх новим генераціям) 92
- Єретика можливі в релігії але не в науці 68
- Єрмолаївський список іпатського літопису 51, 53, 57-58
- Животів** 53-54
- Жидівська розв'язка створення бази для дослідів своєї національної культури 14, 163, 170
- Заблудівське Євангеліє з 1569 року 33
- „Записки Історично - Філологічного Відділу УАН” 36
- „Записки Наукового Товариства ім. Шевченка” 36, 72, 149
- „Запорожская Старина” 95
- „Зоря”, альманах з 1860 р. 39
- „Зоря Галицька” 39, 41
- Ідентичність, українська

- база культурної та політичної активності 64, 66
- її атракційна сила 64-65
- причина її слабости 160-161
- продукція провінційних елементів укр. ідентичности як дорога до ліквідації українства 65
- Імперська літературна мова (російська) і література
 - її постання 111, 124
- Імперська (російська) культура
 - її агресивність 162
- Інститут, Український Науковий
 - його потреба 7-8, 16
 - Берлінський 4
 - Варшавський 4
 - Гарвардський 139, 141-146
 - проєкт бюджету 144-145
 - проєкт складу 143
 - дослідницька сфера 140
 - чому УНІ 136-146
- Інститут Народної освіти (ІНО)
 - замінив в Україні університети 149
- Іпатський збірник 43
- Іпатський літопис та його ролі в реставрації української історичної пам'яті 42-53-60
- Іпатський список 51, 52, 53 58-59
- Ісландія — своя держава при двісті тисячах населення 162, 169
- Історія
 - як точна наука 66-67, 106
 - „Історія Русов” 37
 - Історія України
 - як спільна пам'ять української спільноти 161
 - „Історія України - Руси” Михайла Грушевського та її передумова 11, 14, 40, 100, 105
- Кадри наукові і їх підготовка 28 73, 104, 153, 159
- Казань
 - університет 94
- Кам'янець-Подільський
 - український державний університет 149
- Катедра української історії
 - не існувала у львівському університеті 71-72, 151
 - не існує у сьогоденних університетах України 150
- Катедра української (руської) філології у Львівському університеті
 - диви Львів
- Катедри українознавчих дисциплін — викладацька сфера 140
- Київ 26, 112, 160
 - Академія Наук УРСР 7
 - її назва і характер 7, 65-66
 - Археографічна комісія для розбору давніх актів 97, 98
 - Архів Давніх Актів 98
 - Державний університет

- ім. Шевченка 149, 150
 — документальна школа істориків (Максимовича-Антоновича / Грушевсько-го) 14, 99-101
 — Інститут Народної Освіти 149
 — Могилянська Академія 17, 93, 110, 123, 127
 — старший ровесник Гарварду 17, 123
 — Печерський монастир (Лавра) 49, 57
 — Південно - західній відділ імпер. географ. т-ва 85, 97, 98
 — стародруки 40
 — Українська (Всеукраїнська) Академія Наук 4, 65
 — її ліквідація 65-66, 113, 126-127
 — Українське Наукове Т-во 112, 125
 — Український Державний Університет 149, 150
 — Університет ім. св. Володимира 95-99, 147-149
 „Київський Літопис” 43, 55
 Клівленд 26
 „Книги битія українського народу” 37, 95
 „Кобзар” Т. Шевченка
 — його перше видання з 1840 р. 33, 40
 Комплекс легковаження всього українського 6, 11, 17, 22
 Контроверсійність
 — чи Гарвардська катедра українознавчих студій контроверсійна 25-31
 Копіювання в Америці красивих інституцій — не ріст 26
 Кострома
 — Іпатський монастир 52, 58
 Кремянець
 — польський ліцей, база київського університету 95
 Краків
 — Бібліотека Чарториських 43, 54
 — перводруки Фіоля 34
 — університет 151
 — перехід на польську викладову мову 151
 Краківський список іпатського літопису 43-47, 55
 Культура
 — дефініція 3
 — та ідентичність 64-65
 Курси українознавства
 — випадкові (неповновартісні) 7, 9, 30
 Ленінград (диви С - Петербург
 — Бібліотека Академії Наук СССР 43, 54
 — Публічна Бібліотека ім. Салтикова - Щедрина 43, 54
 „Література” 39
 Література, українська
 — її місце в системі Гарвардського університету 75-83
 — мистецьке оформлення мови 161
 „Літопис Биховця” 52, 58
 Ляйпціг

- Румунський семінар 86-89
- Львів 26, 27
- Богословська Академія 116
- Богословське Наукове Т-во 116
- Галицько - Руська Матиця 36
- НТШ 2, 13, диви ще НТШ
- стародруки 40
- університет 95, 111, 150
 - викладава мова 151
 - катедра руської (української) філології 71, 151-152, 164
 - перехід на польську мову 151
 - число докторів у 1968 році 150
- „Львівський Азбуковник” з 1574 року 33
- „Львівський Апостол” з 1574 року 33
- Міннесота
 - університет Міннесоти у порівнянні з Гарвардом 17-19
 - університет та його зацікавлення українськими студіями 16-17, 20-21
 - чому Наукова Рада ФКУ відкинула Міннесотську пропозицію 20-21
- Мова українська
 - спільний код спільноти 161
 - в Гарвардському університеті 148
 - в Київському університеті 148-149
- у Львівському університеті 151
- вперше у наукових публікаціях у Львові 111, 124
- Москва (диви ще ВАК)
- Академія Наук СССР
 - її роль відносно АН УРСР після 1963 р. 113, 126
 - не спадкоємець київської культури 42-44, 52, 59
 - університет 94, 96
- Мюнхен
 - Видавництво Фінк 142
 - НТШ 115
 - УВУ 115, 129
- Наука
 - і гроші 21
 - дефініція терміну 3
 - велика (світова) 10-11, 14, 66-69, 105
 - незалежність науки 14, 15, 26, 30-31, 68, 70
 - необхідність її міжнародного визнання 69
 - період існування української незалежної науки 4, 23, 26, 65, 112-113, 125-126
 - поліцентричність науки 68
 - постійність осідку необхідна 11
- Наукова Рада ФКУ XI, XIX, XXXIII, 16
- Наукове сумління дослідника — найвищий критерій наукової правди 105
- Національні катедри (мова, література, історія) 7, 161, 168
- Новгородок — центр культу-

- ри Литовської Русі 52
- НТШ (Наукове Товариство ім. Шевченка), диви Львів, Нью Йорк, Сарсель
- його обмежена роля по війні 116, 129-130
- його інститут енциклопедії 131
- передумови його успішного розвитку у Львові 4, 13, 65, 84-85, 112, 125
- Нью Йорк 26, 27
- Колумбійський університет 16, 17
- Музей - Архів УВАН 33, 34
- НТШ 116
- УВАН (Українська Вільна Академія Наук) 116- 117
- Одеса 160
- Інститут Народної Освіти 149
- університет 147
- діяльність проф. М. Слабченка 65
- „Записки” університету 36
- „Опис України” Бопляна 40
- Організація і завдання української науки в ЗДА 3-11
- „Основа” 39
- Острог
- Академія 50, 57
- стародруки 40
- „Острозька Біблія” з 1581 р. 33
- „Острозький Псалтир” з 1580 року 33
- „Палінодія” Захарії Копис-тенського
- введення історизму 49
- „Пам’ятники” Київської Археографічної Комісії 38
- Перемишль 26, 49
- Пинськ 45
- Лецинський монастир 48, 49, 51, 57
- Підручники університетські
- їх брак 140, 164, 171
- проблеми їх підготовки 141, 165, 171
- Плянування в науці 1, 3, 9, 11, 13-14, 164-166, 171-172
- брак плянування в науці у міжвоєнний період 4-5, 13-14
- „Повість временних літ” 43, 55
- Погодінська теза та її відсіч 96-97
- Погодінський список Іпатського літопису 45-47, 53, 55-56
- „Показуха” 153, 156
- Політика — мистецтво можливого 4
- Політика наукова 4-6, 163-164
- Поміч чужа
- її ненадійність 12, 29-30
- Порівняльне літературознавство 82
- Постійність дослідницької праці 26, 65, 71, 119
- Почаїв
- стародруки 40
- Почуття людської гідности науковця 11
- „Правда” (Львів) 41
- Прага
- УВУ 2, 114, 128
- Пропаганда — не наука, але її успіх залежний від ста-

- ну науки 23, 28, 68-70
 Просвіта і наука 22-23
 „Просвіта”, т-во
 — його невідновлення у
 ЗДА 23
 „Протестація” з 1620 р. 49
 Професури українські (диви
 Львів, Університет)
 — у Гарварді
 — коли і ким будуть об-
 саджені XIX - XXI, 15,
 155-159, 164, 165, 171-172
 — чому не обсаджені 152-
 153
 Псковська республіка 51, 52
Рим
 — оо. Василяни і її архео-
 графічна робота 115, 118,
 129, 131
 — УКУ (Український Ка-
 толицький Університет)
 115-116, 129
 Росія — термін „вищого ти-
 пу” для України у 17 ст. 45
 прим.
 Румунська розв’язка пробле-
 ми створення бази для дос-
 лідів своєї національної
 культури 86-90
Сарсель
 — НТШ та його Інститут
 енциклопедії 115, 117
 Секуляризація культури
 — база незалежності нау-
 ки на Заході 110, 111, 122-
 123
 — її брак — невірне поло-
 ження науки в Росії та СС-
 СР 110, 113, 123, 126
 Семінар
 — Румунський Ляйпцігсь-
 кого університету 86-90
 — українознавчих студій
 Гарвардського університе-
 ту, диви: Гарвард
 Скарби української культури
 в Гарварді 32-41
 Скептицизм в науці — база
 поступу 68
 „Слово о полку Ігоревім” 68
 — його перше видання з
 1800 р. 33, 68
 Слов’янські літератури
 — неточність і неясність
 терміну 77-80
С-Петербург
 — Імператорська Академія
 Наук 52, 58, 111
 — її записка про окре-
 мішність української мо-
 ви 72, 111, 125
 — Публічна бібліотека 55,
 56, 57
 — університет 94
 Станиславів 26
 Стара батьківщина
 — відношення до неї генер-
 рації, що виросла в Амери-
 ці 26-27
 Стемфорд, Коннектікат
 — Колегія св. Василя 115,
 129
 — Український Музей 34
 Студенти у ЗДА
 — Гарвардського універси-
 тету 119
 — співвідношення до чи-
 сла професорів 17-18
 — їх роля у збірці ФКУ 5-
 6, 8, 12, 70

- слухачі курсів українознавства 9
- Таборова наука після Другої світової війни
- героїчний період української культури 114-115, 128-129
- „Теки Нарушевича” 44
- Теорія, що стоїть за концепцією Гарвардського центру 63-74
- Тернопіль 26
- Три катедри в одному університеті, а не одна; чому 12-21
- „Україна” 40
- Українознавство, термін 5-8
- Українська Академія Наук в Києві 4, 7, 39, 125; диви ще Київ
- переміна назви на АН УРСР 7, 65, 126
- страга наукової самостійності 65-66, 113, 126-127
- Українська Вільна Академія Наук (УВАН) 116, 129-130, 131; диви ще: Вінніпег, Нью Йорк
- Українське Історичне Т-во 118, 132
- Українське політичне кредо
- залежне від стану науки 10, 13, 30-31, 149-150, 161, 167-168
- „Український Історик” 104, 118, 132
- Українські студії
- їх теперішній стан 5, 108, 120-135
- Універсали гетьмана Мазепи
- оригінали чотирьох у Гарварді 33
- Університет
- вільний 4-5, 114 - 115, 128-129
- найбільш авторитетний в Америці 17-18, 27
- нація без університету 71, 147-152
- український у Львові
- боротьба за него 13, 147
- Університети на Україні 147-148, 151-152
- переміна їх на ІНО
- стан після 1934 р. 149-150
- Філадельфія 26, 27
- Східньо - Європейський Інститут ім. В. Липинського 34, 118, 132
- Фінансова база українознавчих студій
- реальні кошти кафедр в ЗДА 10-11, 19-21
- реальні кошти студій 18
- реальні кошти Українського Наукового Інституту 144-145
- Фонд Катедри (Катедр) Українознавства (ФКУ) 8, 37, 70, 89, 103, 142, 164, 171
- Франко Іван і ідея ФКУ 84-90
- „Хата” П. Куліша 40
- Харків 26, 112, 160
- ІНО 149
- Університет 94, 95, 147, 150
- діяльність проф. Д. Багалія 65
- „Збірник” Історично-Фі-

- лос. Т-ва 36
 Хлебніковський список Іпатського літопису 47-51, 53, 56-57
 Шикаго 26, 27
 Школа наукова 91
 — історична 91-92
 — Гарвардська школа істориків 103-104, 106-107
 — її принципи 105-106
 — Грушевського 101-102
 — Київська документальна (Максимовича - Антоновича) 99-107
 Чернівці
 — Університет
 — число докторів у 1968 році 150
 Якість науки — життєва справа української спільноти 4, 6, 9
 Яси
 — Університет 86
 “Chornovil Papers” 37
 “Harvard Series in Ukrainian Studies” 50, 119
 “Minutes of the Seminar in Ukrainian Studies” 135
 “Recenzija” 73, 89, 104, 119, 135, 142, 158

- Андріяшев, Олександр 100
 Антоненко - Давидович, Борис 160, 166, 168, 172
 Антонич, Богдан Ігор 40
 Антонович, Володимир 14, 37, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 148, 149
 Архипенко, Олександр 38
 Багалій, Дмитро 65, 100, 102, 106
 Бажан, Микола 40
 Бантиш - Каменський, Дмитро 97
 Барвінський, Богдан 102
 Бачинська, Марія 35
 Белінський, Віссаріон 96
 Борецький, Йов, київ. митр. 46
 Борщак, Ілько 40
 Василенко, Микола 40
 Винниченко, Володимир 40
 Витовт, лит. князь 51, 52, 58, 59
 Возняк, Михайло 5
 Володимир Великий, князь 49, 51
 Гайда, Любомир 35, 36, 104
 Гарасимчук, Василь 102
 Глушко, Сильвестер 103
 Гніздовський, Яків 34, 38
 Гоголь, Микола 33, 80, 94, 96
 Головацький, Яків 152
 Голубовський, Петро 100, 102, 148
 Гончаренко, Агафій 37
 Грабович, Гриць (Юрій) 35, 104
 Грабович, Оксана 35, 36
 Грановський, Микола 98
 Грановський, Олександр, 21
 Гребінка, Євген 40
 Грищенко, Олекса 38
 Грінченко, Борис 124
 Грушевська, Катерина 38, 103
 Грушевський, Михайло 4, 14, 40, 68, 71, 72, 73, 84, 91, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105,

- 106, 107, 112, 125, 148, 151
 Грушевський, Олександр 101
 102
 Гулак - Артемовський, Петро
 94
 Галілей 68
 Геруляк, Ярослава 34
 Голіцин, Дмитро, князь 51, 58
 Данилевич, Василь 102
 Данило, король 48
 Дашкевич, Микола 102
 Дегуров (Дюгур), Антон 94
 Джиджора, Іван 102
 Довнар - Запольський, Митрофан 102
 Домбровський, Василь 97,
 прим.
 Донцов, Дмитро 37
 Дорошенко, Дмитро 4, 37, 40,
 148
 Драгоманов, Михайло 33, 37,
 39, 40, 124
 Драч, Іван 40
 Єрмолаєв, Алексєй 51, 58
 Єршов, Анатолій 57
 Єфремов, Сергій 39, 124
 Жигмонт III, поль. король 46
 Жученко, Михайло 4
 Заремба - Филипчак, Зірка 35,
 36
 Зеров Микола, 80, 81
 Іванишев, Микола 97, 98, 99
 Ікоєнников, Володимир 148
 Ірчан, Мирослав 37
 Каразин, Василь 94
 Карамзін, Микола 50, 52, 56,
 58
 Карачківський, Михайло 103
 Квітка - Основ'яненко, Григо-
 рій 33
 Кисіль, Адам 51, 53, 57, 58, 60
 Когут, Зенон 104
 Колесса, Олександр 5, 71, 152
 Колесса, Філярет 5
 Конашевич - Сагайдачний,
 Петро, гетьман 38, 46, 49,
 123
 Кониський, Олександр 4
 Константин VII Могила (Мо-
 віла), молд. госп. 48
 Коперник 68
 Копистенський, Захарія 49,
 57, 59
 Копистенський, Михайло, пе-
 рем. єпископ 49
 Кордуба, Мирон 4, 40, 68, 102
 Костомаров, Микола 95, 98,
 111
 Коструба, Теофіл 40
 Котляревський, Іван 40, 41,
 111, 124
 Коцко, Адам 147
 Коцюбинський, Михайло 40,
 99, 124
 Кравців, Богдан 34
 Крип'якевич, Іван 4, 40, 97,
 102, 103, 104, 105, 106
 Крупницький, Борис 40
 Кузеля, Зенон 4
 Куліш, Пантелеймон 40, 41,
 97, 124
 Лаврівський, Юліян 151
 Ленцик, Василь 34
 Лепкий, Богдан 40
 Леся Українка 5, 40, 124
 Линниченко, Іван 102
 Липинський, Вячеслав 37
 Лунів, Михайло 95
 Луців, Василь 37

- Ляскоронський, Василь 100, 102
Магочі, Павло (Роберт) 104
Мазепа, Іван, гетьман 33, 35, 38, 41
Макарій, антиох. патріарх 38
Максимович, Михайло 33, 96, 99, 101, 102 прим.
Маланюк, Євген 40
Марголін, Арнольд 37
Марко Вовчок 40
Маркович, Микола 97
Махно, Нестор 37
Мароц, Вітольд 48, 56
Микола I, цар 112
Миколаєвич, Надія 36
Милорадович - Скоропадська, Єлисавета 4
Могила, Петро, київ. митр. 38, 48
Модзалевський, Вадим 40
Молчанівський, Никандр 100
Оглоблин, Олександр 102
Огоновський, Омелян 151
Олег Віщій, князь 49
Олександр I Куза, князь Румунії 86
Олександр II, цар 112, 125
Орлик, Пилип, гетьман 38
Острозький, Константин, кн. 49, 50, 53, 57, 59
Надох, Ярослав IX, XXI
Пастернак, Ярослав 37
Перфецький, Юрій 43
Петлюра, Симон 37
Петро I, цар 110, 123
Плетенецький, Єлисей 49, 53
Погодін, Михайло 47, 55, 96
Полевой, Микола 96
Полонська - Василенко, На- талія 102, 103
Полторацький, Д. 50, 56
Пономарев, С. 47, 55
Потебня, Олександр 124
Пріцак, Омелян 103, 134
Пушкін, Олександр 96
Решетар, Джон 37
Рилєєв, Кіндрат 36
Рильський, Максим 40
Рігельман, Олександр 38
Розумовський, Кирило, гетьман 50, 56
Рубан, Василь 40
Рудницький, Степан 5
Сакович, Касіян 49
Святополк - Четвертинський, Степан 45, 46, 47, 53, 56, 59
Смиренко, Василь 4
Сисин, Франк 104
Сковорода, Григорій 33, 40
Скоропадський, Павло, гетьман 37
Слабченко, Михайло 65, 106
Сліпий, Кардинал Йосиф 115-116, 129
Смик, Роман 34
Смотрицький, Герасим 50, 53
Смотрицький, Мелетій 50
Срезневський, Ізмаїл 95
Стефанік, Василь 99, 124
Студинський, Кирило 71, 152
Субтельний, Орест 104
Татіщев, Василь 51
Теофан, єрусал. патріарх 46
Тимковський, Василь 96
Тичина, Павло 40, 137
Ткаченко, Микола 103
Томашівський, Степан 4, 102
Турко, Ярина 36
Успенський, Гаврило 94

Федоров, Иван 33	Чайковський, Петро 36
Федькович, Юрій 40	Чижевський, Дмитро 39
Филипович, Павло 40	Чикаленко, Левко 37
Флорінський, Тимофій 149	Шамрай, Сергій 103
Франко, Иван 39, 40, 84, 85, 87, 89, 90, 124 •	Шевельов, Юрій ХХІ, 39
Хвильовий, Микола 40, 80, 81	Шевченко, Ігор 134
Хемич, Степан ІХ, ХХІХ, 8	Шевченко, Тарас 39, 40, 47, 97, 111, 124
Хлебніков, Петро 50, 56	Шелест, Петро 138, 139
Хмельницький, Богдан, геть- ман 38, 53, 60	Шмондюк, Йосиф, стемф. спи- скоп 34
Хмельницький, Тиміш 48	Щербаківський, Вадим 5
Цертелев, Микола 96	Юркевич, Віктор 103

de Beauplan, Wilhelm le Vas- seur 38	rich 95
Blake, Robert 33	Hoyt, S. 21
Bok, Derek 157	Hugo, Victor 36
Bond, William Henry 33	Jagić, Vatroslav 84
Boulanger 36	Janów, Jan 152
Broch, Olaf 89	Kaiser, Walter Jacob 82, 83
Byron, George, Lord 36	Kilgour, Bayard jr. 33
Coolidge, Archibald C. 33	Liszt, Franz 36
Dębiński, Bronislaw 71-72, 151	Lotter, Tobias Conrad 38
Dunlop, John Theodor 157	Lunt, Horace Gray 134
Engel, Johann Christian 38-39	Napoleon I Bonaparte 111
Fink, Wilhelm (Verlag) 142	Naruszewicz, Adam 44, 45, 55
Finkel, Ludwig 151	Palacky, František 98
Ford, Franklin Lewis 18-19, 134	Payne, John Howard 36
Franz-Josef I 151	Pipes, Richard Edgar 134
Gottschall, Rudolf 36	Ryan, Count 39
Hanka, Václav 98	Šafarík, Pavel Josef 98
Hegel, Georg Wilhelm Fried-	von Savigny, Friedrich Karl 98

Schelling, Friedrich Wilhelm 96	Twardowski, Samuel 40
Scherer, Jean-Benoit 38	Vernet 36
Słowacki, Juliusz 36	Viol, S. 34, 40
Stanisław-August Poniatowski, поль. король 44	Weigand, Gustav 87, 88
Starzyński, Stanisław 151	Weintraub, Wiktor 82, 134
Strykowski, Maciej 52, 58	

HARVARD UNIVERSITY
UKRAINIAN STUDIES FUND
1581-83 Massachusetts Avenue
Cambridge, Mass. 02138

Non-Profit Org.
BULK RATE
U. S. POSTAGE
PAID
Valley Stream, N.Y.
Permit No. 860

ADDRESS CORRECTION REQUESTED
RETURN POSTAGE GUARANTEED

